

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

TARSUS (TARSOS) SİKKELERİNDEKİ MİMARİ YAPILAR VE ANITLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN: ERTAN ÖZCAN

DANIŞMAN: Prof. Dr. ADNAN DİLER

**MAYIS 2008
MUĞLA**

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

TARSUS (TARSOS) SİKKELERİNDEKİ MİMARİ YAPILAR VE ANITLAR

HAZIRLAYANIN: ERTAN ÖZCAN

**Sosyal Bilimleri Enstitüsünde
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.**

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 15.05. 2008

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 16.04.2008

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Adnan Diler

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Kaan İREN

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. A. Kadir BARAN

**Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Aslan EREN**

**MAYIS, 2008
MUĞLA**

TUTANAK

Muğla Üniversitesi ..... Enstitüsü'nün ...../...../..... tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ..... maddesine göre, ... Anabilim Dalı Yükseklik öğrencisi .....'ın “.....” adlı tezini incelemiş ve aday ...../...../..... tarihinde saat .....’da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..... olduğuna ..... ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Adnan DİLER

Üye
Doç. Dr. Kaan İREN

Üye
Yrd. Doç. Dr. A. Kadir BARAN

YEMİN

Yükseklisans tezi olarak sunduğum “ Tarsus (Tarsos) Sikkeleri’ndeki Mimari Yapılar Ve Anıtlar ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gűsterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

ERTAN ÖZCAN

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : ÖZCAN

Adı : Ertan

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Tarsus (Tarsos) Sikkelerindeki Mimari Yapılar ve Anıtlar

Y. Dil : The Architectural Monuments and Structural, Described On The Tarsos's Coins

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta

Yeterlilik

O

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Üniversitesi

Fakülte : Fen-Edebiyat Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Diler, Adnan

Ünvanı : Prof. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI:

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Tarsus (Tarsos) Sikkelerindeki Mimari Yapılar ve Anıtlar

2.

3.

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1. Tarsos

2. Sikke

3. Mimari

4.

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurus'ları kullanınız.

1. Architectural

2. Monument

3. Tarsos

4. Coin

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : ...../...../.....

İÇİNDEKİLER

Önsöz	I
Özet	IV
Summary	V
Kısaltmalar ve Kaynakça	VI
Metinde Geçen Kısaltmalar	XVII
BÖLÜM 1. Tarsos'un Tarihi Coğrafyası	1
1.1. Coğrafi Özellikleri ve Konumu	1
1.2. Tarsos İsminin Kökeni ve Mitolojide Tarsos	2
1.3. Tarihsel Gelişim	5
BÖLÜM 2 : Tarsos'ta Sikke Basımı	35
BÖLÜM 3 : Mimari Yapı ve Sandan Anıtı Betimli Sikkeler	54
3.1. Mimari Betimli Sikkeler	54
3.1.1. Tapınak	54
3.1.2. Anıtsal Çeşme (Nymphaion)	61
3.1.3. Sur	62
3.1.4. Altar	64
3.2. Sandan Anıtı Betimli Sikkeler	70
SONUÇ	80
LEVHALAR	81

Önsöz

Sikkeler üzerinde görülen mimari betimler üzerine gerek Türkiye’de gerekse diğer ülkelerde yapılmış çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Çalışmalar yapan bilim adamları bu temaya gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak değinmişlerdir. Özellikle antik mimarlık ve mimari restorasyon üzerine çalışanların bu tip sikkelerden yararlanması kaçınılmazdır. Gördüğüm bu eksiklik ve konunun bu denli önemli ve ilgi çekici olması, beni bu konuyu araştırmaya yönlendirdi.

Böyle bir konu çalışılırken bilimler arası bir çalışma yürütülmüş ve çalışma esnasında mimarlar, numismatlar ve mimari restoratörlerle görüş alışverişinde bulunulmuştur. Böylece bir sikke ve onun üzerindeki betim incelenirken çok yönlü değerlendirme olanağı sağlanmıştır. Bu yöntemle, eldeki malzemenin de nasıl değerlendirilmesi gerektiğinin tartışılmasına imkân yaratıldığı düşünülmektedir.

Doğal olarak görsel malzemenin sunduğu veriler tarihsel ve yazılı kaynaklardan elde edilen verilerle desteklenmiş ya da karşılaştırılıp sikke üzerinde tanımlanan betimin sikkenin basıldığı dönemdeki önemi ya da ne olduğuna ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunun için de iyi bir kütüphane çalışması yapılmış olup, Tarsos şehri ile ilgili hemen hemen tüm antik kaynaklar gözden geçirilmiştir. Aynı zamanda SNG, BMC gibi tanınan sikke kataloglarının yanında diğer birçok katalog da taranmıştır.

Bu çalışma sırasında karşılaşılan zorluk ise, Tarsos’un St. Paul’un doğum yeri olması nedeniyle tanınmış bir antik kent olmasına karşın yeterli tarihi ve arkeolojik çalışma yapılmamış olmasıdır. Bu olgu yapılan bu tez çalışmasının tarihçe bölümünün hazırlanmasında güçlük yaratmıştır. Zaten kentle ilgili elle tutulur bir kaç arkeolojik çalışma vardır. Bunlar Nezahat Baydur’un Donuktaş Kazısı, H. Goldman’ın Gözlükule Kazısı ve L. Zoroglu’nun Cumhuriyet Alanı Kazı Çalışmaları’dır. Bunlar dışında H. Öz gibi yerel sanatçıların Tarsos’un geçmişini araştıran çalışmaları olmuştur.

H. Goldman'ın ve L. Zoroğlu'nun çalışmaları dışında Tarsos Şehri'nde yapılan kazılar genelde küçük çaplı olmuş ve sonuçları itibariyle Tarsos'un arkeolojisine çok da fazla bir şey katmamışlardır. Ancak son yıllarda bu bölgede interdisipliner çalışmalar yapıldığı bilinmektedir.¹ Ayrıca Dağlık Kilikya Bölgesi'nde çalışmalarını sürdüren Mersin Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün 2008 yılı itibariyle Tarsos'ta geniş çaplı bir kazı ve yüzey araştırması projesine başlayacağı bilinmektedir.

Tarsos ile ilgili gelecekte gerçekleştirilecek kazı ve araştırmaların sonuçlarının tez konusuna önemli malzeme sağlayacağı kesindir. Ancak bugün için çok fazla arkeolojik ve mimari buluntudan söz edemiyoruz. Bu durum yapıların ancak belirli sorunlar için değerlendirilmesine neden olmuştur. Tapınak betimli sikkelerin yorumlanması nispeten kolay olmuştur. Çünkü her ne kadar çok tartışılabilir de sikkeler üzerindeki betimlerle kıyaslanması mümkün olan Donuktaş Tapınağı gibi bir örnek bulunmaktadır. Donuktaş Tapınağı'nın temeli günümüze kadar gelmiştir ve ölçülerine bakıldığında sikkeler üzerindeki dekastil tapınağın planına uygun düşmektedir.

Yeterli kazılar yapılamadığından ve önceki kazılardan gelen malzemenin yetersizliğinden elde edilen materyalin değerlendirilip üç boyutlu bir restütisyon önerisi sadece Sandan Anıtı ve Donuktaş için yapılmaya çalışılmıştır. Zaten elde edilen verilerden bu ikisi üzerine doyurucu çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Aslında temel amaç olarak da bu izlenmiştir. Yani sikkeler ve üzerindeki betimler tarihsel ve arkeolojik bağlamda değerlendirilip çalışıldıktan sonra elde edilen verilerin görsel bir öneri haline getirilmesi düşünülmüştür. Yani bu durum bazı örneklerde bir restütisyon çalışması, bazılarında sadece sikkedeki yapı tasarımının olası çizimi olarak da düşünülmüştür.

---

¹ Özyar 2003, *Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project* gibi araştırma projeleri kent arkeolojisi için önemli yeni açılımlar sağlamaktadır.

Çalışmanın ilk aşamasında şehrin tarihçesi ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Tarihçenin detaylı olması ayrı bir öneme sahiptir. Böylece sikkelerdeki betimlerin kim tarafından, ne amaçla, ne zaman ve nerede yapıldığı eldeki diğer verilere bakılarak tahmin edilebilecektir.

İkinci aşamada ise sikkeler detaylı olarak incelenmiş, sikkeler üzerinde betimlenen yapıların tarihsel bağlantısı ve teknik özellikleri göz önüne alınarak bu betimlerin tanımlamaları yapılmaya çalışılmıştır. Bu tanımlamalara göre komşu kentlerde ya da bölgedeki diğer yapı örnekleriyle karşılaştırılıp benzerlikler aranmıştır.

Tüm bu çalışma sürecinde göstermiş olduğu anlayış ve destek için danışmanım ve hocam sayın Prof. Dr. Adnan Diler'e, yardımını esirgemeyen Doc. Dr. Tolga Tek'e, Doc. Dr. Kaan İren'e, Yrd. Doc. Dr. Kadir Baran'a, arkeolog Ayça Özcan'a, materyalin bilimsel değerlendirme sürecinde mimar-restoratör M.A. Emrah Köskeroğlu'na, nümismat Nurgül Demirtaş'a, yardımlarından dolayı ressam Hikmet Öz'e teşekkürü bir borç bilirim.

Özet

Tarsos'ta tespit edilen sikkelerin kataloglanması amacıyla yeterince çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalara dayanılarak başlanılan tez çalışması içinde, Tarsos'ta tespit edilmiş mimari betimli sikkelerin, gruplandırılması ve incelenmesi amaçlanmış ve elde edilen bilgiler ışığında sikkelerde betimlenen mimari eserlerin cephe ve plan tamamlama önerileri yapılmıştır.

Tarihçe bölümü geniş tutulup, şehrin detaylı bir tarihçesi hazırlanmıştır. Böylece sonraki bölümlerde yapılacak çalışma için tarihsel altyapı oluşturulmuştur.

Tarsos'ta tespit edilmiş olan sikkeler dikkatlice taranmış, mimari betimli olanlar seçilmiştir. Mimari betimli sikkeler de kendi içlerinde üzerlerindeki yapı betimlerine göre (tapınak, çeşme, sur ve anıt gibi) gruplara ayrılıp incelenmiştir. Gruplandırılması yapılan malzeme, zaman olarak en erken M.Ö. 4 yy. Pers sikkeleri ile en geç M.S. 4 yy. Geç Roma sikkelerinden oluşmaktadır. Sikkeler üzerindeki betimler, tarihsel ve arkeolojik bağlamda değerlendirilmiş, betimlenen yapıların, neden sikkeler üzerinde betimlendiğinin cevabı araştırılmış, bu yapıları değerli kılan siyasi ve dini nedenler tespit edilmiştir. Bu bağlamda sikkelerde tespit edilen betimlerden özellikle Sandan Anıtı ve Donuktaş Tapınağı ile ilgili detaylı bir çalışma yapılmıştır.

Sonuç itibarıyla sikkelerden sağlanan veriler, diğer arkeolojik verilerle karşılaştırılarak cephe ve plan tamamlama önerileri yapılmıştır.

Summary

There are sufficient studies which aim to catalogue Tarsos coins. Thus this thesis, having previous works as a basis, deals with these coins which have architectural descriptions. The main of the thesis is to group and analyze these coins in order to make the reconstructions of the monuments described on these.

The chapter related to history of Tarsos were prepared in detail to show the historical context for next chapters.

The coins which have architectural descriptions were chosen among Tarsos coins. These coins which are dated between 4th century B.C and 4th century A.D and which consist of Persian and late Roman were grouped according to the buildings described such as temple, fountain, monument and fortress. Moreover, with analyzing the descriptions in accordance with the historical and archaeological contexts, it was examined why these monuments have been described on these coins in terms of social and religious reasons. Especially Sandan Monument and Donuktaş Temple were examined in detail.

As a conclusion, proposal reconstructions of plan and elevation of these monuments were prepared with data obtained from Tarsos coins and the archaeological data obtained from excavations.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

Aşağıda verilen kısaltmalar dışında kalanlar DAI kurallarına göre uygulanmıştır.

- Adak-Adıbelli 2007** I. Adak-Adıbelli, “Tarsus Roma Hamamı Kazıları (Excavations at the Roman Baths in Tarsus)”, *ANMED* 5, (2007), 144–147.
- Anadolu 1981** M. U. Anadolu, “Küçük Asya Şehir Sikkeleri Üzerindeki Mimarlık Yapıtları İle İlişkili Olan Resimler I” *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 2 1981, 263–270.
- Anadolu 1995** M. U. Anadolu, “Küçük Asya Sikkeleri Üzerindeki Köprü Betimlemeleri” *Bellekten* LIX, 1995, 323–326.
- Babelon 1893** E. Babelon, *Les Perses Achéménides. Mélanges numismatiques II* (1893).
- Baydur - Seçkin 2001** N. Baydur - N. Seçkin (ed.), *Tarsus Donuktaş Kazı Raporu* (2001).
- Bing 1937** J. D. Bing, “Tarsus: A forgotten Colony of Lindos” *JNS* 30, 1971, 99–109.
- Bing 1969** J. D. Bing, *A history of Cilicia during the Assyrian period* (1969).
- Blegen 1934** C. W. Blegen, “Inscriptions on Geometric pottery from Hymettos” *AJA* 38, 1934, 238–251.

- Burrel 2004** B. Burrel, *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors* (2004).
- Burstein 2000** M. Burstein, *Griechische, römische Und byzantinische Münzen. Sammlung Marcel Burstein, Nevada: Provinzialprägungen des Imperium Romanum* (2000).
- Can 1997** Ş. Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*⁴ (1997).
- Capart 1942** J. Capart, *L'Art égyptien, III, Les Arts Graphiques* (1942).
- Contenau 1926** G. Contenau, *La civilisation phénicienne* (1926).
- Cox 1941** D. H. Cox, *A Tarsus Coin Collection In The Adana Museum*, ANSMusNotes (1941).
- Cox 1950** D. H. Cox, "The Coins", *bk: Goldman*, 1950, 38–83.
- Çambel 1948** H. Çambel, "Karatepe: An Archeological Introduction to a Recently Discovered Hittite Site in Southern Anatolia" *Orients* I 2, 1948, 147–162.
- Çambel – Özyar 2003** H. Çambel – A. Özyar, *Karatepe-Aslantaş* (2003).

- Dagron – Feissel 1987** G. Dagron – D. Feissel, *Inscriptions de Cilicia* (1987).
- Davis 1879** E. J. Davis, *Life in Asiatic Turke* (1879).
- Dindorf 1871** L. Dindorf, *Agathiae Historiae* (1871).
- Dorl-Klingenschmid 2001** C. Dorl-Klingenschmid, *Prunkbrunnen in kleinasiatischen Städten* (2001).
- Durm 1905** J. Durm, *Die Baukunst der Etrusker und Römer* (1905).
- Durugönül 1998** S. Durugönül, *Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien. Eine Untersuchung zu den archäologischen Hinterlassenschaften im Olbischen Territorium* (1998).
- Erhat 1997** A. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*⁷ (1997).
- Erzen 1943** A. Erzen, *Tarsus Kilavuzu* (1943).
- Evans 1935** A. Evans, *The Palace of Minos at Knossos IV* (1935).
- Frankfort 1937** H. Frankfort, “Notes On The Cretan Griffin” BSA 38, 1937, 106–122.
- Fuchs 1969** G. Fuchs, *Architekturedarstellungen auf römischen Münzen, Antike Münzen und Geschnittene Steine I* (1969).

- Fyfe 1939** T. Fyfe, *Hellenistic Architecture: An Introductory Study* (1939).
- Gardner 1878** P. Gardner, "The Seleucid Kings of Syria" BMC IV (1878).
- Garstang 1929** J. Garstang, *The Hittite Empire* (1929)
- Goldman 1937** H. Goldman, "Excavation at Gözlü Kule, Tarsus 1936" AJA 41, 1937, 287–360.
- Goldman 1938** H. Goldman, "Excavation at Gözlü Kule, Tarsus 1937" AJA 42, 1938, 30–54.
- Goldman 1940** H. Goldman, "The Sandon Monument of Tarsos" Journal of the American Oriental Society 60, 1940, 544–553.
- Goldman 1950** H. Goldman, *Excavation at Gözlü Kule I* (1950).
- Goldman 1956** H. Goldman, *Excavation at Gözlü Kule II* (1956).
- Goldman 1963** H. Goldman, *Excavation at Gözlü Kule III* (1963).
- Head 1897** B. V. Head, *Caria and the Islands* (1897).

- Heberdey – Wilhelm 1896** R. Heberdey – A. Wilhelm, *Reisen in Kilikien* (1896).
- Hellenkemper – Hild 1986** H. Hellenkemper – F. Hild, *Neue Forschungen in Kilikien*, *Tabula Imperii Byzantini* IV (1986).
- Herzfeld 1935** E. Herzfeld, *Archaeological History of Iran* (1935).
- Heuzey 1915** L. Heuzey, *Les origines orientales de l'art; recueil de mémoires archéologiques et de monuments figurés* (1915).
- Hild–Hellenkemper 1990** F. Hild – H. Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien*, *Tabula Imperii Byzantini* V, (1990).
- Hill 1964** G. F. Hill, *BMC Greek Coins of Lycaonia, Isauria and Cilicia* (1964).
- Hogarth 1902** D. G. Hogarth, "The Zakros Sealings" *JHS* 22, 1902, 76–93.
- Imhoof-Blumer 1898** F. Imhoof-Blumer, "Coin-types of some Kilikian" *JHS* 18, 1898, 365–370.
- Imhoof-Blumer– Gardner 1886** F. Imhoof-Blumer – P. Gardner, *Numismatic Commentary on Pausanias* (1886).

- Jones 1971** A. H. M Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*² (1971).
- Koldewey 1890** R. Koldewey, "Das sogenannte Grab von Sardanapal zu Tarsus" *Archäologische Beiträge* 1890, 179 – 185.
- Küthmann 1989** H. Küthmann, *Bauten Roms auf Münzen und Medaillen* (1989).
- Lamprecht 1993** H. O Lamprecht, *Opus caementitium. Bautechnik der Römer* (1993).
- Lanckoronski 1892** K. Lanckoronski, *Städte Pamphyliens und Psidiens I* (1892).
- Lang 2003** G. Lang, *Klassische Antike Städten Anatoliens* (2003).
- Langlois 1853** M. V. Langlois, "Voyage Dans la Cilicie. Le Dunuk-Dasch, Tombeau de Sardanapale a Tarsous" *RA* 20, 1853, 527–537.
- Langlois 1861** M. V. Langlois, *Voyage dans la Cilicie et dans les Montagnes du Taurus Exécuté pendant les Années 1852–1853* (1861).
- Liebenam 1967** W. Liebenam, *Städteverwaltung im Römischen Kaiserreiche* (1967).

- Mansel 1999** A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*⁷, (1999).
- Marquardt 1881** J. Marquardt, *Römische Staatsverwaltung* (1881).
- Martini 2003** W. Martini, *Sachwörterbuch der Klassischen Archäologie* (2003).
- Mietke 2004** G. Mietke – S. Ristov – T. Schmitt – H. Brakmann, *Art Kilikien (Cilicia und Isauria)* (2004).
- Mionnet 1830** T. Mionnet, *Descriptions de Médailles antiques grecques et romaines* (1830).
- Newell 1937** E. T. Newell, *Royal Portrait Coins* (1937).
- Öz 1991** H. Öz, *Tarsus Tarihi* (1991).
- Özyar 2003** A. Özyar, *Field Seasons 2001–2003 of the Tarsus–Gözlükule Interdisciplinary Research Project* (2003).
- Perrot – Cipiez 1884** G. Perrot – C. Cipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquité II: Chaldée et Assyrie* (1884).
- Perdizet 1938** P. Perdizet, "Le Monument de Hermel" *Syria* 19, 1938, 47–71.

- Pick 1904** B. Pick, “Die tempeltragenden Gottheiten und die Darstellung der Neokorie auf den Münzen” *Öjh* 7, 1904, 450–465.
- Pilhofer 2005** S. Pilhofer, *Romanisierung in Kilikien* (2005).
- Price – Trel 1977** M. J. Priceand – B. L. Trel, *Coins and their Cities* (1977).
- Pottier – Reinach 1888** E. Pottier – S. Reinach, *La Necropole de Myrina* (1888).
- Ramsay 1907** W. M. Ramsay, *Cities of St. Paul*, (1907).
- Reber 1898** F. Reber, “Die phrygischen Felsendenkmäler” *Abhandlungen der historische Klasse der K. Bayerische Akademie der Wissenschaften* 21, 1898, 531–598.
- Rostovtzeff 1926** M. I. Rostovtzeff, *History of the Ancient World* (1926).
- Sayar 1999** M. H. Sayar, *Antike Straßenverbindungen* (1999).
- Schenk 1931** A. Schenk, *Die römische Kaisergeschichte bei Malalas* (1931).
- Schleif 1934** H. Schleif, “Der Zeus Altar in Olympia” *AA* 49, 1934, 139–156.

- Schmitt 2005** T. Schmitt – R. Oldenbourg (ed.), “Provincia Cilicia. Kilikien im Imperium Romanum von Caesar bis Vespasian” 60. Geburtstag von Rolf Rilinger, 2005, 189–222.
- Six 1884** J. P. Six, “Le Satrape Mazaïos” *NumChron* 4, 1884, 95–156.
- Six 1895** J. P. Six, “Monnaies grecques” *NumChron* 15, 1895, 297–345.
- Sternberg 1981** F. Sternberg, *Auktion F. Sternberg* (1981).
- Swindler 1929** M. H. Swindler, *Ancient Painting* (1929).
- Swoboda 1935** H. Swoboda, *Denkmäler aus Lykaonien, Pamphylien und Isaurien* (1935).
- Umar 2000** B. Umar, *Kilikya: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi* (2000).
- Vieyra 1955** M. Vieyra, *Hittite Art 2300–750 B.C.* (1955).
- Waddington 1853** W. H. Waddington, *Voyage en Asie Mineure au point de vue numismatique* (1853).

- Welles 1962** C. B. Welles, "Hellenistic Tarsus" *Mélanges de l'Université Saint Joseph* 38, 1962, 62–75.
- Welter 1923** G. Welter, "Vom Nikepyrgos" *AM* 48, 1923, 190–201.
- Winter 1971** F.E. Winter, *Greek Fortifications* (1971).
- Yavis 1949** C. G. Yavis, *Greek Altars* (1949).
- Ziegler 1985** R. Ziegler, *Städtisches Prestige und kaiserliche Politik; Studien zum Festwesen in Ostkilikien im 2. und 3. Jahrhundert n. Chr* (1985).
- Ziegler 1989** R. Ziegler, *Münzen Kilikiens aus kleineren deutschen Sammlungen* (1989).
- Ziegler 1993** R. Ziegler, *Kaiser, Heer und Städtisches Geld* (1993).
- Ziegler 1995** R. Ziegler, "Zur Einrichtung des kilikischen Koinon. Ein Datierungsversuch" *Studien zum antiken Kleinasien III, Asia Minor Studies* 16, (1995).
- Zoroğlu 1995** L. Zoroğlu, "Tarsus Cumhuriyet Alanı 1994 Yılı Kazı Çalışmaları" *KST* 17, 1995, 245–262.

Zoroğlu 1996a

L. Zoroğlu, "Tarsus Cumhuriyet Alanı 1995 Yılı Kazı alışmaları" KST 18, 1996, 401–408.

Zoroğlu 1996b

L. Zoroğlu, *A Guide to Tarsus* (1996).

Zoroğlu 1998a

L. Zoroğlu, "Tarsus Cumhuriyet Alanı 1996 Yılı Kazı alışmaları" KST 19, 1998, 494–505.

Zoroğlu 1998b

L. Zoroğlu, "Tarsus Cumhuriyet Alanı 1997 Yılı Kazı alışmaları" KST 20, 1998, 463–473.

METİNDE GEÇEN KISALTMALAR

bk.	bakınız
çiz.	çizim
ed.	Editör
Fig.	resim
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
Res.	Resim
Şek.	Şekil
vd.	ve diğerleri

Bölüm 1: Tarsos'un Tarihi Coğrafyası

1.1. Coğrafi Özellikleri ve Konumu:

Kilikia Şehirleri arasında hiç şüphesiz en tanınmış Ovalık Kilikia'da bulunan (Κιλιχία πεδιάς) Tarsos'tur. Şehri bu derece tanınmış yapan bulunduğu coğrafi konumdur. Tarsos, Kydnos nehrinin aşağı kısmında ve Toroslar'ın arabayla geçilmeye uygun tek noktası olan geçidin güneyinde yer almaktadır¹. Bu sayede Tarsos ulaşım ve ticari avantajlar açısından birçok fırsatlar sunmaktadır. Tarsos'un ulaşım ağı için bağlayıcı bir konumda olması tarih boyunca kente ve kent halkına büyük avantajlar sağlamıştır. Toroslar üzerinden denize doğrudan geçiş sağlayan antik yol sayesinde İç Anadolu'yla Suriye Ovası'nı birbirine bağlar. Bu karayolu bağlantısı Tarsoslular için doğanın çok özel bir hediyesidir. Bunun yanında halk bu fırsatı gelişmiş bir teknikle iyi değerlendirmiş ve geçidi daha iyi kullanılabilir bir hale getirmiştir. Antik yol üzerinde ana kayaya kazılmış tekerlek yolları bugün hala gözlenebilmektedir. Ayrıca şehrin güneyindeki, Kydnos Nehri ve yeraltı kaynaklarından beslenen eski bir lagün olan Rhegma Gölü (Rhegmoi) liman olarak kullanılmıştır. Böylece Tarsos hem denizden hem de karadan işlek bir trafiğe sahip olmuştur².

Strabon'un³ Anadolu Coğrafyası kitabında şehri şöyle anlatmaktadır;

“ή δέ Ταρσός κεῖται μὲν ἐν πεδίῳ κτίσμα δ' ἐστὶ τῶν μετὰ Τριπτολέμου πλανηθέντων Ἀργείων κατὰ ζήτησιν Ἰοῦς: διαρρεῖ δ' αὐτὴν μέσην ὁ Κύδνος παρ' αὐτὸ τὸ γυμνάσιον τῶν νέων: ἅτε δὲ τῆς πηγῆς οὐ πολὺ ἄπωθεν οὕσης, καὶ τοῦ ρέθρου διὰ φάραγγος βαθείας ἰόντος, εἴ' εὐθύς εἰς τὴν πόλιν ἐκπίπτοντος, ψυχρὸν τε καὶ τραχὺ τὸ ρεῦμά ἐστιν, ὅθεν καὶ τοῖς παχυνευροῦσι ροῖζομένοις καὶ κτήνεσι καὶ ἀνθρώποις ἐπικουρεῖ.”

1 Hild-Hellenkemper 1990, 132 vd.; Sayar 1999, 453-458 ; Hellenkemper-Hild 1986, 96.

2 Ramsay 1907, 93-116.

3 Strabon, XIV 5, 12.

“Tarsos'a gelince o bir ovada uzanır. İo'yu aramak üzere Triptolemos'la birlikte dolaşan Argoslular tarafından kurulmuştur. Kent Kydnos Irmağı tarafından ikiye bölünmüştür ve ırmak Gençler Gymnasionunu yalayarak akar. Irmağın kaynağı çok uzakta değildir ve suları dar ve derin bir dereden geçer; hem hızlı akar, hem de soğuktur; bu nedenle eğer sularına girilirse damar şişmesinden, sinirlerin gerilmesinden sıkıntı çeken insanlara ve davarlara yararlıdır.”

1.2 Tarsos İsmi'nin Kökeni ve Mitolojide Tarsos:

Şehrin ismi Yunanca değildir. Hititçe “Tarša (^{URU}TARSA)”, sonra Aramice “Trz” ve en son olarak Yunanca “Ταρσού (ya da Ταρσων)” olduğu savunulmuştur. “Tarşa” Luwi dilinde “akarsu-ırmak” anlamına gelen sözcüklerden “Arsa” sözcüğü kökünden türetilmiştir⁴.

Tarsos'un ismi ve kuruluşu hakkında gerek Yunan Mitolojisi'nde gerekse antik yazarların anlatımlarında çeşitli bilgiler verilmektedir. Antik çağlarda Tarsos Çayı'na Kilikia'nın yerli halkı Kydnos adını vermiştir. Kydnos mitolojide Tarsos'taki nehir tanrısına verilen isimdir. Mitolojiye göre, Kydnos, ana tarafından İapetos'un torunu sayılırdı. Kydnos'un Parthenios adlı bir oğlu olduğu, Kydnos'un denize döküldüğü yerde bir şehir kurup ona “Parthenia” dediği bilinmektedir. Bu şehir Tarsos'dur⁵.

Diğer bir mitolojik inanişaya göre, Pegasus ve Bellerophon Kilikia Ovası'nda yolunu şaşırarak ve Tarsos'un bulunduğu yerde ayağı sakatlanmış olduğundan şehre Yunanca ayak tabanı anlamına gelen Tarsos ismi

---

4 Umar 2000, 109.

5 Ramsay 1907, 51; Erhat 1997, 187.

verilmiştir. Perseus'a ait başka bir mitolojik efsanede ise; Perseus'un Andrasos adındaki köyün yerinde Tarsos'u inşa ettiği anlatılmaktadır⁶.

M.Ö. 4. yüzyılın başından itibaren Tarsos sikkeleri üzerinde şehir tanrısı olarak “Baal” (BAAL TARZ) görülmektedir. Daha sonraları sikkeler üzerinde şehir tanrısı olarak Sandan ile karşılaşılmaktadır. Sandan'ın çok eski bir Kilikia tanrısı olduğu kabul edilmektedir. Şehrin kurucusunun zaman zaman sikkeler üzerinde böyle bir tanrıya atfedilmesi, şehrin tarihinin Karanlık Çağ'a uzandığını göstermektedir. Zira M.Ö. 9. yüzyılda, Asurlular zamanında, Tarsos bir idare merkezi olarak görüldüğünden, Tarsos'un kuruluşunun ve isminin o tarihten daha eski olması gerekmektedir⁷.

Tarsos isminin yine çok eski bir Kilikia tanrısı olan Tarhon veya Tarkon'dan gelmiş olduğu başka bir olasılıktır. Bu tanrı, Hitit metinlerinde Tarhunt şeklinde gösterildiği gibi, Hititler Dönemi'nde ve daha önce Kilikia'nın da dâhil bulunduğu Arzava Krallığı'nın 3. Amenofis ile siyasi ilişkide bulunan prensi Tarhundaraba ismini taşımaktadır. Bundan başka Kilikia'da bulunan kitabelerde Tarku, Tarkon ve bu kökle meydana gelen kişi isimlerine rastlanmaktadır. Tarsos'un koruyucu tanrı Sandan'a izafeten anılmaması, şehrin isminin başka bir tanrıdan geldiğinin kanıtıdır. Buna göre şehrin kuruluşunun daha önceki tanrı olan Tarhon'a bağlanması güçlenmektedir⁸.

Antik Dönem yazarlarından Abydenos ve Beresos'a göre Asur Kralı Sanherip, Tarsos'u M.Ö. 696 yılında Babil şehrini örnek alarak inşa etmiştir. Ama seramik buluntulardan anlaşıldığı üzere M.Ö. 800 ile 600 yılları

---

6 Erzen 1943, 4, 5; Can 1997, 488; Ramsay, 18.

7 Lang 2003, 506, 518; Ramsay 1907, 45.

8 Erzen 1943, 8.

arasında bölgede Lindos etkisi söz konusudur. Aşağı yukarı M.Ö. 700'e kadar Tarsos'un bir Lindos kolonisi olduğu düşünülmektedir⁹.

Tarsos ismi ve şehrin Kilikia Kralı Syennesis'in idare merkezi olduğu, ilk defa M.Ö. 401 yılında, Ksenophon'un Anabasis isimli eserinde anlatılmaktadır¹⁰. M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Tarsos'a ait sikkeler üzerinde, şehrin ismi gerek Aramice ve gerekse Grekçe yazı ile "TARZ ve TEPZI" şekillerinde görülmektedir. Ama Tarsos ismine çok daha önce Asur kaynaklarında rastlanmaktadır. Asurlular zamanında, önce Kilikia'nın merkezi olarak bildirilen Tarsos, Asur Kralı 3. Salmannassar (M.Ö. 859–825) ve Sanherip'e (M.Ö. 704–681) ait belgelerde "TARZI" şeklinde gösterilmiştir¹¹.

Yunan koloni çağından çok daha evvel, M.Ö. 9. yüzyılın birinci yarısında Tarsos ismi ve şehri, Asur Kralı 3. Salmannassar'ın Kilikia'ya yaptığı seferlere ait resmi belgelerde, o zamanki Kilikia Prensiği'nin merkezi olarak anılmaktadır. Tarsos ismi geçen Asurlulara ait resmi belgelerin doğruluğundan hiçbir zaman kuşku duyulmayacağı gibi, Yunanlıların bilinen tarihlerden daha önce Kilikia'ya gelmiş olmaları da olası değildir¹².

Bütün bu mitolojik anlatılara rağmen kentin adı ve kuruluşuyla ilgili somut bilgilere ulaşılamamaktadır. Tarsos'un kuruluşuna ve ismine dair diğer Yunan söylencelerinin hemen hemen hepsi Romalılar zamanında ve özellikle Augustus döneminde ortaya çıkmıştır. Ancak bu söylentiler ve iddialar mitolojik olmaktan daha ileri gidemediği için, bunlardan tarihsel bir gerçeklik çıkarmak mümkün değildir.

---

9 Bing 1937, 99.

10 Ksenophon, I 3.

11 Ramsay 1907, 40, 41.

12 Bing 1969, 33, 34.

1.3 Tarihsel Gelişim:

Tarsos tarihine bakıldığı zaman hiç kesintiye uğramadan bugüne kadar yerleşim görmüş olan ender şehirlerden biri olduğu anlaşılır. Bu devamlılıktan Tarsos'ta sadece antik ve klasik dönemler için değil, aynı zamanda Neolitik Çağ'dan beri yerleşimin olduğu sonucu çıkarılmaktadır¹³. Bu durum Tarsos'u kültür tarihi açısından çok önemli yapmaktadır. (Levha I, Res. 1).

M.Ö. II. binin ortalarında Tarša (^{URU}TARSA) Hurri Kizzuwatna Krallığı'nın başkentidir. Kizzuwatna'dan ilk defa M.Ö. 1650 senesinde bahsedilmektedir¹⁴. Hitit Kralı Telepinu, Kizzuwatna Kralı İşput-Ahşu ile bir antlaşma yapmıştır. Bir zamanlar Hitit Devleti'ne bağlı olan Kizzuwatna'nın, bağımsızlığını ilan ettikten sonra, bu durumun Hitit Kralı tarafından da zorunlu olarak kabul edildiğini görülmektedir. Arkeolojinin, ele geçen buluntuları değerlendirerek nasıl sentezlere varabildiğine ilişkin iyi bir örnek Tarsos'taki Gözlükule Höyüğü Kazıları'ndaki İşput-Ahşu'nun mührünün bulunmasıdır. Mühürde kendini Pariyavatri oğlu İşput-Ahşu olarak tanıtan bu kralın, bu buluntu sayesinde hem tarihsel kişiliği kanıtlanmakta, hem de Kizzuwatna'nın bugünkü Çukurova'nın dolaylarına yerleşmesinin doğruluğu ortaya çıkmaktadır. Hititlerin başkenti Hattuşa'da (Boğazköy) bulunan bir antlaşma tabletinde de bu isim geçer ve bu metinden anlaşıldığına göre, İşput-Ahşu yaklaşık M.Ö. 16. Yüzyılın sonlarında Kizzuwatna'nın kralıdır. Bu buluntu, aynı zamanda Tarša'nın, yani Tarsos'un Kizzuwatna'nın başkenti olduğu düşüncesini desteklemektedir¹⁵.

M.Ö. II. binin ikinci yarısında şehir, Hititler tarafından ele geçirilir. Tarsos, Hititlerin yıkılışına kadar Hitit egemenliğinde kalır. Kilikia Ovası

---

13 Goldman 1938, 30, 31.

14 Bing 1969, 26, 27.

15 Goldman 1956, 242.

Kıbrıs'tan ve Akdeniz'den gelen Akha Korsanları'nın en çok akın yaptıkları yerlerden biridir. Akhalar sonraları Kilikia Kıyıları'na yerleşmeye başlamışlar ve buradaki halkla kaynaşmışlardır. Akhaların Likya'dan Kilikia'ya uzanan sahilleri tehdit etmeleri ve güney kıyılarına yerleşerek büyük kargaşalıklar yaratmaları Hitit Krallığı'nın zayıflamasına neden olmuştur¹⁶. Hititler yaklaşık M.Ö. 1190–1188 yılları arasında, batıdan gelen akınlarla yıkıldıktan sonra Anadolu'da küçük krallıklar ortaya çıkmıştır.¹⁷

Tarsos'un Hititler zamanında oldukça önemli bir merkez olduğunu ve Hititlerin yıkılışından sonra, Güneydoğu Anadolu ve Kilikia'da var olan prensliklerden birinin merkezinin Tarsos olduğu bilinmektedir.¹⁸

Fenikelilerin Kilikia'daki faaliyetleri M.Ö. 11. yüzyılın sonlarına doğru gelişme göstermiştir. Takip ettikleri sömürgecilik politikaları ise Kilikia Kıyıları'nın belli yerlerinde uygulama alanı bulabildiği için, esas halk kitlesi üzerinde kültürel bir etki yapamamıştır. Fenikelilerin Kilikia'da ticari faaliyetlerde buldukları Tarsos Gözlükule'de çıkan seramik, pişmiş toprak figürinler ve diğer küçük (metal ve kemik) buluntulardan da anlaşılmaktadır. Çukurova arazisinin verimli olması, dağlarında gerek ticaret gerekse gemi inşaaası bakımından çok önemli sedir-katran ağaçlarının ve madenlerin bulunması Fenike tüccarlarını çekmiştir¹⁹.

Peygamber Hezkiyal kitabında; *“Tarsis (Tarsos) ahalisi senin tüccarın idiler, onlar senin için çarşılarında mallarını, gümüş, demir, kalay ve kurşun ile değiştirirlerdi.”* diye yazmaktadır. Fenikeliler Tarsos, Karataş ve Yumurtalık'ta gemi yapımı için tersaneler yapmışlardır²⁰. Kilikia Ormanlarının

---

16 Bilig 1969, 31, 32.

17 Bing 1969, 18, 19.

18 Jones 1971, 195, 196.

19 Goldman 1940, 30, 54.; Goldman 1950, 149-247; Goldman 1963, 18, 333, 347, 359.

20 Tevrat, Hezekiel, 27:12.

gemi yapımı için kaliteli ağaçlara sahip olduğu antik yazarlarca da sıkça tekrarlanmaktadır²¹.

Asurlular Kilikia ile Toroslar Bölgesi'ne yani Kizzuwatna'ya Kue diyorlardı. Fakat Kue'nin merkezinin Silifke çevresinde olduğu ve Tarsos'un da Kue'ye başkentlik yaptığı düşünülmektedir. Ama son yıllarda yapılan arkeolojik çalışmalar Kizzuwatna Krallığından sonra Geç Hitit Beyliği olarak kurulan Kue'nin Karatepe'de kurulduğunu göstermektedir²². Karatepe'de yapılan kazılarda tespit edilen sur duvarları ve heykeltraşlık eserleri burada gösterişli bir yerleşimin olduğunu göstermektedir²³.

Asurlular, kralları I. Assurnasırpal zamanında (M.Ö. 883–860) Danunalar'ı yendikten sonra, III. Salmannassar devrinde (M.Ö.860–824) Kue ile doğrudan politik ilişki kurmuşlardır. Asurluların dostluk kisvesi altında başlayan bu ilişkileri fazla sürmemiş ve olasılıkla M.Ö. 841 yılında, Kue'nin baskısına uğrayan Samal'ın kendilerini yardıma çağırmaları üzerine Kral Kate'ye savaş açmışlardır. M.Ö. 835 yılında III. Salmannassar Kue Kralı Kate'yi Pahri'de (Misis'te) kuşatarak onu esir etmiştir. Diğer bir kaynağa göre de III. Salmannassar, Asur ordularıyla M.Ö. 833 yılında Tarsos'u işgal etmiş, Kral Kate'yi başkent Tarsos'tan kovmuştur, yerine Asurluların dostu olan kardeşi Kirri'yi tahta geçirmişlerdir. Asurlulara vergi vermeyi kabul eden Kirri'den bir süre sonra Urikki idareyi eline almıştır. Bu kralı Asur kralı III. Tiglatpileser'e kumaşlar ve madeni eşya gibi değerli hediyeler göndermek suretiyle durumu kurtarmaya çalıştığı anlaşılmaktadır²⁴.

Bu devirde Tarsos Asurluların egemenliğini tanıyan ya da tamamen Asurlulara bağlı olan Kilikia Prenslikleri'nin idare merkezidir. Muhtemelen, Asurlu III. Salmannassar M.Ö. 9. yy.ın ikinci yarısında büyük bir başarıyla

---

21 Strabon, V 12, 63.

22 Çambel 1948, 147-162.

23Çambel-Özyar 2003, 49.

24 Jones 1971, 194.; Bing 1969, 33.

Kilikia Ovası'nı ele geçirdiğinde, Tarsos Geç Hitit Devleti olan Karatepe'ye aitti. Bu durumun Asur Devleti'nin son zamanlarına dek devam ettiği kabul edilmektedir²⁵.

M.Ö. 727–722 yılları arasında yaşayan Asur Kralı V. Salmannassar zamanında Kilikia'daki Kue Krallığı bir Asur eyaleti haline getirilmiş ve vergi vererek Asur Krallığı'nın egemenliğini kabul etmiştir. V. Salmannassar'dan sonra kral olan II. Sargon (M.Ö.722–705) kararlı ve bütün yakındoğuyu bir imparatorluk bayrağı altında toplamak amacını güden bir siyaset takip etmişti. Onun zamanında da Kue Krallığı doğrudan doğruya Asurlular tarafından yönetiliyordu. Hatta Asur Kralının Tarsos'ta heykelleri dikilmişti. II. Sargon zamanında Kue'ye ait prenslikler Phrygia Krallığı'na karşı sınır koruyuculuğunda bulunuyordu²⁶.

II. Sargon'un yazıtlarında, Yunanlıların, adı geçen Asur Kralı'ndan bir kuşak öncesinden beri Kilikia kıyılarında faaliyette bulduklarını belirten anlatımlar kullanılmıştır. Ayrıca Tarsos Gözlükule'de yapılan kazılarda da geometrik bezemeli Yunan seramiklerinin çıkması, Akdeniz ticaretinin Ön Asya ve Ege Uygarlıkları arasında kültürel bir alışverişi ve etkileşmeyi sağladığı fikrini arkeolojik açıdan doğrulamaktadır²⁷ (Levha II, Res. 1).

II. Sargon'dan sonra Asur Kralı olan Sanherip (M.Ö. 705–681) zamanında Tarsos ve çevresindeki halk ayaklandıysa da başarılı olamamıştır. Asur metinlerinden öğrenildiğine göre bu isyan hareketini İllubru (Namrun) Valisi Kirua idare etmiş ve Gülek Boğazı'nı tutarak yardım kuvvetlerinin gelmesini önlemeye çalışmıştır. Fakat Asurlular, Tarsos ve Ankhiale şehirlerini ele geçirerek duruma hâkim olmuşlardır. İsyanın bastırılmasından sonra Kral Sanherip olayı şöyle anlatmaktadır: "*Kirua'yı ve*

---

25 Ramsay 1907, 38.

26 Bing 1969, 72-79.

27 Goldman 1940, 77, 78.; Goldman 1963, 107, 108.

Hilakkulu (Kilikialı) birçok adamları şehirlerinden yağma edilen malları ve bütün hayvanlarıyla Ninova'da huzuruma getirdiler ve O'nun (Kirua'nın) derisini yüzdürdüm." Kilikia'nın korku ve dehşet içinde çalkalandığı bu sırada Asurluların karşısına büyük bir rakip devletin çıktığı görülmektedir. Bu devlet, Güney Anadolu'da ticari çıkarı olan Yunanlılardır. Sanherip bu isyanı bastırmayı başarmış fakat kendisinden sonra tahta geçen Kral Asarhaddon (M.Ö. 681–669) Kilikia'ya bir sefer yapmak zorunda kalmıştır. M.Ö. 696'da çıkan bir isyan Sanherip tarafından bastırılmış ve şehir Gözlükule'den Kydnos kıyısına taşınmıştır²⁸.

Yunanlılar M.Ö. 9. yüzyıldan başlayarak Doğu Akdeniz'de koloniler kurmuşlar, ancak Asur Kralı Sanherip ile boy ölçüşememişlerdir. M.Ö. 696 senesinde yapılan deniz savaşında yenildikten sonra Kilikia bölgesindeki ticaret merkezlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Yunanlılar, Doğu Akdeniz'de, Antalya ve Dağlık Kilikia'da kurulan bazı küçük kolonileri hariç, Asurluların elinde bulunan Ovalık Kilikia'da tutunabilme olanağını bulamamışlardır. Kilikia'daki yerli halkın Asurlulara karşı isyan etmesinin perde arkasında devamlı Yunanlılar bulunmuştur. Yunanlıların esas amaçları Kilikia'daki Asur egemenliğini zayıflatıp, Orta Anadolu'daki ve Toroslar'daki maden cevherlerini rahatça kullanabilmektir²⁹.

Sanherip, Yunanlıları yendikten sonra, zaferinin anısına Ankhiale yakınında kendi heykelini taşıyan görkemli bir anıt diktirmiştir. Strabon Aristobulos'tan alıntı yaparak, Ankhiale'nin Sardanapal yani Assurbanipal tarafından kurulmuş ve surlarının yanında da mezar anıtını yaptırmış olduğunu aktarır ki sözü edilen anıtta³⁰:

---

28 Jones 1971, 194, 195.

29 Bing 1969, 33, 34.

30 Strabon, XIV 5, 9.

“Σαρδανάπαλλος ὁ Ἀνακунδαράξεω παῖς Ἀρχιάλην καὶ Ταρσὸν ἔδειμεν
ἡμέρη μιῇ. ἔσθιε πῆε παιῖε, ὡς τᾶλλα τοῦτου οὐκ ἄξια,”

“Anakyndarexes'in oğlu Sardanapal Ankhiale'yi Tarsos'la birlikte tek bir gün içinde inşa etti. Sen, fakat ey yabancı: ye, iç, zevklen! Zira insanın yaptığı diğer işler yorgunluğa değmez.”

yazan bir kitabe var olduğu söylenmektedir. Büyük İskender zamanında, surlarının ancak bir kısmı ayakta duran bu kayıp şehrin Mersin'in doğusundaki Karaduvar Köyü olduğu söylenebilir. Ancak Asur Kralı Sanherip devrinde Tarsos ve Ankhiale şehirleri var olduğu gibi bu şehirlerin tarihi Hititler'e kadar gitmektedir. Bu duruma göre Asurca metnin doğru tercümesinin “Sanherip Tarsos ve Ankhiale'yi bir günde zapt etti.” şeklinde olması gerekmektedir³¹.

Sanherip'ten sonra Asur tahtına geçen Asurbanipal (M.Ö. 668–626) zamanında batıdan gelen Kimmerler Lydia'yı istila ettikten sonra Kilikia'ya girmişlerdir. Ancak Asurlular ile yaptıkları savaşta yenilmişlerdir. Asurluların bu galibiyeti, kendilerine bütün Kilikia'ya yerleşme olanağı sağlamış ve daha sonra Kilikia'daki bağımsızlıklarını sağlamak için mücadele etmişlerdir. M.Ö. 650'de gücünü kaybeden Kimmerler ise Suriye ve Filistin yönünde dađılmıřlardır³².

Kilikia'nın yerli halkı yerel geleneklere bağlı olarak bütün dış kültür etkilerine karşı direnmişler, Asur nüfuzundan kendilerini korumuşlar ve Asur İmparatorluğu'nun M.Ö. 612 da yıkılmasından sonra bağımsız bir devlet kurmayı başarmışlardır. Bu tarihten itibaren de Tarsos Kilikia'da bağımsız bir şehir devlet olarak görülmektedir. Kilikia Krallığı coğrafi ve stratejik

31 Erzen 1943, 8-10.

32 Bing 1969, 85, 86.

durumundan yararlanmayı bilmiş ve kısa zamanda sınırlarını Kızılırmak'a dek genişleterek Babil denginde bir güç haline gelmiştir³³.

Kilikia Krallığı'nın merkezi Kydnos (Tarsos) Çayı üzerindeki zengin ve gözde bir kent olan Tarsos idi. İlk devirlerde Kilikia sınırları yerli karakollara karşı imparatorluk karakollarıyla çevrili idi. Ayrıca sınır geçitlerinde askeri kulelerle Kilikia Krallığı korunuyordu³⁴.

Perslerin M.Ö. 546 yılında Med Ülkesi'ni işgal edip, bütün Lydia'yı zapt ettikten sonra Syennesis kral ailesi, Kilikia'nın bağımsızlığını kurtarabilmek için Pers yetkisini tanımak zorunda kalmıştır. Pers Kralı 1. Kserkses'in yüksek organizasyon yeteneği ve muazzam kuvveti karşısında, Kilikia ülkesi Perslerin Satraplık sistemine girmiştir³⁵.

Bu sisteme göre Satraplıklar kendi iç idarelerinde bağımsız bir müttefik durumunda idiler. Bunlar yalnız ortak savunma için Pers hükümdarlarına yıllık belirli vergiler öderlerdi. Herodotos'a göre Kilikia IV. Satraplık olarak yılda 500 talent (1,3 ton) gümüş cevheri ile 360 beyaz at veriyordu. Ayrıca Pers donanması için Kilikalılar'ın her zaman gemiler bulundurduğunu ve Ksenophon'un Kilikia'yı daima Pers İmparatorluğu'nun gücüne denk görmüş olduğunu anlıyoruz³⁶.

Kilikalılar'ın egemenliklerini korudukları bu zamanlarda stratejik önemi açısından Kilikia'nın askeri bir yığınak yeri olarak Persler tarafından kullanıldığı görülmektedir. Pers Kralı Kserkses'in Hellen memleketlerine karşı yaptığı seferler, ordunun Ovalık Kilikia'da toplanması suretiyle başlatılmıştır. Kilikalılar denizciliği iyi biliyordu. Kilikia'nın zengin otlakları vardır ve

---

33 Ramsay 1907, 40.

34 Durugönül 1998, 5-15.

35 Ramsay 1907, 40.

36 Herodotos, III. 91.

denizaşırı saldırılarda kullanılacak koy ve limanları oldukça uygundur. Kilikalılar'ın kuvvetli bir donanması vardı. Nitekim Kserkses'in M.Ö. 480 yılında Yunanistan seferine katılmak üzere Kilikalı kral Oremedon'un oğlu Syennessis'in kumandası altında İranlıların emrine 100 savaş gemisi verilmiştir. Böyle kuvvetli bir donanmaya sahip olan Kilikalılar aynı zamanda çok cesur ve savaşçı insanlardı. Herodotos bu savaşa katılan Kilikalı askerler hakkında;

"Tayfaların başlarında kendi memleketlerine özgü miğferler vardı ve madeni kalkan yerine ham deriden yapılmış siperler taşıyorlardı. Üzerlerine yünden mamul gocuklar giyinmişlerdi ve her biri iki mızrak ve Mısırlıların palalarına benzeyen bir kılıç ile silâhlanmıştı." diyor.³⁷

Kilikia Kralı Syennessis'in ölümünden sonra Pers Kralı Kserkses Bodrumlu Kseinagoras'a kardeşini mutlak bir ölümden kurtardığı için ödül olarak bütün Kilikia'yı vermiştir. Böylece Kilikia'nın idaresi Syennessis'in ölümünden sonra başka bir ele geçmiştir. Bununla beraber Kseinagoras'un, Kilikia Kralı'nın manevi evladı da olduğu göz önünde tutulursa, Kral Kserkses'in bu kişiyi Kilikia'nın başına getirmesi ona karşı gösterilmiş bir kadirşinaslık olarak kabul edilebilir. Nitekim Pers Kralının hayatta bulunduğu müddetçe Kilikia tahtında Kseinagoras'dan sonra yeniden Syennessislere rastlanmaktadır³⁸.

Persler ve Yunanlılar arasında devam eden savaş, Yunanlıların Kilikia sahillerinde (M.Ö. 449) bir müddet kalmalarına neden olmuştur. Perikles zamanında Yunan ordusu ikiye bölünmüştür. Perikles hem Spartalılarla hem de Perslerle savaşabilmenin zorluğunu anladığından Perslerle Kallias

---

37 Herodotos, I. 74., V. 118, VII, 98.

38 Herodotos, IX. 107.

Barışı'nı yaptı. M.Ö. 448 tarihinde Kilikia Sahilleri yeniden Perslerin egemenliğine geçti³⁹.

Pers tahtına geçen 2. Artakserkses (M.Ö. 404–358) ile kardeşi Lydia Satrapı Kyros arasında taht için kavga başlamıştır. Genç Kyros Pers tahtına geçen kardeşi 2. Kserkses'i öldürmek ve tahta geçmek istediye de başarılı olamamıştır. Annesinin yalvarmalarıyla Anadolu'daki görevine geri gönderilmiştir. Kyros Yunan prenslikleri halkından 13.000 yaya askerle ayrıca Sparta ve yerli halktan 100 bin kişi toplamıştır. M.Ö. 401 yılında hazırlığını bitirince hemen doğuya hareket etmiştir⁴⁰.

Kyros Keramon Agora'ya geldiği zaman Kilikia Kralı Syennesis'in karısı Epyaksa yanına gelmiştir. Söylentiye göre Kyros'a çok miktarda para getirmişti. Kyros, bu parayla askerlerinin 4 aylık maaşlarını vermiştir. Kilikalı kadının yanında Kilikalılar'dan ve Aspendoslulardan oluşan bir muhafız kıtası vardır. Kyros Kilikalı kadını en kısa yoldan memleketine yolladı ve muhafız olarak da Menon'un kumandası altındaki askerleri emrine vermiştir⁴¹.

Ksenophon'a göre Kilikia Kralı Syennesis "zavallı bir adamdır". Karısı Epyaksa göz göre göre Kyros'un yatağına girerek Syennesis'i aldatmaktadır. Kral Syennesis bir yandan Kyros'la ittifak eder ve büyük oğlunu onun ordusuna gönderirken, diğer yandan da Pers Kralı 2. Artakserkses'e diğer oğlunu göndererek, onun aleyhinde hazırlanan hareketi haber verir ve böylece hangi taraf galip gelirse gelsin kaybetmeme çarelerini arar⁴².

---

39 Mansel 1999, 306.

40 Ramsay 1907, 40.

41 Herodotos, I. 74., V. 118, VII, 98

42 Ksenophon, I. ii,12,21,26; IV. 4; VII. 7.

Kyros Babil civarında Kunaksa mevkiinde yapılan savaşta öldürülür. Bu olaydan sonra Kilikia Satraplığı doğrudan doğruya merkeze bağlı bir eyalet haline getirilmiştir. Kyros isyanında takip ettiği ikiyüzlü siyasetten dolayı Syennesis ceza olarak tacını ve tahtını kaybetmiştir. Tarsos bu tarihten itibaren (M.Ö. 401) Pers İmparatorluğu'na katılan eyaletin merkezi oldu. Bundan sonra da hiçbir Kilikia Krallığı'ndan söz edilmemektedir. Yalnız Tarsos'a ait paraların üzerinde Kilikia Kralı'nın yerine Pers Satrapları'nın isimleri yer almıştı⁴³.

Kilikia M.Ö. 386 ve M.Ö. 333 yılları arasında bir satraplık bölgesidir. Syennesisler devrinden Büyük İskender'in Kilikia'ya gelişine dek Kilikia Satrapları, M.Ö. 388–380 arasında Tiribazos, M.Ö. 379–371 arasında Farnabazos, M.Ö. 379–373 arasında Datamenes, M.Ö. 372–369 arasında Tarhamos ve M.Ö. 368–333 arasında Mazaios'tur. Büyük İskender'in Tarsos'u ele geçirdiği M.Ö. 333 yılında ise Tarsos'ta bulunan Pers Satrapı'nın ismi Arseme'stir⁴⁴.

Kilikia'daki satrapların birçoğunun bastırdıkları paralar üzerinde, bir tarafında kendi resimleri olmak üzere, diğer tarafın da Kilikia'nın Tarsos tanrısı veya kutsal olarak bilinen ulu kişilerin betimleri vardır. Hepsi de doğu karakteri ve fikrini taşımaktadır. Bu devirde basılmış paralar üzerinde de Aramice yazılar görülür. Genellikle paraların bir yüzünde Tarsos'un kurucu tanrısı olan Baal'in resmi görülmektedir⁴⁵.

M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda Tarsos'un gerek kültürel, gerekse etnolojik bakımdan tamamen doğu kenti özelliği taşıdığını görüyoruz. Bu yüzyıllarda Tarsos halkı arasında bir kısım Yunanlının varlığı belli ise de, bunlar ticaret amacıyla Tarsos'a gelip yerleşen ve azınlıkta olan topluluklardır. M.Ö. 5.

---

43 Ramsay 1907, 40.

44 Hill 1964, 28–35.

45 Ramsay 1907, 38, 39, 41.

yüzyılın ikinci yarısından ve daha ziyade 4. yüzyıldan itibaren görülen Yunan sikkelerinin varlığı, ekonomik amaçla meydana getirilmiş ve Yunanlılara daha kolay ticaret yapabilme olanağı sağlayabilmek için büyük ticaret şirketleri tarafından bastırılmış olan ekonomik kültür etkileridir⁴⁶.

Hellenistik dönemle birlikte Tarsos tarih sahnesindeki önemini kaybetmeden devam ettirmiştir. Babası Philip'in tahtıyla birlikte düşüncelerinin de mirasçısı olan İskender, bu düşünce ve amacını gerçekleştirebilmek için, M.Ö. 334 yılı ilkbaharında Makedonyalı ve sayıları çok olmayan Yunanlı askerlerden oluşan 30 bin piyade, 5 bin süvari ve 180 gemiyle karadan ve denizden herhangi bir direnmeyle karşılaşmadan Anadolu'ya geçmiştir⁴⁷.

İskender Kappadokya'yı ele geçirdikten sonra Gülek Boğazı'na doğru ilerlemiş, Kyros ile Ksenophon'un kalmış oldukları konak yerine geldiğinde, geçitleri kuvvetli bir şekilde tutulmuş bulunca, Parmenio'yu ağır silâhla yaya kıtalarıyla burada bırakmıştır. Kendisi de gecenin ilk nöbet zamanında kalkanlılar ve okçularla yola çıktı. Gece karanlığında geçitlere doğru ilerlemiştir. Karakollara ansızın baskın vermek istiyordu. Gerçi bu ilerleyişi gizli kalmadı. Fakat cesareti İskender'e yine aynı başarıyı sağlamıştır. Çünkü nöbetçiler, İskender'in kendisinin ilerlediğini fark edince yerlerini bırakarak kaçmışlardır. Ertesi gün şafak sökerken İskender bütün ordusuyla geçitleri aştı. Gülek Boğazı'nı aşan İskender, Kilikia'ya indi. Tarsos'un Persler'de kalması için savunmaya karar vermiş olan Kilikia Satrapı Arseme, İskender'in geçitleri çoktan aşmış olduğunu haber alınca şehri boşaltmak niyetinde olduğunu İskender'e bildirdi. Fakat Tarsos halkı, Tarsos Satrap'ı Arseme'sin şehri önce yağma edip sonra boşaltmasından korkuyorlardı. Bu haber üzerine İskender, atlılarıyla hafif piyadeden en çevik olanlarını hemen Tarsos'a sevk etti. İskender'in yaklaştığını gören Arseme kente zarar

---

46 Ramsay 1907, 41.

47 Mansel 1999, 436, 437.

vermeden çarçabuk Tarsos'u terk etmiştir. İskender Tarsos'a gelince halka çok iyi muamele etti. Bu zengin şehir savaşmadan İskender'in eline geçmiştir⁴⁸.

Aristobolos Büyük İskender'in Tarsos'a gelir gelmez yorgunluklar yüzünden hastalandığını, fakat diğer tarihçiler ise İskender'in vücudu sıcak ve terliyken Kydnos'a girip yıkandığını ve bunun sonucunda çok tehlikeli bir hastalığa tutulduğunu anlatmaktadır⁴⁹.

İskender iyileşir iyileşmez, önce Perslerle işbirliği yapmaya kalkışan Soloi halkını cezalandırmak için harekete geçti. Tarsos'tan harekete geçip bir günde bugünkü Karaduvar Köyü civarında olduğu anlaşılan Ankhiale şehrine vardı. Ankhiale şehrinde Soloi şehrine giden İskender bu seferini bir haftada tamamladı. Şehri kuşatarak bir işgal kuvveti bıraktı. Perslere eğilimli oldukları için şehir halkından 200 gümüş talent vergi vermelerini istedi. Diğer taraftan dağlara çekilen şehir halkının bir kısmını silâh kuvvetiyle, bir kısmını da antlaşmayla bir hafta içinde emri altına aldı. Hemen Soloi şehrine döndü. İskender Soloi şehrinde Asklepios adına kurbanlar kesti. Bütün ordusuyla bir eğlence tertip edip, meşale koşusu, müzik sanatları ve spor müsabakaları yaptırttı. Soloililere halk egemenliğine dayanan bir idare başlattı. Soloi'de toplanan donanmasını teftiş ettikten sonra Tarsos'a çekildi⁵⁰.

Pers ordusunun İssos'da (bugünkü Dört Yol yakınlarında) toplandığını duyan Büyük İskender süratle buraya gelerek III. Dareios ile İssos Savaşı'nı yapmıştır. Dareios yenilerek kaçtı. Tarsos Satrapı Arses bu savaşta öldü. İssos Savaşı sonunda Kilikia'da Pers egemenliği son buldu.⁵¹ Makedonya egemenliğine giren Kilikia'da İskender'in muhafızlarından Nikator oğlu

---

48 Mansel 1999, 439.

49 Aristobulos, 161.

50 Öz 1991, 20.

51 Mansel 1999, 440.

Balokros (M.Ö. 333–323) satraplığa getirilmiş ve Balokros adına sikkeler basılmıştır⁵².

Büyük İskender'in ölümünden önce, Kilikia Satraplığı'na tayin edilen Philatos, İskender'in ölümünün ardından (M.Ö. 323) komutanları arasında yapılan paylaşımda da yerini korudu. Fakat daha sonra İskender İmparatorluğu dağılınca, Kilikia ve dolayısıyla Tarsos Seleukosların eline geçmiştir⁵³.

İskender'in ölümünden sonra generaller arasında çıkan imparatorluğu paylaşım kavgaları bütün ülkeyi ateşe verdi. İmparatorluk, generaller arasında paylaşıldı. İskender'in mirasının en büyük kısmına, generallerinden Seleukos Nikator konmuştur. Bu hanedana "Seleukoslar" denir. Krallık M.Ö. 312'den M.Ö. 64'e kadar 248 yıl devam etmiş, bu zaman içinde 17 kral saltanat sürmüştür⁵⁴.

Seleukos Nikator, krallığını kurduğu zaman geniş bir araziye sahipti. En büyük rakibi de Antigonas idi. M.Ö. 301 yılında Antigonas'ı Phrygia'da İpsos'da yenerek, başkentini Babil'den Antakya'ya (Antiokeia) nakletti. Seleukos Nikator kendi adıyla birçok şehirler kurmuştur⁵⁵.

Seleukos Nikotar'ın oğlu Antiokhos Soter M.Ö. 280 yılında tahta oturdu. Bunun zamanında devleti teşkil eden birçok beylikler isyan etti ve Mısır savaş açtı. İlk hamlede bazı başarılar kazandıysa da, Mısır donanmasının Suriye ve Anadolu kıyılarına olan sürekli akınları ve Kilikia kıyılarına asker

---

52 Ramsay 1907, 73

53 Mansel 1999, 443, 551

54 Welles 1962, 44 vd.

55 Mansel 1999, 472.

çıkarması Mısır'ın kesin zaferiyle sonuçlandı. Antiokhos barış yapmak zorunda kaldı. Kilikia'yı Mısır'a bıraktı⁵⁶.

Bu arada Anadolu'da yayılmaya çalışan Galatlar savaş arabalarıyla Toroslar'ı geçerek Kilikia'ya indiler. Antiokhos (M.Ö. 275), Galatların savaş arabalarına karşı 16 savaş filini Galatların üzerine sürdü. Galatlar o zamana kadar görmedikleri savaş fillerini görünce şaşkırdılar. Bozguna uğrayan Galatlar her şeylerini bırakarak kaçtılar. Bu zaferden sonra Antiokhos, kurtarıcı anlamına gelen Soter adını aldı. Bu zaferi filler sayesinde kazandığı için Antiokhos Soter adına bastırılan paraların arkasına fil resmi bastırıldı⁵⁷.

Seleukos Krallığı'nın Mısır Krallığı ile süren anlaşmazlıkları, zaman zaman her iki krallık arasında savaşlara ve entrikalara neden oldu. Mısır Kralı III. Ptolemaios'un kız kardeşi olan, II. Antiokhos Theos'un karısı Berenike'nin öldürülmesi üzerine harekete geçerek Kilikia sahilleriyle Tarsos ve Antakya'yı zapt etti. M.Ö. 241 yılında yapılan on yıllık bir antlaşmayla Kilikia'dan Çanakkale Boğazı'na kadar uzanan tüm sahil şeridi Mısırlılar'da kalmıştır⁵⁸.

M.Ö. 188 yılında Magnesia Savaşı'nın ardından yapılan Apameia Barışı'ndan sonra Seleukoslar Toroslar'ın güneyine çekildi. Kilikia dışındaki tüm toprakları kaybeden Seleukoslar, Kilikia'nın metropolü durumundaki Tarsos'a özel bir önem verirler ve Tarsos'ta Hellenistik Çağ'a ait kültür ve sanat en üst düzeye ulaşır. Özgür bir kent olan Tarsos'ta kent sikkeleri basılır. Kentin en eski tanrısı olan Sandan'ın geleneklere uygun, elinde balta tutar halde, doğulu giysiler içinde ve aslan üzerindeki betimlemeleri sikkeler

---

56 Mansel 1999, 468, 474, 475.

57 Mansel 1999, 471

58 Mansel 1999, 476

üzerinde anlatılır. Kentleşmenin gereği olan mimari uygulamalar üst düzeyde uygulanır⁵⁹.

IV. Antiokhos Epiphanes'e (M.Ö. 175–164) kadar Tarsos'un kendisine özgü sikkeleri görülmemektedir. Bundan Seleukoslar'ın Tarsos'u Pers hâkimiyetinde olduğundan daha sıkı bir düzen altında bulundurdukları anlaşılıyor. Seleukosların egemenliğine geçen Tarsos'un adı "*Antiokheia ad Kydnos*" olarak değiştirilir. M.Ö. 164'den itibaren tekrar eski isim kullanılmaya başlanır. IV. Antiokhos'tan daha önce veya onun zamanında Tarsos'un isminin Kydnos Antiokheiası (Antiochia ad Kydnos) olarak anıldığı görülmektedir. Fakat ne kadar zamanla Tarsos'un bu isim ile anıldığı kesin olarak belli değildir. İlk olarak Tarsos ismi IX. Antiokhos Philopator (M.Ö. 113–95) zamanında Tarzi veya Tarsos olarak tekrar sikkelerde görülmeye başlanmıştır⁶⁰.

Tarsos, Alexander I. Bala (M.Ö. 150–145)'dan, IX. Antiokhos Philopator'a kadar Seleukosların elinde bulunmuş ise de, bu döneme ait Tarsos'un durumuyla ilgili pek fazla bilgi yoktur⁶¹.

M.Ö. 2. yüzyılda başlayan ve yıllarca süren iç kavgalar, ülkelerinin harabeye döndüğünü gören Suriyelileri Seleukoslar'dan soğutuyordu. İç savaşların şiddeti, yıkıcılığı yüzünden ticaret sönmüş, ziraat durmuş, her tarafta açlık ve soygunculuk başlamıştı. Doğu Akdeniz sahillerinde korsanlar Seleukos Krallığı'nın aczine karşı güçlenmiş ve Romalıların Akdeniz'deki donanma gücünü zaman zaman tehdit etmeye başlamışlardı⁶².

59 Zoroğlu 1995, 251, 252; Zoroğlu 1996a; Zoroğlu 1998a; Zoroğlu 1998b; 1994 yılında Tarsus Cumhuriyet alanında yapılan inşaat çalışmaları sırasında yüzeyden 3.5-4 metre aşağıda ortaya çıkan antik yolun muhtemelen bu zamanda yapıldığı sanılmaktadır. Tamamen bazalt kaplama taşlarla yapılan yolun bazalt malzemesinin deniz yoluyla Yumurtalık sahillerinden getirildiği öngörülmektedir. Levent Zoroğlu ve ekibinin 1994-1997 yılları arasında önemli kazı çalışmaları yapmıştır.

60 Ramsay 1907, 76, 77.

61 Erzen 1943, 12.

62 Pilhofer 2005, 25-31

Roma senatosu, M.Ö. 103 yılında, Akdeniz'de Roma donanmasına zor günler yaşatan Kilikia korsanlarını kesin bir şekilde yok etmeğe, Kilikia eyaletinde esaslı bir teşkilât kurmaya karar verdi. Kappadokya'yı istila eden Ermeni Kralı Tigran'a karşı Toroslar'ın güneyindeki Kilikia topraklarındaki nüfuzu kuvvetlendirebilmek için Romalı General Sulla az bir kuvvetle Kilikia'ya ulaştı. Kilikia'dan topladığı kuvvetle Toroslar'ı aşarak, Ermeni Kralı Tigran'ın ordusunu yenmiş ve Kappadokya Kralı Ariobarzanes'i M.Ö. 92 yılında Kappadokya tahtına oturtmuştur⁶³.

Romalılar iç ihtilâllerini bastırınca (M.Ö. 100) Anadolu ile sıkı bir şekilde ilgilenmeye başlamışlardır. Bu olay Kilikia tarihiyle yakından ilgilidir. Çünkü bu olaydan kısa bir müddet sonra Kilikia kendi kaderiyle baş başa bırakılmış, tüm Kilikia sahilleri korsanların denetimine girmiştir. Romalılar da Doğu Akdeniz sahillerindeki korsanları bahane ederek doğuya yayılma fırsatını bulmuştur. Bundan sonra Seleukosların kendilerini toparlayamadıklarını ve Romalıların yayılmacı gücüne karşı Kartaca ile yapmak istedikleri işbirliğinin sonuç vermediği görülür⁶⁴.

M.Ö. 88 yılında Kilikia Valisi Oppius Pontus Kralı Mitridates'e yenilerek sığındıkları Laodike Kalesi'nde teslim olmuşlardır. Kilikia'daki korsanlar Seleukos Krallığı'nın ilgisizliği ve güçsüzlüğü yüzünden Doğu Akdeniz'e ve sahillerine hâkim olmaya başlamışlardır. Kıbrıslılar, Mısır Kralları ve Rhodoslular, Seleukoslularla dost olmadıkları için korsanların hareketlerine göz yumuyorlardı. Bu korsanlar genellikle Mallos ve Tarsos şehirleri sakinlerinin bir ayaklanması olarak, aciz kalan Seleukos Krallığı'na karşı ve Roma işgaline karşı örgütlenmişlerdi⁶⁵.

---

63 Ramsay 1907, 109.

64 Jones 1971, 202; Ramsay 1907, 107.

65 Mansel 1999, 489.

Seleukoslar M.Ö. 83 tarihinde Ermeni Kralı 3. Tigran'ı ülkelerini istilaya çağırılmışlardır. 3. Tigran bu isteği memnurlukla karşılayarak başkumandan Megadates'i Seleukos memleketini istilaya göndermiştir. Seleukos prenslerinin her biri bir yere sığındı. Son Seleukos Kralı Philippos bir müddet karşı koyup dayansada, daha sonra Kilikia'ya kaçmıştır. Fakat takip edilerek orada öldürülmüştür. 3. Tigran Seleukoslar tahtının son parçası olan ovalık Kilikia'yı da zapt etti ve Soloi kentini tahrip etti. Soloi halkını kendi başkenti Tigranokerta'ya sürdü. Fakat bu durum çok devam etmedi. 3. Tigran kuvvetlerini Romalılara karşı Kilikia'dan çekti ve 13. Antiokhos Roma generali Lukullus'un yardımıyla krallığını ilân etti. Bu krallık ancak 14 yıl sürdü. M.Ö. 64 yılında Roma Generali Pompeius bu krallığa son vermişti⁶⁶.

M.Ö. 78 yılında, Doğu Akdeniz'de büyük bir güç oluşturan korsanlar Doğu Akdeniz'deki Roma ticaret gemilerini ve donanmasını tehdit ediyordu. M.Ö. 72 de Kilikalı korsanlar eşsiz bir zafer kazanmışlardır. Roma donanmasından bir grup mağlup edilmiş ve generalleri barış yapmaya mecbur kalmıştır. Ancak Roma Senatosu bu antlaşmayı onaylamadığı için, korsanlar Ostia Limanı'na girerek, orada bulunan Roma savaş gemilerini yok etmiştir. Artık Kilikalı korsanlara tüm Akdeniz tamamıyla açılmış ve Romalıların Akdeniz'deki gücü son derece küçülmüştür. Nitekim M.Ö. 69 yılında Kilikalı korsanlar Lucullus'un donanmasını hiçe sayarak, Lucullus'un gözleri önünde Delos Adası'na çıkmışlar ve şehri yağmalayıp yıldıktan sonra halkını esir alıp götürmüşlerdir⁶⁷. Kilikia'daki korsanların ticaret yollarını kesip bu yolların kontrollerini ellerinde tutmaları sonucu Roma'da hayat pahalılığı, ekonomik kriz ve yokluk baş göstermiştir. M.Ö. 67 senesinde, Roma Senatosu, korsanları ve onlara yardımcı olan Pontus ile Ermenistan

---

66 Mangel 1999, 489, 490.

67 Mangel 1999, 490.

Krallıkları'nı ortadan kaldırmak için, meşhur kumandan Pompeius'a Roma tarihinde eşi görülmemiş yetkiler vermiştir⁶⁸.

Akdeniz'deki korsanların çoğu Romalılara karşı savaşmayı göze alamamışlardır. Romalılarla Kilikia'da, Tarsos ve Mallos ile Doğu Akdeniz sahillerinde yaşayan Kilikalı cesur korsanlar çarpışmayı göze aldılar. Karılarını, çocuklarını ve mallarını Toros Dağları'nda sakladılar, sonra Roma donanmasını Batı Kilikia kıyılarında beklediler. Pompeius'un kuvvetleri üstündü ve sonuçta korsanlar deniz savaşını kaybettiler. Romalıların eline 90 savaş gemisi ve 400 kadar diğer gemiler geçti. Bununla beraber Kilikalı korsanlar yılmadılar ve kalelerine sığınarak memleketlerini korumaya çalıştılar. Romalılarla yapılan savaş 49 gün sürdü. 10 bin ölü ve 20 bin esir vermelerine karşın yukarı Toroslar'a çekilmek suretiyle savaşa devam ettiler. Daha sonra korsanlar Pompeius'un kuvvetlerine teslim oldular. Bundan sonra Romalıları Anadolu'da durdurabilecek hiç bir güç kalmamıştır⁶⁹.

Tarsos M.Ö. 66'dan itibaren Pompeiusun yeni kurduğu Romanın Kilikia Eyaleti başkenti oldu. M.Ö. 64 yılında Romalılar Kilikia'ya tamamen egemen olarak düzenli bir idare kurmuşlardır. Önce Pompeiopolis, daha sonra da Tarsos eyalet merkezi olmuştur. Tarsos'ta ilk eyalet valisi ise Claudius'tur⁷⁰.

M.Ö. 51–50 yıllarında ünlü hatip Cicero eyalet valisi olarak Tarsos'ta bulunmuştur⁷¹. Cicero Tarsos'a gelip de Tarsos halkının derin bir yokluk ve sefalet içerisinde bulunduğunu görünce, Tarsos'tan alınması için Roma'ya bir mektup yazmıştır⁷². Cicero yazdığı mektuplarda Anadolu'da gördüğü başka

---

68 Jones 1971, 202.

69 Jones 1971, 203.

70 Jones 1971, 203.

71 Marquardt 1883, 386.

72 Ramsay 1907, 108; Cicero, 5, 20, 3.

şehirlerdeki halkların içinde bulunduğu zor şartlardan kendi magistratlarının sorumlu olduğunu düşündüğünü yazmıştır⁷³.

M.Ö. 47'de Julius Caesar şehri ziyaret eder. Caesar Tarsos'ta her eyaletten temsilciler toplayarak eyaletlerin teşkilâtlarına düzen vermiştir. O yıllarda Tarsoslular tarafından çok sevilen ve Tarsos'a büyük iyiliklerde bulunan Caesar'ın bu davranışını Tarsoslular şehirlerine "Juliopolis" ismini vererek onurlandırmışlardır⁷⁴.

M.Ö. 44 yılında Caesar öldürülünce, Tarsos Caesar'ı çok sevdiği Caesarcı olarak bilindiği için çok sıkıntı çekti. Caesar'ın katillerinden biri olan Tullius'u Tarsoslular Cassius'un yardımına giderken tutukladılar. Fakat Cassius kaçıp kurtuldu. Cassius intikam almak için Tarsos'un önüne gelip şehri kuşattı ve aldı. Şehri alınca Tarsosluları 1500 talent savaş vergisine bağladı. Tarsoslular bu parayı verebilmek için tapınaklardaki zinetlerini sattılar. Hatta hür insanlar köle gibi satılarak bu para tedarik edilebilmiştir⁷⁵.

Caesar'ın ölümüyle başlayan iç kavga sona erince doğu bölgelerinin yönetimi Marcus Antonius'un idaresine bırakıldı. O sırada eyalet merkezi olan Pompeipolis'i (Viranşehir) bırakıp Tarsos'a yerleşen Antonius Tarsos'un gelişmesine yardım etmiştir. Bilim ve kültür alanında Tarsos'un gelişmesini sağlayacak temeller atıldı ve şehrin vergisi bağışlandı. Anadolu'ya geldiği tarihten itibaren hep yabancı etkiler altında kalan Antonius'a bu etkilerin en önemlisini Mısır Kraliçesi Kleopatra yapıyordu. Caesar'ın öldürülmesinden sonra Mısır Kraliçesi Kleopatra Caesar'ı öldüren Brutus ile Cassius tarafını tuttu, onlara yardım etti. Antonius, Brutus ile Cassius'un yardım ettiği için kendisini savunmak üzere Kleopatra'yı Tarsos'a çağırdı⁷⁶.

---

73 Welles 1962 , 53.

74 Ziegler 1993, 149.

75 Ramsay 1907, 112, 113.

76 Ramsay 1907, 113, 114.

Antonius zamanında Tarsos merkez olunca, 200 bin ciltlik dünyanın en eski ve en zengin kütüphanesi Pergamon'dan Tarsos'a nakledilmiştir. Bu kütüphanede eski Yunan ve Roma uygarlıklarının en seçme eserleri bulunuyordu⁷⁷.

Antonius Tarsos'ta birçok imar hareketleri yapmıştı. Uzakdoğunun bütün ticaret yollarını Tarsos'tan geçiren Antonius, Tarsos'un kısa bir zamanda zenginleşmesini sağlamıştı. Tarsos, güzellik, zenginlik ve görkemiyle tüm Romanın ilgisini üzerine çekiyordu. Fakat bu durum uzun zaman sürmemişti. Kleopatra, sonunda Mısır'ın yanık çöllerini özlemişti. Antonius'u da ikna ederek Mısır'a gitmişler. 200 bin kitaplık ünlü kütüphaneye Tarsos'taki kitaplar da eklenerek, birçok ilim ve bilim adamlarıyla birlikte Mısır'a taşınmışlar⁷⁸.

M.Ö. 41 yılında Tarsos'ta başlayan büyük aşk M.Ö. 37 yılında Antonius'un Mısır'da Kleopatra ile evlenmesiyle sonuçlandı. Kaderini tamamen Mısır Kraliçesi Kleopatra'ya bağlayan Antonius'un gün geçtikçe nazikleşen durumu ve politikası karşısında, Roma Senatosu M.Ö. 34 yılında savaş açmak zorunda kaldı. M.Ö. 31 tarihinde Actium Deniz Savaşı'nda Kleopatra ile birlikte yenilen Antonius kendini öldürdü Bütün Roma ülkeleri de kendini imparator ilân eden Agustus'un otoritesi altına girdi⁷⁹.

Augustus da Tarsosluların kendi birliğine sadık kalmasından ve bunun sonucu olarak, onların maruz kaldıkları ıstırapı dindirmek için her şeyi yapmış ve şehre özerklik vermişti. Augustus'un hocası olan Tarsoslu Athenadoros çok büyük nüfuz sahibi bir kişi idi. Augustus'un vermiş olduğu yetki üzerine Tarsos'a gelerek, Boethos'un idaresinde (M.Ö. 15) ekonomik

---

77 Öz 1991, 30.

78 Öz 1991, 30.

79 Mansel 1999, 491.

olarak çok kötü bir duruma düşmüş olan şehrin idaresini eline aldı. Athenadoros, Boethos'u ve yandaşlarını şehirden kovarak ekonomik durumu düzeltti. Kendisinden sonra Tarsos'u Augustus'un yeğeni Marcellus'un hocası olan filozof ve akademisyen Nestor idare etti. Ondan sonra ise Epiküryen Lysias, Tarsos'a bir tiran gibi hâkim olmaya çalıştı. Augustus'la beraber Kilikia'nın diğer şehirlerinde olduğu gibi Tarsos'un tarihi de çok kesin değildir. Ama kesin olan Tarsos'un eyalet başkenti olmaya devam ettiğidir. Eyalet daha sonra temsili krallıklara ve Suriye Eyaleti ile paylaşılarak parçalara ayrılmıştır. Bundan sonra Tarsos'un başkent olarak kaldığı iddia edilse de bu tam olarak tespit edilememektedir⁸⁰.

Tarsos bu yıllarda, akademisyen ve filozofların idaresi altında önemli bir bilim, kültür ve sanat merkezi haline gelmiştir. M.Ö. 64 yılında Amasya'da doğan tarihçi Strabon, bu dönemde Tarsos'taki hayatı “Anadolu'nun Coğrafyası” adlı kitabında şöyle anlatmaktadır⁸¹:

“τοσαύτη δὲ τοῖς ἐνθάδε ἀνθρώποις σπουδὴ πρὸς τε φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἄλλην παιδείαν ἐγκύκλιον ἄπασαν γέγονεν ὥσθ' ὑπερβέβληνται καὶ Ἀθήνας καὶ Ἀλεξάνδρειαν καὶ εἴ τινα ἄλλον τόπον δυνατὸν εἰπεῖν, ἐν ᾧ σχολαὶ καὶ διατριβαὶ φιλοσόφων γέγονασι. διαφέρει δὲ τοσοῦτον ὅτι ἐνταῦθα μὲν οἱ φιλομαθοῦντες ἐπιχώριοι πάντες εἰσί, ξένοι δ' οὐκ ἐπιδημοῦσι ῥαδίως· οὐδ' αὐτοὶ οὔτοι μένουσιν αὐτόθι, ἀλλὰ καὶ τελειοῦνται ἐκδημήσαντες καὶ τελιωθέντες ξενιτεῦουσιν ἠδ᾽ ἔως, κατέρχονται δ' ὀλίγοι...”

“Tarsos'ta halk kendini büyük bir şevkle sadece felsefeye değil aynı zamanda genellikle bütün öğrenim dallarına bağlamıştır. Kent bu konuda Atina'yı, Aleksandria'yı veya filozofların dersleri ve okullarıyla anılan herhangi bir yeri geçmiştir. Fakat burası diğer kentlerden o kadar farklıdır ki, öğrenmeye düşkün olanların tümü yerlilerdir, yabancılar burada misafir kalmak eğiliminde değildir; yerlilerde burada pek kalmaz, onlar

80 Mietke 2004, 807, 813; Schmitt 2005, 189-222

81 Strabon, XIV. V. 13.

öğrenimlerini dışarıda tamamlarlar ve tamamladıktan sonra da dışarıda yaşamaktan hoşlanırlar, pek azı ana vatana döner...”

Bu durumun zıttı Aleksandria dışında az önce sayılan kentlerde görülür. Onların sık sık gitmelerine ve gittikleri yerde hoşça vakit geçirmelerine karşın, birçoğunun ne öğrenme aşkına yurtlarından dışarı gittiğini, ne de öğrenimlerini yurtlarında izlemeye istekli oldukları görülür. Tarsos kenti her türlü retorik okullara sahipti ve genellikle gelişen ve güçlenen halkı ile bölgenin anakenti olma ününü (birçok yetenekli kişinin kentten ayrılarak geri dönmemesine rağmen) korudu⁸².

Stoiklerden Antipatros, Arkhedemos, Nestor ve iki Athenodoros (bunlardan biri Kordrylion olarak adlandırılır) Tarsos doğumludurlar. Ayrıca bir köyden adını almış olan Tarsoslu Kananites, Sandan'ın oğludur ve Caesar'ın hocası olup onun tarafından onurlandırılmıştır⁸³.

Tarsoslu diğer filozoflar arasında, kentten kente dolaşarak yetenekli bir şekilde okullar yöneten filozoflardan olan Plutiades ve Diogenes vardır. “Yedi yıldız” da adı geçenler arasında en iyi trajik şair Dionysides idi. Fakat bize bu kentin bilginlerinin sayısını en çok Roma söyleyebilir; çünkü Roma, Tarsoslular ve Aleksandrialılarla doludur⁸⁴.

Büyük İskender'in M.Ö. 333'te Tarsos'u almasından sonra yayılan ve yerleşen Hellen kültürü Romalılar zamanında da Tarsos'ta en iyi ürünlerini vermiştir. Tarsos'taki ailelerin uzun müddet eski isimler kullandıkları ve halkın mahalli gelenek ve göreneklere bağlılığı görülmektedir. Örneğin, daha önce anlattığımız meşhur filozof Athenodoros'un babasının ismi Sandan'dır. Demek ki henüz Strabon zamanında bile eski Kilikia tanrısı olan Sandan'ın

---

82 Ramsay 1907, 144.

83 Ramsay 1907, 150.

84 Ramsay 1907, 150.

ismini taşıyan kişiler bulunmakta idi ve Tarsoslu kadınlar sokaklarda gayet sıkı bir surette kapalı olarak dolaşmaktaydılar⁸⁵.

M.Ö. 31'de Roma'nın imparatorluk dönemi başladığında, Roma tarafından Tarsos'un kültür ve zenginliklerine yardım edilmiştir. Ekonomik gelişmedeki büyük zenginlikle birlikte Tarsos'ta ilim ve sanat da gelişerek, Tarsos Küçük Asya'da ileri bir merkez halini aldı. Sikkelerde ve diğer hatıra yazılarında Tarsos kendisini “en ileri, en büyük ve en güzel” olarak vasıflandırıyor. Yalnız Ephesos Tarsos'la boy ölçüşebiliyordu. Dio Chrysostomus Tarsoslulara şöyle seslenmekteydi⁸⁶;

“Ey Tarsoslular, size insanlığın birincisi olmak nasip olmuştur!”

İmparator Tiberius (M.S. 14–37) zamanında Kappadokya Kralı Arkhelaos Kilikia ve Tarsos'a hâkim olmuş ise de bir müddet sonra yakalanarak ihanet suçu ile idam edilmiştir⁸⁷.

Romalılar zamanında Tarsos halkının dilleri diğer Küçük Asya şehirlerine göre karışık bir görünümdeydi. Mısır, Suriye, Yunanistan ve Anadolu'nun birçok yerlerinden gelen dillerin izlerine Tarsos'ta rastlamak mümkündür. Çok kültürlü yaşam, kara ve deniz ticaretinin yoğunluğu şehrin nüfusuna ve kültürüne dinamizm katmaktaydı⁸⁸.

Tarsos'un mutluluk ve şans tanrısı olan Tykhe'nin yanı sıra şehrin baş tanrısı Herakles'tir. Tarsos'un kadim tanrısı olan Zeus da çok saygı gören bir başka tanrıdır. Apollon bir keramet ve kehanet sahibi idi. Şehrin bereket tanrıları Demeter, Dionysos idi. Kybele ve Asklepios da ayinleri ile Tarsos'un

---

85 Ramsay 1907, 150, 165.

86 Dio, 408.

87 Jones 1971, 207.

88 Jones 1971, 126, 127.

sayılı tanrıları arasındaydı. Sikkelerin genelinde tapınak resimleri olduğuna göre, şehrin tanrıların himayesinde bir sığınak yeri olduğu anlatılmak istenmiştir⁸⁹.

Roma'da iç savaşın sona ermesinden itibaren, yaklaşık 300 yıl Tarsos bütün savaşlardan uzak kalmış ve bu huzurlu zaman içerisinde olağanüstü gelişmiş ve yeniliklere açık olmuştur. Tarsos bir şeref ve ihtişam nişanesi olarak, çeşitli Roma İmparatorları'nın yaşayışına göre, isimlerini, bazen uzun bazen kısa zamanlar içerisinde lâkap olarak taşımıştır. Bu imparatorlar Tarsos için çeşitli imtiyazlar tanımışlar, Tarsos'u yeniden imar etmişler, halkın yaşam düzeyini artırıcı önlemler almışlardır. Kilikia Eyaleti, Vespasian döneminde M.S. 72'de yeniden inşa edildi. Tarsos başkent oldu.⁹⁰ Bu dönemde yaşamış Tarsoslu önemli bir kişi de M.S. 1. yy.da Tarsos'ta doğan St. Paulus'tur. Hz. İsa'nın öldürülmesinden sonra, Hıristiyanlığın yayılmasında önemli faaliyetler sürdüren Paulus İncil'de de bahsedildiği üzere Tarsos'ludur⁹¹.

M.S. 2. yy.ın ortalarında Antoninus Pius döneminde (M.S. 138–161) Tarsos Kilikia, Isauria ve Lycaonia'nın bağlı olduğu bir metropolis oldu. Isauria ve Lycaonia bundan önce Galatia bölgesinde kabul ediliyordu. Tarsos “üç vilayetin metropolisi” unvanını alır. İmparator Antoninus Pius döneminde vergilerde indirimler yapılması eyaletlerin gelişmesine olanak vermiştir. Roma imparatorlarının bu ilgileri dolayısıyla Kilikia'nın milyonlarca nüfusu barındırdığı ve ileri ziraatıyla Roma'nın gıda ve giyim ambarı haline geldiğine tanık oluyoruz. İmparator Gordianus döneminde basılan sikkeler üzerinde, bir kaya üzerinde oturan Tarsos Tanrıçası'na üç bölgeyi temsil eden kadınların çelenk uzattığı sahne sevilen bir sikke ön yüz betimiydi⁹².

---

89 Ziegler 1985, 63.

90 Jones 1971, 152.

91 Ramsay 1907, 118.

92 Burrell 2004, 213.

Bu durum Marcus Aurelius döneminde (M.S. 161–180) de devam etmiştir. Marcus Aurelius adaletli bir yönetim izlemiş, doğuda Parthlara karşı başarılı savaşlar yapmıştır. Romalılar zamanında Kilikia'da iktisadi ilerleyiş denilebilir ki İmparator Septimus Severius (M.S. 193–211) dönemine kadar devam etmiştir⁹³.

Romalılardan önce de Kilikia'nın başkenti olan Tarsos, Romalılar zamanında bu yeri koruyarak bütün eyaletlerin idari ve siyasi merkezi olmuştur⁹⁴. Böylece yıllık eyalet toplantıları burada bir festival havasında yapılmaya başlanmıştır. Vilayet genel meclisi Tarsos'ta toplanırdı ki bu meclis Caracalla (M.S. 211–217) döneminde “Bağımsız Genel Meclis” namını almıştır⁹⁵. Aynı mecliste çok sıkı ilişkileri olan Kiliarchia (Kilikia Hâkimi) makamını yalnız Tarsoslular işgal etmeye yetkiliydiler⁹⁶. Bu durum gösteriyor ki, Tarsos eyalet merkezi olarak diğer şehirlerin hepsinin üstünde egemen bir yer edinmiş bulunuyordu. Bu dönemde Tarsos'ta yeni imar faaliyetleri yapılmış ve yeni yapılar inşa edilmiştir. Günümüzde kalıntıları hala duran Tarsos Roma Hamamı'nın bu dönemde yapıldığı düşünülmektedir⁹⁷.

Tarsos, Roma İmparatoru Hadrianus döneminde Hadriane, Commodus dönemi'nde Commodiane, Severus Dönemi'nde Severiane, M. Aurelius Antoninius Dönemi'nde Antoniniane ya da Antoninopolis, Macrenius Dönemi'nde Macreiniane, Severus Alexander Dönemi'nde Severiane ve Gordianus döneminde de Gordiane adıyla anılmıştır⁹⁸.

---

93 Burrel 2004, 217.

94 Marquardt 1883, 383.

95 Marquardt 1883, 216.

96 Erzen 1941, 16.

97 Adak-Adıbelli 2007, 145.

98 Ziegler 1985, 80, 149; Ramsay 1907, 157.

Tarsos'un eyalet merkezi olarak üstün bir yere sahip olması, Sasanilerin Kilikia'yı istilâ tarihlerine yakın zamanlarda gerilemeye başlamıştır. Roma İmparatoru III. Gordianus (M.S. 238–244) Sasani Hükümdarı Şapur'u yenerek Nusaybin, Harran ve civarını almıştı, ama kendisini öldürüp yerine geçen I. Philippus (M.S. 244–249) Şapur'a yenilmiştir⁹⁹.

Şapur Romalılardan Humus ve Antakya'yı aldı. Roma İmparatoru Valerianus (M.S. 253–259) doğuya hareket ederek Mezopotamya'yı Sasaniler'den aldı. Fakat Valerianus'ta bugünkü Urfa civarında Şapur'a yenilerek esir düştü ve öldürüldü. Sasani kralı I. Şapur.(M.S. 240–270) tarafından M.S. 260 yılında Tarsos fethedildi. Şapur bundan sonra Suriye ve Kilikia taraflarındaki Romalıları dağıttı. Kilikia İranlılar tarafından yağma edilmiştir¹⁰⁰.

M.S. 261 de Suriye'de Palmyra Krallığı'nın başında Zenobia adında nüfuzlu ve güçlü bir kraliçe bulunuyordu. Büyük bir kültüre sahip bu kraliçe Parthlar ve Ermenilerle birleşerek Sasani Hükümdarı Şapur'u yenerek Kilikia'yı zapt etti. Amacı geniş bir Suriye İmparatorluğu kurmaktı. Roma İmparatoru Marcus Aurelius Zenobia'yı asi ilan etti ve doğuya gelerek (M.S. 271–273) Zenobia'yı yenmiştir. Zenobia'nın ülkesi ve Kilikia tekrar Roma İmparatorluğu'na dâhil edilmiştir¹⁰¹.

Diocletianus döneminde (M.S. 284–305) dörtler saltanatı denilen yeni bir idare sistemi kuruldu. Bu idari sistem askeri ve stratejik konuları hallettikten sonra, orduyu ve sivil halkı Hıristiyanlardan temizleme harekâtına girişti. Şiddetli ve sürekli isyanlar başladı. İsa'nın havarilerinden ve Hıristiyanlık dininin en büyük yayıcısı olan Tarsoslu St. Paul'un vatani olan Tarsos'ta isyanlar baş gösterdi. Bunun üzerine Tarsos'a gelip yerleşen

---

99 Ziegler 1993, 152.

100 Öz 1991, 35.

101 Öz 1991, 36.

İmparator Diocletianus isyanları bastırmak için birçok Hristiyanı öldürttü. Arapların “Takyanus” dediği Roma İmparatoru bu zamanda yaşayan Diocletianus'tur¹⁰².

Tarsos ve Kilikia bölgesi esas itibariyle M.S. 306 yılında iş başına gelen Roma imparatoru I. Constantinus devrinde tekrar gerçek huzura kavuşabilmiştir. Gerçekten de diktatör idaresiyle bütün iç teşkilatı baştanbaşa yenileyen I. Constantinus döneminde (M.S. 306–337) imparatorluk tam otoritesine kavuşmuştur. M.S. 330 yılında Byzantion'u hükümet merkezi yapan bu imparatorun zamanında resmi din olarak kabul ettiği Hıristiyanlık büyük yardım görmüştür. II. Constantinus döneminde (M.S. 337–361) de Hıristiyanlar büyük yardım görmüştür. Constantinus'un M.S. 361 yılında doğu seferinden dönerken Kilikia'da hastalanıp Mopsukrene'de (bugünkü Güzeloluk) ölmesinden sonra yerine Julianus Apostata (M.S. 361–363) imparator oldu. Julianus İran'a karşı savaş hazırlıkları yapmak üzere Tarsos'a gelmiştir. (M.S. 361) Hıristiyanlık düşmanı olan Julianus, M.S. 362 yılında doğuya Persler üzerine yürüdü. Savaş alanında bir mızrak darbesiyle yaralanıp ölen Julianus vasiyeti üzerine M.S. 363 yılında Tarsos'a gömülmüştür. Romalı tarihçi Ammianus'a göre, Julianus kendi isteği gereğince gösterişsiz bir biçimde Tarsos'un kenar mahallesinde gömüldü. Tarsos'tan Toroslar'a giden Roma yolu üzerinde, kentin duvarları yakınında, içinde anıtmezar bulunan sade bir tapınak yaptırıldı. Ayrıca Ammianus, Julianus'un mezarı için¹⁰³: “*Julianus'un mezarı Kydnos'a (Tarsos Çayı) değil, tanrısal yiğitlerin anıtlarının bulunduğu ölümsüz kentin (Roma'nın) önünden geçen Tiber'e bakmalıydı.*” der. Son putperest imparator olan Julianus'un mezarına Tarsos'ta tespit edebilmek çok zordur. Julianus'un mezarını daha sonraki yıllarda Tarsoslu Hıristiyanların tahrip ettiği sanılmaktadır¹⁰⁴.

---

102 Pilhofer 2005, 20.

103 Ammianus, XXXI.13.14-6.

104 Umar 2000, 117.

Roma generali Pompeius tarafından istilâ edilen Kilikia Bölgesi, imparatorluğun ikiye ayrılışına kadar, 459 yıl Roma idaresinde kalmıştır. Bu uzun devre içinde yapılan sulama tesisleri ziraatın gelişmesine yaramış; zeytincilik, harnup ve bağcılık önem kazanmış, yapılan yollar ile bu yollar üzerinde kale ve şehirlerde memleketin korunması yönünden olduğu kadar, ekonomik ve beldecilik bakımından da gelişmeler sağlanmıştır. O vakitler Kilikia kentleri surlarla çevrili idi. Romalıların Kilikia'da bir iskân politikası gütmedikleri veya diğer anlamda milli bünyede bir değişiklik yapmaya çalışmadıkları görülmektedir¹⁰⁵.

M.S. 395 yılında Roma imparatorluğu ikiye ayrıldıktan sonra Kilikia Bölgesi'ni de içine alan Doğu Roma İmparatorluğu'nun ilk imparatoru Arcadius olmuştur (M.S. 395–408). Bu imparator zamanında Kilikia Eyaleti Tarsos, Silifke ve Anazarbos şehirleri olmak üzere üçe ayrılmıştır¹⁰⁶.

II. Theodosius döneminde (M.S. 402–450) ise Tarsos Kilikia Prima'nın başkenti olmuştur. Doğu Roma imparatorluğu zamanında, Akdeniz'in doğu kıyılarındaki şehirler ve kasabalar askeri konuma sahip olmaya başlamış ve bunlar birer uç (sınır) şehirleri, kasabaları olmuştur. Roma imparatorlarının bu kıyılarda yaptırdıkları tüm kaleler bu zamanda tekrar yapılmaya ya da onarılmaya başlanmıştır. Bizans İmparatorları zamanında Tarsos defalarca el değiştirmiş ise de savaş alanı olmamıştır¹⁰⁷.

Justinianus döneminde (M.S. 527–565) Tarsos'ta birçok imar faaliyetleri yapılmıştır. Tarsos Çayı üzerindeki üç gözlü 92 m uzunluğundaki Baç Köprüsü Justinianus döneminde yapılmıştır. Ayrıca bu imparator zamanında Tarsos büyük bir sel felaketiyle karşı karşıya kalmış ve daha sonra Justinianus şehir içinden geçerek Rhegma Gölü'ne dökülen Kydnos Çayı'nın

---

105 Ramsay 1907, 109.

106 Öz 1991, 36.

107 Ramsay 1907, 118.

yatağını şehrin doğusuna almış ve Tarsos sel baskınlarından bir parça olsun korunmuştur. Bugünkü Tarsos Şelalesi de bu yıllarda meydana gelmiştir¹⁰⁸.

Bizanslılar Tarsos'u güzelleştirmekten ziyade savunmakla uğraştılar. Romalılar zamanında Tarsos'un yıkılmış olan surlarını ve Tarsos kalesini onardılar. M.S. 525 yılında olan büyük bir depremden zarar gören (Tarsos'ta bu depremden büyük oranda zarar gördü) şehirlerde Justinianus döneminde büyük imar hareketleri yapılmış ve yapılan savaşlar devletin bütçesini zayıflatmıştır. Justinianus'un ölümünden sonra Tarsos ve Kilikia Bölgesi İranlıların eline geçmiştir¹⁰⁹.

Fransız gezgin Langlois Tarsos kalesinin Bizans devrine ait olduğunu iddia eder; *“Tarsos Kalesi şehrin kuzey-doğusunda olup gene Bizans devrine aittir. Etrafında bir hendek ve çift duvar vardır. Mısırlı İbrahim Paşa zamanına kadar bu şato sağlamdı. İbrahim Paşa buranın taşları ile bir kışla yaptırttı ve bu şato harap oldu. Tarsos şehri duvarla çevrilmiş idi. Bu duvardan halen eser olarak Tarsos'un Mersin'e giden yoldaki kapısı vardır ki, Bizans zamanına aittir. Bu kapıya Tarsoslular “Kancık Kapı” demektedirler. Bu kapının batı tarafında boş bir mahal vardır ki, burada şüphesiz eskiden bir heykel vardı.”* demektedir¹¹⁰.

M.S. 610 yılında imparator olan Heraclius M.S. 626 yılında ordusuyla Gülek Boğazı'nı geçerek Tarsos'u ve Kilikia Bölgesini İranlıların elinden geri almıştır¹¹¹.

---

108 Jones 1971, 215.

109 Ziegler 1993, 24.

110 Langlois 1861, 31, 32.

¹¹¹ Öz 1991, 40.

Bu tarihten sonrada Tarsos ya da günümüzdeki adıyla Tarsus, sırayla Sasaniler, Selçuklular ve Osmanlı yönetiminde kalmıştır. Konumuz kapsamı dışında olduğu içinde bu dönemler incelenmeyecektir¹¹².

---

112 Öz 1991, 40 vd.

Bölüm 2: Tarsos'ta Sikke Basımı:

Kydnos'taki Tarsos antik çağda Kilikia'nın en önemli kenti idi. Tarsos'a ait M.Ö. 5.yy sikkeleri Kilikia Kralları'na adanmıştır¹¹³ (Levha XXI,1–4). Tarsos'ta basılan ilk sikkelerde, Tarsos'u sembolize eden inek ve dana betimli örnekler rastlanır. Bu tiplerin bazılarında “y” ve bazı durumlarda Fenike karakteri ile “Baan” yazılı olanları dikkatlice değerlendirmek gerekir¹¹⁴. İlk tiplere diğer örnekse, at önünde bir binici veya piyade olan sikkelerdir. Fakat bunların Tarsos'a adanmadığı kanıtlanmıştır¹¹⁵.

M.Ö. 5.yy.ın sonu ve M.Ö. 6. yy.ın başı Tarsos'ta basılan herhangi birine adanmamış birçok sikke ile ilgili detaylı bilgi için Six ve Babelon'un çalışmalarına bakılabilir¹¹⁶.

Tarsos sikkelerinin, Pers Savaşları sırasında erken dönemde basılmış olma ihtimali azda olsa da, Tarsos Sikkeleri Genç Kyros'un askeri harekâtı sırasında kral olan ve Tribazos'tan önce hükümdar olan IV. Synnessis ile ilişkilendirilebilir¹¹⁷.

M.Ö. 4. yy.da ise, aşağıda tartışılan sikkelere ilaveten, az sayıda sikke üzerinde Tarsos'ta çok rastlanılan karakterler de bulunmaktadır. Basım yeri tam tespit edilemeyen ama Kilikia'ya ait olduğu düşünülen bu dönem sikkeleri Tarsos'ta basılmış olmalıdır (Levha XXII, 3–Lev. XXIII, 1)¹¹⁸.

---

113 Babelon 1893, 25; Six 1884, 152

114 Six 1895, 332

115 Six 1884, 153.

116 Hill 1964, 72.

117 Hill 1964, 72.

118 Imhoof-Blumer 1898, 365, 370.

Atın üzerinde kral ve piyade olan Tarsos sikkeleri basımının, M.Ö. 4.yy.da bir süre daha devam ettiği, belki Tribazos'un ve haleflerinin eyalet sikkeleri ile beraber gittiği görülmektedir.¹¹⁹

Tribazos (M.Ö. 386–381 veya 380);

Tarsos için basılan bu tip eyalet sikkelerinin, aynı tipte olan İssos ve Soli için basılmış olan sikkelere benzediği görülmüştür (Baal ve Ahuramazda, Levha XXI, 5). Bu tip sikkeler büyük ihtimalle Mallos'ta da basılmış ve bu tipte sınırlanmış olmalıdır¹²⁰.

Pharnabazos¹²¹ (M.Ö. 379–374);

Bu eyalet valisi (kendi eyaletinin dışında) Kilikia'da üç dönem olarak askeri işler için görevlendirilmiştir (M.Ö. 398–394; 391–389; 379–374). Sonuncu dönemde Kilikia sikkelerinde ismi görülür. Ares ve Arethusa başları olan belirli tiplerin çıkmasını sağlamıştır (isim vermek gerekirse Kimon Sikkeleri'nde ki başlar Arethusa olarak modellenmiştir, Levha XXI, 6). Kilikia'da basılmış olan Pharnabazos sikkelerinin çoğu Aramice harflerden **כלד** (*klk*) veya **כלד** (*klk*) gibi ibareleri taşır. Aynı zamanda küçük sikkelerde ismi verilmeden **כלד** işareti görülmektedir. Ek olarak da bir örnekte *KIAIKION*¹²² ve *ΤΕΡΣΚΟΝ* bulunmaktadır (Lev. XXI, 2).

Datamenes¹²³ (M.Ö. 378–372);

Bu vali, genellikle De Luynes to Dernes ve Six tarafından Tarkamos olarak verilmiştir (Lev. XXI, 3– Lev. XXIII, 1). Tarihi araştırmalar (Datamenes Pharnabazos'un üçüncü döneminde Kilikia'da aktiftir) ve sikkelerin bolluğu (sikkelerin bir serisi Pharnabazos'ununkilerle benzerdir ve çağdaştır), bu

119 Six 1894, 329.

120 Babelon 1893, 29.

121 Babelon 1893, 39.

122 Babelon 1893, 36.

123 Six 1884, 103; Babelon 1893, 37.

sikkelerin Dernes (Fenikeli bir hükümdar) veya antik tarihçilerin ismini hatta varlığını belirtmedikleri “Tarkamos’a” adandığını söylemeyi reddetmek gerektiğini göstermektedir¹²⁴. Sikkelerin üzerindeki Aramice yazıları tartışmaya açarsak; birinci, dördüncü beşinci harfler kesin olarak **ת. מ** ve **י** dir. İkinci harf ise **ל** ve **ל** arasında çeşitli formlar alır. **ר** veya **ר** olarak okunabilir (az ihtimalle **נ**). Üçüncü harf ikinci harf gibidir, fakat birçok örnekte değişik formlar olduğundan bu benzerliğin nedenini özensizliğe bağlamak gerekir. En farklı kabul edilen **ד**’dir. İki kısa çizgi arasındaki açı bazen fazla olmaktadır. Bu harf **נ** dışında herhangi biri olabilir. Dolayısıyla bütün yazı **תדנמו, תדנמו, תדנמו** veya **תדנמו** olarak okunmaktadır. Birinci okuma bilinen bir ad değildir. Eğer ikinci okumayı adapte edip, *nun*’u genizden gelen (n) olarak söylersek, *Ταδάμης* formu Aramice orijinalin, yunanca da telaffuzunun meşru gösterimi olarak kabul edilebilir. En kolay harf değişimi bize “*Δατάμης*”yi verir. Üçüncü ve dördüncü okumalar özensizlik nedeniyle göz ardı edilebilir¹²⁵. Datames isminin sahibi Karyalı olarak tarif edilse de Pers olarak hatırlanmalıdır. Aramice yazının okunuşu dolayısıyla Yunan değil Pers kökenlidir.

Datamenes’e ait serideki kenarlar Baaltars’ın Tapınağı’nda oturduğu anlamına gelmektedir. Fakat çıkıntıların tapınak kolonları olduğu veya savaş aletleri olduğunu söylemek zordur (Lev. XXI, 8). Ters yüzlerinde iki figür bir tapınak içinde gösterilmiştir. Eğer çıkıntıların antefiks olduğu doğru ise, bu sikkelerde Babelon sağdakini Baaltars olarak belirtir. Fakat bu figürün Baaltars’ın yaptığı gibi yalnız himation değil khiton giydiği de görülmektedir¹²⁶ ve bu bir tapınma şeklidir. Ek olarak, eğer soldaki figürün yanındaki yazının (**נננ**) ismini verdiği düşünülürse, sağdaki figürün ismi yanında yazdığından, Datames olmalıdır. Bu doğrudur, çünkü vali kıyafeti

124 Heberdey-Wilhelm 1896, 76.

125 Hill 1964, 79.

126 Babelon 1893, 42, 39 lev. 15. Zeus khitonla olduğu kadar khimationludur.

yoktur ve ilahi karakteri Baaltars'dan azdır. "Ana'dan" Asurlu "Anu'ya" veya daha geç Tarsos sikkelerinde ki aslanın arkasında bulunan tanrı figürüne kadar olan bağlantı karışık görünmektedir¹²⁷.

Bu noktada M.Ö. 4.yy.ın ilk yarısında Tarsos'ta basılan iki sikkeyi vurgulamak faydalı olacaktır:

1. Ön yüzde, Athena mızrağına dayanarak oturmaktadır, omzundaki kalkan yanındadır. Geride zeytin ağacı vardır (Mallos sikkelerinde olduğu gibi). Arkada, ΤΕΡΣΙΚΟΝ, diz çökmüş kız, astragal ile oynamaktadır, Nagidos sikkelerinde olduğu gibi arka planda bir bitki betimlenmiştir¹²⁸ (Lev. XXIV, 9).

2. Sakalsız Herakles diz çökmüştür, sopası vardır, boğulan aslan görülmektedir (Syrakusa sikkelerinde olduğu gibi)¹²⁹. Six bu sikkeyi, yaşlı Dionysios'un kendisini Antalkides Barışı'na bıraktığı zaman M.Ö. 387 civarına tarihler (Lev. XXIV, 10).

Mazaeus¹³⁰ (M.Ö. 361–33);

Nerdeyse 30 yıl yaşayan Mazaeus Kilikia'nın hükümdarıdır ve bu zaman zarfında yalnızca Tarsus'ta değil, İssos'ta, Mallos'ta ve Soli'de de, bazıları kendi ismini taşıyan bazıları anonim birçok sikke bastırmıştır. Hükümdarlık dönemleri şöyle sıralanabilir;

361 civarı - Kilikia hükümdarı olur.

351 - Belesys ile evlenir, Suriye hükümdarı olur, Fenike isyanını bastırır.

350 - Kilikia'nın dışında Suriye'nin de hükümdarı olur.

330 - Kilikia da Arsames tarafından bertaraf edilir.

127 Babelon 1893, 42.

128 Imhoof-Blumer 1898, 13; Six, 135.

129 Six 1884, 156

130 Babelon 1893, 43.

Sonraki kariyeri konumuz dışında olduğundan yazılmamıştır. Mazaeus sikkeleri ile ilgili açıklamalar ve tartışmalar için Six'in yaptığı sınıflandırmaya bakılmalıdır¹³¹.

Aslanın geyiği (veya boğayı) aşağı indirdiği tip, Six'in öngördüğü gibi, Kıbrıs orijinelidir. Mazaeus Salamis ile yaptığı savaş sırasında (M.Ö. 350) muhtemelen bu dönemdeki sikkeleri sahiplenir. Kullandığı şehir, Salamis'e en yakın olan akınların başlatıldığı Kitium kenti olmalıdır. İdrieus bu akınlarda görevlendirilmiştir ve Mazaeus ile ilgili bir açıklama yoktur. Fakat Kıbrıs, Fenike ile aynı eyalete bağlıdır. Mazaeus Fenike'nin alınmasından sonra görevlendirilmiştir. Daha sonrada eyaleti Kıbrıs'a kadar genişletmiş olabilir. Bu teori doğru ise, sikkelerde bulunan Fenike harfi "V"yi Evrogoras'ın adı olarak açıklanabilir. Eğer teori yanlış ise Six'in yorumları kabul edilmek durumundadır¹³². Bu yorumlara göre M.Ö. 362'deki ayaklanmadan sonra Kıbrıs Kilikia Eyaleti ile birleşmiştir ve bu sikkeler kendi adıyla gümüş para bastırmayan Pumiathon birlikleri için kullanılmıştır. Her iki teoride, hem Tarsos sikkelerinde bulunmasıyla, hem de Kıbrıs paralarının karakteristiği olmasıyla, bu sikkedeki örs şeklindeki kareyi kenarlı bir şekilde açıklamaktadır. Aynı zamanda, Six'in teorisine karşı şu belirtilebilir; Perslere karşı olan ülkelerdeki derebeyi merakı olabilir¹³³.

Diğer tip ise, iki sıra duvar üstünde aslan boğa mücadelesi ve Tarsos amblemi taşır. Babelon bu duvarların Kilikia'dan Suriye'ye bir geçit olduğunu belirtir ve Mazaeus'u "Ebernahara üstü" (Fırat'ın ilerisinde, Kuzey Suriye'deki ülke) ve "Kilikia üstü" olarak betimleyen sikkeler ile uyuşmaktadır¹³⁴ (Lev. XXII, 1).

---

131 Six 1884, 97.

132 Hill 1964, 82.

133 Head 1897, 34.

134 Hill 1964, 82.

Dolayısıyla bu geçitler, Mazaeus'un hem Kilikia'yı hem de Suriye'yi egemenliği altına aldığıni sembolize etmektedir¹³⁵. Fakat genel yorum bu duvarların kale surları olduğu şeklindedir. Çünkü ilk olarak duvarlarda bulunan Tarsos sembolü, duvarların kentle ilişkisini göstermekte, ikinci olarak da bu tip geçitin doğasını anlatmakta başarılıdır. Bu amblemler, denizden yüksek bir alanda, aralarından Karsos Nehri geçen iki duvar üzerinde bulunmaktadır¹³⁶. Çok önemli olarak bu duvarların üzerinde geçitlerin bir emaresini görmek zordur.

Mazeus sikkelerin üzerindeki Aramice ve Fenikece yazıların herhangi bir yerde ve herhangi bir kişi tarafından tam olarak tanımlanmamıştır. Diğer taraftan, Athena'nın başının olduğu sikke grubunda ve duvarlarda İssos, Mallos, Soli ve Tarsos'u belirten aslan ve boğa'nın duvarlarda resmedildiği sikke grubunda $I(I\Sigma)M, \Sigma$ ¹³⁷, T harflerinin olduğu konusunda genel bir anlaşma vardır¹³⁸. B harfi genellikle diğer harflerle birlikte bulunur ve *Βασιέως* kelimesini gösterir. Eğer öyleyse harfi ki, Mazaeus'un birçok sikkesinde bulunur, Aramice 'yi belirtiyor olabilir. Athena başlı tipten olan ve Kilikia'dan olmayan önemli bir sikkede B harfi Fenike'ce ile değiştirilmiş görünmektedir.

Mazeus'un alt yöneticilerinden biri ya da parayı bastıran kişinin bu harflerle belirtiliyor olması muhtemeldir¹³⁹. $I(I\Sigma), M(MA), \Sigma, T, T$ yazılarının açıklanması genelde olduğu gibi çok açık değildir. İlk olarak, T, birçok yerde karşımıza çıkan T 'nin başka şekilde stilize edilmemesi midir, yoksa genellikle kabul edildiği gibi σ en bilinen işareti midir¹⁴⁰?

---

135 Hill 1964, 83.

136 Hill 1964, 83.

137 Six 1884, 128.

138 Babelon 1893, 36.

139 Hill 1964, 84.

140 Six 1884, 128.

Eğer ikinci önerme doğru ise, İssos'u betimlemesi oldukça zor olur. İssos **I** veya **IZ** ile gösterilir. Tabii *T*'yi, *IT*'nin monogramı olarak kabul etmezsek. Eğer ilk teori ile ilgili olarak tartışırsak, sarmaşık yaprağı sembolünün *T* ve **T** olan sikkelerde olduğu, diğerlerinde olmadığı bir gerçektir¹⁴¹. İkinci olarak, bu harflerin şehirleri belirttiğini sorgularsak, bütün bu parçaları aynı yerde basıldığı konusunda küçük bir şüphe olabilir. Yoksa elimizde sayısı çok olmayan örnekler olacaktır;

Bunlar (Lev. XXII, 2);

Yukarıdaki örnekler, bütün paraların aynı yerde basıldığını varsayarsak açıklanabilir. Kentlerin hesabına verilen paralar da, üzerindeki işaretlerle meşrulaştırılmış oluyordu.

Bu düşünce Athena Magarsis örneğiyle Six tarafından savunulur. Ona göre bütün paralar Magarsus ya da büyük ihtimalle Mallos'ta basılmıştır¹⁴².

Mazaeus'un gümüş sikkelerinin yanı sıra, ismini taşıyan bir bronz sikke, mücadele eden boğa figürü ve Baaltars tipi sikkeler bulunmaktadır¹⁴³.

Aramice İskender'in ismini taşıyan Baal tipleri, Tanrıça Ateh ve boğayı deviren aslan tipleri Tarsos'a adanmıştır¹⁴⁴. Muhtemelen Hierapolis-

141 Hill 1964, 84.

142 Hill 1964, 85.

143 Hill 1964, 85.

Bambyce'e verilmiştir. Hiçbir Büyük İskender sikke tipi alışılmadık bir şekilde Tarsos'la ilişkilendirilememiştir¹⁴⁵. Ama Büyük İskender sikkelerinin burada basılmış olması olasıdır. Bu durum hala bir olasılık olarak kalmaktadır. M.Ö. 333–323 yıllarına ait tek sikke grubu, Büyük İskender'in Tarsos'ta bıraktığı Balakros'un sikkeleridir ki, bunların bir kısmı hala Pers Dönemi özelliği gösterir¹⁴⁶ (Lev. XXVII, 1).

Tarsos, “ *Ἀντιόχεια πρὸς τῷ Κύδνῳ*” adını M.Ö. 2. yy.da, muhtemelen Antiokhos IV. Epiphanes'ten almıştır¹⁴⁷. Fakat bu adı taşıyan sikkelerin çok nadir görülmesinden hem de bunların aynı döneme ait olmasından dolayı sonradan eski isme dönülmüş olmalıdır¹⁴⁸. Bu katalogdaki sikkelere ek olarak, bu dönemin tipi;

- (1) Ayak ucunda yüzen nehir tanrısı Kydnos'lu, kayaya oturmuş Tykhe.
- (2) Aslan üzerinde duran Sandan.
- (3) Çelenk, topuz.
- (4) Bereket boynuzu (Cornucopiae)¹⁴⁹.

Imhoof-Blumer, sikkelerin üzerindeki *E*, *H* harflerini, isim değişikliği ile geçirilen sekiz yıl ile açıklar.

Seleukos Kralı Demetrios II. Nikator'dan (M.Ö. 150–145) IX. Antiokhos'a (M.Ö. 116–95) kadar basılan tetradrahmi ve drahmi Tarsos'ta basılmıştır.

---

144 Head 1897, 616.

145 Hill 1964, 85.

146 Ramsay 1907, 73.

147 Waddington 1853, 351.

148 Imhoof-Blumer 1898, 366.

149 Babelon 1893, 4591.

Bu durum tiplerin özelliklerinden bellidir; boynuzlu ve kanatlı bir aslan üzerinde tanrı figürü. Babelon¹⁵⁰ bu figürü Zeus Dolichenos ile tanımlamaya çalışmıştır. Fakat Imhoof-Blumer¹⁵¹ tarafından belirtilen sebepler yüzünden bu fikri kabul etmek zordur. Seleukoslar zamanından Gallinus Krallığı'na kadar geçen sürede, Tarsos sikkeleri üzerinde neredeyse değişmeden gösterilen bu figür ilk zamanlardan beri şehir ile bütünleşmiş yerel kutsal bir kişiye ait olmalıdır. Bu figürün, Tarsos'la bağlantısından dolayı bu sikkelerde betimlenmiş olması muhtemel Herakles-Sandan olduğunu söylemek zor değildir. Sikkeler üzerinde, içinde Herakles-Sandan'ın ayakta durduğu yapı, ya tapınak-anıt ya da her yıl yapılan Tarsos festivalinde yakılan Pyre olmalıdır¹⁵².

Antiokhos Epiphanes döneminden İmparatorluk Dönemi'ne kadarki Tarsos Sikkeleri, ağırlıklı olarak bronzdandır.

Tip olarak kentin Tykhe'si (baş veya figür Antiokheia Tykhe'sinden yararlanılmıştır), Sandan, Zeus, Apollon¹⁵³, topuz, bereket boynuzu¹⁵⁴ görülür. Bu sikkelerin çoğu yöneticilerin ad ve soyadlarının ilk harflerini veya monogramlarını taşır. Bu tiplerin çoğunda isimler tam olarak yazılıdır¹⁵⁵. “OPTYΓOΘHPA” yazısı iyi tarif edilmelidir. Daha iyi bir açıklama için bu kelimenin “Oρτυγοθηρας” isminin bir şekli olduğu söylenebilir. Bazı örneklerdeki yerleştiriliş şekli (Aρσακον) bu fikri desteklemektedir. Eğer doğruysa, o zaman sikkenin diğer tarafında bulunan “Μαξιμου Νικολάου” kelimeleri, muhtemelen iki ayrı yöneticiye ait değil, bir tanesi Nikolas oğlu Maksimus'a işaret etmektedir.

---

150 Hill 1964, 86.

151 Imhoof-Blumer 1898, 170.

152 Koldewey 1890, 178.

153 Hill 1964, 86.

154 Hill 1964, 86.

155 Imhoof-Blumer 1898, 336., no 5.

Sikkelerde yazılı olan bu döneme ait insanların isimleri basitçe “*ΤΑΡΣΕΟΝ*”dur¹⁵⁶. İmparatorluğun erken dönemlerinde Tarsos “*Μετρόπολις*” ismini almıştır (Lev. XXII, 4). “*Κοινός Κιλικίας*” yazısı ile birlikte üzerinde Kilikia koinon tapınağı olan sikkede dışında bu dönemde başka önemli bir tip ortaya çıkmamıştır (Lev. XXII, 4).

Bazı sikkelerde bulunan “*Κομοδιανή*” yazısıyla kanıtlandığı gibi, en azından Commodus döneminin sonuna kadar yarı otonom sikkeler basılmıştır¹⁵⁷. İmparatorluk Döneminde, Macrinus ve Diodumenian döneminin sonuna kadar Tarsos’ta zaman zaman gümüş sikkeler basılmıştır. Daha geç dönemlerde çok basitleştirilmiş ve ağırlıkları azalmıştır¹⁵⁸.

Basılmış İmparatorluk sikkelerin yazıları aşağıdaki gibidir;

- *(Τής) Μητροπόλεως* ve Maksiminus sonrasında *A.M.K.* dışında diğerlerinin düşmesine kadar.
- *Μητροπόλεως των γ’ Ἐπαρχειων*, Sept. Severus, *Γ.ΕΠ.Π.*, diğer deyişle *Ἐπαρχειων προκαθεξομένης*.
- *Μητροπόλεως του Ἐθνους*, Caracalla. *A.M.K.* Caracalla’dan daha sonrasında görülür. Bu harfler Severus Aleksander döneminden kalan bir yazıtta Waddington tarafından gösterildiği gibi, *πρώτης πεγίοτης καλλίστης* olarak yazılmıştır¹⁵⁹.
- *Νεωκόπου (Νεοκόρου)* veya *Νεωκόπον* Antinous döneminde.
- *Δίς Νεωκόπου* Commodus döneminde¹⁶⁰.
- *Αδριανής (Αδριανώς)* Hadrianusdan Severus Aleksander’a kadar.¹⁶¹

156 Mionnet 1830, 621, 622, no 405.

157 Mionnet 1830, 256, no 393.

158 Hill 1964, 87.

159 Waddington 1853, 1480.

160 Hill 1964, 88.

- *Κομοδιανης* Commodus döneminde.
- *Σε(ο)υηριανης* Sept. Severus'tan Severus Aleksander'a kadar.
- *‘Αντων(ε)ινιανης, ‘Αντωνιανης, ‘Αντων(ε)ινουπόλ (εως)* Caracalla ve Severus Aleksander döneminde.¹⁶²
- *Μακρ(ε)νιιαωης* Macrinus döneminde.
- *‘Αλεξαωδρ (ιανής)* Seveus Aleksander döneminde.

Kraliyet adları ve canlandırmalar aşağıdaki gibi yazılmıştır;

- *ΠΑΛΛΑΣ ΑΘΗΝΗ*, Caracalla.
- Perseus'un adı *ΒΟΗΞΟC* (Lev. XXIII, 1)¹⁶³.
- Apollon, *ΠΑΤΡΩΟC* olarak yazılmıştır¹⁶⁴.
- *ΚΥΔΝΟC* nehri birçok sikkede yazılmıştır.
- Tarsos'un *ΑΗΜΟC*¹⁶⁵ ve *ΒΟΥΛΗ*'i Hadrianus, Sabina ve Antonius Pius sikkelerinde vardır.
- Antonius'a (ki genellikle *ΗΠΩC* olarak anılır) adanan sikkeler de *ΝΕΩ ΙΑΚΧΩ* ve *ΝΕΩ ΠΥΘΙΩ* vardır¹⁶⁶.
- Tarsos'un *ΤΥΧΗ*'i Caracalla sikkelerinde yazılmıştır¹⁶⁷.
- *ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΝ ΕΛΕΥΞΕΡΟΝ* ve üç vilayet, ki Septimus Severus sikkelerinde canlandırılmıştır.

İmparatorların isimlerinde bazı gariplikler gözlenmektedir. En ilginç değişmeden devam eden, Kilikia'da başka yerlerde de bulunmuş (Mopsos, Seleukia, Soloi-Pompeiopolis, Zephyrum da Hadrianus ve sonrasına ait

---

161 Mionnet 1830, 629, no 447.

162 Mionnet 1830, 633, no 468.

163 Imhoof-Blumer 1898, 175.

164 Imhoof-Blumer 1898, 172, 177.

165 Hill 1964, 89.

166 Mionnet 1807-1830, 625, no 425, 626, no 429.

167 Hill 1964, 89.

Π(ατήρ) Π(ατρίδος) lejandıdır. Alanda A Y Sabina'nın yanında Empress daha önce *Αύγουστα* olarak anılmasına rağmen, *Σεβαστή* dışında bir anlama gelmesi az bir ihtimaldir.

Livia, *Σεβαστής Ίουλίης Ηρας* olarak betimlenmiştir¹⁶⁸.

Traianus'un, bazı gümüş sikkelerdeki unvanını *Δημαρχ. Έξ.* ve onun konsüllüğü takip eder¹⁶⁹. Bu sikkeler ve Hadrianus'un alışılmadık şekilde tam olarak unvanını taşıyan diğer sikkelerde, darphanelerin daha sonra birçok Kilikia Kenti tarafından eklendiği görülmektedir.

Hadrianus bazı durumlarda çok bilinen lakabı *Όλύμπιος* olarak Tarsos'ta karşımıza çıkar. Annius Verus ve Commodus *Κόροι Σεβαστου*(*Σεβαστοί* değil, ikinci kelime olarak bazen "bee" olarak okunur).

Εύτ(εβής) unvanları Philip Senior'dan ve sonrasındaki birçok imparatorun lakaplarına eklenmiştir. Bu unvanların bir imparatoriçe tarafından taşınması ise, Julia Domna ve sonrasında resmiliğe sahip yerlerdeki ve diğer Yunan Şehirlerine ait sikkelerle paralellik göstermediği düşünülmektedir. En önemli yazıtlar, hem şehir olarak hem de Kilikia'nın Koinonu olarak Tarsos'un yapısına uygun olanlardır. Demos ve Boule'nin temsilleştirmeleri ve *Μετρόπολις, Νεωκόρος* gibi unvanları daha önce belirtilmişti.

*Γ.Β. v Γ.Γ.*den birincisi, zamanlarında *Γ.Γ.* ile değişmeye başlayan Septimus Severus'tan Gallienus ve Valerianus'a kadar bütün sikkelerin neredeyse hepsi tespit edilebilmiştir. Bu harflerin geleneksel açıklaması olan *γράμματι (γνώμη) βουλες ve γερυσίας*'nın hakkında Pick tarafından şüphe

168 Waddington 1853, 4622.

169 Waddington 1853, 4623.

duyulmuştur¹⁷⁰. Onun görüşüne göre göre “Γ” onur anlamında kullanılırken (*γυμνασίαρχος* başlığı yerine kullanılmış olması muhtemel olarak *Κοινόν*’dir), *B* ve ikinci *Γ* numara olarak (*δῖς* ve *τρίς*)¹⁷¹ kullanılmıştır. Pick’in görüşüne karşıt olarak, II Septimus Severus döneminden önce kentin hiç bir zaman yalnız *Γ* ile anılmadığını belirtmek gerekir ve numaraların hemen her zaman belirtilen unvanı takip ettiğini örneklemek zordur. Aslında benzer durumdaki unvan olan *νεωκόρος*, genel kural *β’νεωκόρος*, *γ’νεωκόρος*’dur. Diğer taraftan, eğer eski yorumu ek alırsak *γερουσία*’ya dönüştüğünde kentin *Βουλη*’sinin, Severus’tan Valerianus’a kadar bronz sikkeler üzerinde kontrolü olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu zamana kadar bilinen herhangi bir billon sikkesinde *Γ B* harflerinin olmadığı açıktır. Eğer bunlar bir unvanı belirtiyorsa neden olmadıkları açıktır. Hâlbuki özel bir makalede yapılan baskı doğal olarak yerel *βουχή*’nin eyaletinden dışarı olmalıdır. Böylece harflerin güncel açıklaması doğru ise, bu billon sikkelerinde bu harflerin bulunmaması normal olacaktır. *Γ* harfi aynı zamanda *Γ. Π.*, *Γ. Π. Β.*, *Γ. ΕΠ. Π.* kombinasyonlarında da bulunmaktadır. Sonuncu ile ilgili diğerlerinin anlamı ise tam belli değildir.

Κοινόν ile ilgili en bilinen yazıt *Κοινός Κιλικίας*’dır¹⁷². *Κοιός των τριων επαρχιων* lejandı da görülebilir¹⁷³.

Sikkelerdeki üç vilayetin isimleri *ICAYPIA*, *ΛΥΚΑΟΝΙΑ* ve *ΚΙΛΙΚΙΑ*’dır. *ΚΑΡΙΑ* ismi bazı kaynaklarda geçer. Bu ismin kullanıldığı sikkelerin grubu Vaillant tarafından oluşturulmuştur¹⁷⁴. Bu yazının yazıldığı sikkelerden elimizdeki örneklerde nehir tanrısı görülmektedir¹⁷⁵. Kenner’in çalışmalarında sikkedeki alan farazi bir restorasyon ile doldurulmuştur. Babelon’un figürleri

---

170 Hill 1964, 90.

171 Liebenam 1967, 373.

172 Waddington 1853, 285.

173 Mionnet 1807-1830, 634.

174 Babelon 1893, 1883.

175 Hill 1964, 92.

Kenner'den üretilmiştir. Waddington'un bu kelime konusundaki şüpheleri de böylece tamamıyla anlaşılabilir¹⁷⁶.

ΕΛΕΥΞΕΡΟΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΝ da sikkelerde karşımıza çıkan bir başka lejandtır¹⁷⁷ (Lev. XXIII, 8). Burada söz konusu olan, tapınakların ve koinon festivalinin işletilmesi ile ilgili eyalet meclisidir¹⁷⁸. Bu durum Anazarbos'da toplandığı anlamına değil "özgür" unvanı, vekillerin imparatorluk valisinden bağımsız olarak toplanabildiği anlamına geliyor olabilir. *Κιλικαρχικός* olarak Tarsos tabii ki iyi bilinen Kilikharç merkezidir¹⁷⁹.

'*Επαρχικός (ΕΠΑΡΧΙΚΩΝ)*, Weddington¹⁸⁰ tarafından, biraz çekince ile 'eski eyalet valisi' olarak açıklanmıştır. Fakat bu tipteki bütün yazıtlar eyalete *Κοινόν*'a referans verdiği için, *επαρχος* büyük ihtimalle, bu pozisyonu dolduran biri anlamında, basitçe *επαρχία*, *επαρχικός*'un yöneticisi anlamına gelmektedir¹⁸¹.

Δημ(ιουργία), Tarsos'ta bulunan Dio Chrystom'dan ve diğer Kilikia Kentleri'ndeki kaynaklardan bilinen bir merkezdir¹⁸². Yukarıda verilmiş yazıda belirtilir ki, Elagabalus'un Anazarbos'ta yaptığı gibi Severus Aleksander Tarsos'ta yönetimi eline almıştır. Muhtemelen yazı, sikkenin basımından daha önceye aittir.

Birçok festival, bunların yanında, *Κουοί* olarak adlandırılan, imparatorlar da alttaki gibi adlandırılmıştır;

- *ΑΔΡΙΑΝΙΑ*

---

176 Waddington 1853, 1480.

177 Waddington 1853, 4640, 4647, 4650

178 Waddington 1853, 4637.

179 Hill 1964, 92.

180 Hill 1964, 92.

181 Hill 1964, 92.

182 Waddington 1853, 286.

- *ΑΥ (ρήλια?) ΑΝΤΩΝΙΝΙ(ανά?)*
- *ΑΥΓΟΥΣΤΙΑ*
- *ΚΟΜΟΔΕΙΟΣ*
- *ΣΕ(Ο)ΥΗΡΕΙΑ*

Festivallerin diğer isimleri;

- *ΕΠΙΝΕΙΚΙΑ*
- *ΟΛΥΜΠΙΑ*
- *ΑΚΤΙΑ*
- *ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ*
- *ΕΝ ΚΟΔΡΙΓΑΙΣ (ΚΟΔΡΙΓΕΣ) ΟΡΟΙΣ ΚΙΛΙΚΩΝ*¹⁸³, bu festival Ramsay ve diğer araştırmacılar tarafından tartışılmıştır¹⁸⁴.

Severus sikkelerinde oyunlar (bunların üzerinde *έν Κοδρίγαις* kutlamak için betimlenmiştir.) *Σευήρεια* 'Ολύμπια' *Επινείκια* olarak adlandırılmıştır.

Son sıfat, M.S. 194'de Severus'un Pescinmus Niger'i yendiği zaferin kutlamaları için yapıldığını işaret etmektedir¹⁸⁵. Festival *οροι Κιλίκων*'da kutlanmaktadır. Kubitschek, bu yüzden böyle düşünmektedir. Şüphesiz burada birçok anıt inşa edilmiş olmalıdır. Örneğin atlı arabalarla, ismiyle çevrili bir zafer takı gibi. Kubitschek, Tarsos'ta merkez kalesinin güneyinden biraz uzak, Jonas'ın kolonu adında yıkılmış bir kemer belirlemiştir¹⁸⁶. Diğer taraftan Ramsay, Tarsos'un bu kadar uzakta bir kemerle bir bağlantısı olmayacağını söyler ve Tarsos kemerinin Bayramlı yakınlarında (Kilikia geçidine giden yol üzerinde, Tarsos'un kuzeyinde üç saatlik mesafede

---

183 Liebenam 1967, 553.

184 Hill 1964, 86.

185 Hill 1964, 84.

186 Hill 1964, 84.

kurulmuş olabileceğini iddia eder. Burada Langlois'in ve diğerlerinin Constantinus dönemine, Ramsay'in Severus dönemine attığı bir kemer bulunmaktadır. Fakat Κοτρίγαι'nin yeri, Kubitschek'in teorisini destekler şekilde ve *epinikian* oyunlarının, zafer alanı yakınlarında olması ile ilgili görüşler, Malalas'ın belirttiği gibi, Suriye Sınırı'na yakın olması gerekir. Merkez'in Tarsos'tan uzak oluşu ile ilgili görüş ise Tarsos'un Koinon'un merkezi olması yüzünden çok da geçerli değildir.

- *ΚΟΡΑΙΑ*
- *ΔΗΜΗΤΡΙΑ*, Kubitschek bu iki festivali tanımlamıştır¹⁸⁷.
- *ΞΕΟΓΑΜΙΑ*, bir Caracalla sikkesi üzerinde, muhtemelen yanlış olarak, Setsini tarafından okunmuştur¹⁸⁸.

Diğer çeşitli yazıtlar aşağıdaki gibidir¹⁸⁹:

- *CEITOC, ΔΩΡΕΑ CEITΟΥ ΑΠΟ ΕΓ.Υ(ππου), ΤΑΡCΩ, ΔΩΡΕΑ ΑΛΕΧΑΝΔΡΟΥ ΤΑ(ρσω) ΜΗ(τροπόλει)*¹⁹⁰.
- *ΟΜΟΝΟΙΑ, ΟΜΟΝΟΙΑ CΕΒΑCΤΩΝ*, Marcus Aurelius ve L. Verus sikkeleri üzerinde.
- *ΕΙC ΑΙΩΝΑ ΤΟΥC ΚΥΡΙΟΥC*

Bu aynı zamanda Kappadokya'daki Caesarea (sikke üzerinde *εἰς Θανάτους Κυρίου* okunmuştur) sikkesinde ve Trakya'daki Pautalia'da görülmüştür.¹⁹¹

---

187 Hill 1964, 94.

188 Schenk 1931, 307.

189 Hill 1964, 95.

190 Hill 1964, 95.

191 Babelon 1893, 20.

Bunlara ek olarak, sikke yüzlerinde birçok harf kullanıldığını da görmekteyiz (çoğunlukla taç tipleri ile birleşik olarak). Örnek olarak; ΔE , $\Delta E K^{192}$, $OMAKK$, üç harf MAK büyük ihtimalle bilinen anlamında kullanılmış¹⁹³, tam emin olunamayan ΓBBN ($\gamma\rho\acute{\alpha}\mu\mu\alpha\tau\iota\ \beta\omicron\upsilon\lambda\acute{\eta}\varsigma, \beta\ \nu\epsilon\omega\kappa\acute{o}\rho\omega\nu?$)¹⁹⁴ ve Π ¹⁹⁵ dir.

İmparatorluk Dönemi'nden, iki önemli grup Imhoof Blumer¹⁹⁶ tarafından tartışılmıştır. Bu tipler Apollon¹⁹⁷ ve Perseus ile ilgili olanlardır. Sandan ile ilgili olana yukarıda değinilmiştir. Birçok Yunan tanrısı Tarsos'ta betimlenmiştir. Bilinen betimlemelerin dışında, aşağıdakiler tespit edilmiştir;

- Quadriga içinde Athena (Gigantomachi motifinin Kilikia'da yaygın olduğu açıkça bellidir)¹⁹⁸. Tykhe ve Nemesis ile bir grup oluşturmaktadır.
- Lev. XXIV, 7'de, Nike'nin yerine, Athena ile aslana binen miğferli tanrıçayı tanımlamak zordur. Nike'siz benzer bir örnek Isauria'da vardır¹⁹⁹.
- Pompeiopolis'deki gibi Artemis elindeki erkek geyiğin boynuzunu tutar şekilde betimlenmiştir²⁰⁰ (Lev. XXIV, 6).
- Selena Anazarbos'ta olduğu gibi, öküzler tarafından çekilen bir arabada betimlenir²⁰¹.
- Aphrodite, Praxiteles'in Knidos tipine yakın bir şekilde betimlenmiştir (Lev. XXIV, 8). Aynı zamanda, Hera ile Athena ve Paris'in yargılanmasında da görülür (Lev. XXIV, 4).

---

192 Waddington 1853, 288, 289.

193 Pick 1904, 455.

194 Hill 1964, 95.

195 Hill 1964, 95.

196 Hill 1964, 86.

197 Imhoof-Blumer 1898, 18.

198 Imhoof-Blumer 1898, 137, no 18.

199 Hill 1964, 86.

200 Hill 1964, 86.

201 Hill 1964, 86.

- En ilginç Dionysos tipleri ise Antonius sikkeleridir²⁰² (Lev. XXIII, 4).
- Asklepios ve Hygeia²⁰³ (Heberdey – Wilhelm²⁰⁴ tarafından Asklepios heykelciği olduğu söylenmiştir).
- Herakles (Tarsus için önemi, Sandan ile karşılaştırılabilir), diğer özellikleri ile betimlenmiştir (Antaios, Aslan, Boğa, Hesperidler Bahçesi, Stymphalion kuşları²⁰⁵, Hydra²⁰⁶).

Mitolojik veya dini diğer tipler;

Kronos²⁰⁷, Serapis ve çemberi²⁰⁸, üç güzeller, Triptolemos, Mitras, Skylla, Panthea, Amphilokhos²⁰⁹ ve kentin Tykhe'sinin sembolize edilmesi (genellikle Antiokheia tipinden sonra), Koinohoulion, Boule ve Demos, Kydnos Nehri ve üç vilayet (Kilikia, Lykaonia ve Isauria).

Gemi betimi her zaman *CEITOC* veya *ΔΩΡΕΑ* yazısıyla beraberdir. Mısır'dan gelen en azından bir seferlik buğday kargolarına referans verir.

Önemli bir seri Tarsos'ta veya Kilikia sınırları dâhilinde kutlanan festivallere referans verir. Başka bir yerde gösterildiği gibi, eyaletin yüksek rahipleri tarafından giyilmiş taşlar ile betimlenmiş imparator kafaları bulunan bir seridir²¹⁰. Imhoof-Blumer tarafından tartışılmıştır (Lev. XXIV, 2, 3). Weddington'un yukarıdakilerle karşılaştırdığı Aspendos tacı büst taşımaz ve muhtemelen yerel bir festivalle ilgilidir²¹¹.

---

202 Babelon 1893, 25.

203 Mionnet 1807-1830, 618, no 564.

204 Heberdey-Wilhelm 1896, 5.

205 Waddington 1853, 4670, xxii. 12.

206 Hill 1964, 97.

207 Imhoof-Blumer 1898, 178, no 51.

208 Hill 1964, 97

209 Imhoof-Blumer 1898, 179, no 53.

210 Hill 1964, 245.

211 Hill 1964, 245.

*Δημ(ιουργία) 'Αλεξάνδρου*²¹² olarak yazılan taç (*δημιουργός*) olarak giyilen bir süstür. Bu süs Commodus, Caracalla ve Severus Aleksander tarafından bastırılmıştır (Lev. XXIII, 7 ve Lev. XXIV, 1). Bu imparatorlar da, Elegabalus'un Anazarbos'ta yaptığı gibi Tarsos'taki ibadetleri sikkelere yansıtmışlardır.

Anıtsal olan sikkelerden en önemlisi, imparatorların eyalet kültürlerinin tapınağı veya tapınakları (Lev. XXIII, 5 ve 7) ve daha önce belirtilmiş Sandan Anıtı veya Pyre'sidir (Lev. XXIII, 5 ve Lev. XXIV, 5).

En son olarak, aslanın boğayı devirdiği tip şehrin sembolü imparatorluk sikkelerinde görüldüğünü söyleyebiliriz (Lev. XXIV, 10).

---

212 Waddington 1853, 4643.

Bölüm 3: Mimari Yapı ve Sandan Anıtı Betimli Sikkeler

3.1.Mimari Betimli Sikkeler

3.1.1.Tapınak (Lev. XXV, 1–6 ve Lev. XXVI, 1–4):

Tapınak betimli sikkeler Roma Dönemi'nde yaygın kullanılan arka yüz motifidir. Bunun en büyük etkisi Koinon merkezi olan Tarsos'un aynı zamanda kutsal merkez olmasıdır. Bu nedenle düzenli olarak yerel toplantılar esnasında Tarsos'ta bölgesel spor etkinlikleri organize edilirdi²¹³. Spor oyunları kutsal oldukları için spor alanlarının da kutsal alanlara yakın yapıldığı bilinmektedir. Bu nedenle Tarsos'ta bulunan Gymnasion'un konumu diğer kutsal yapıların tespiti için de önemli bir yer tutmaktadır. 19. yy.daki gezginler ve araştırmacılar bu Gymnasion hakkında tespitler yapmışlardır²¹⁴;

"Gymnasion harabesi Gözlükule'nin doğu yamacındadır. At ve güreş meydanının kuzeyinde, geniş bir meydanda idi ki, bugün tarla ve mera halinde olup içinden birçok yollar geçer. Burada senenin muayyen günlerinde at koşuları ve güreşler yapılırdı. Oyunlar için Bizori, Kari Likaoni'den atlar ve dünyanın her tarafından pehlivanlar gelirdi. Bunları temsil eden Tarsos sikkeleri vardır. Üstlerinde galiplere verilen mükâfatlar, vazolar ve taçlar vardır."

Betimlenen dekastylos tapınağın bugün hala kalıntıları duran Donuktaş olarak adlandırılan yapı kalıntısı olduğu düşünülmektedir. Bu yapının hazine bulma amacıyla erken tarihlerde tahrip edildiği sanılmaktadır²¹⁵. Tarsos'ta bulunan yapıların hiçbiri Donuktaş gibi ziyaretçilere alışılmadık, form dışı ve şaşırtıcı bir yapı sunmaz. Halk dilinde bu adla anılan yapı, bilimsel

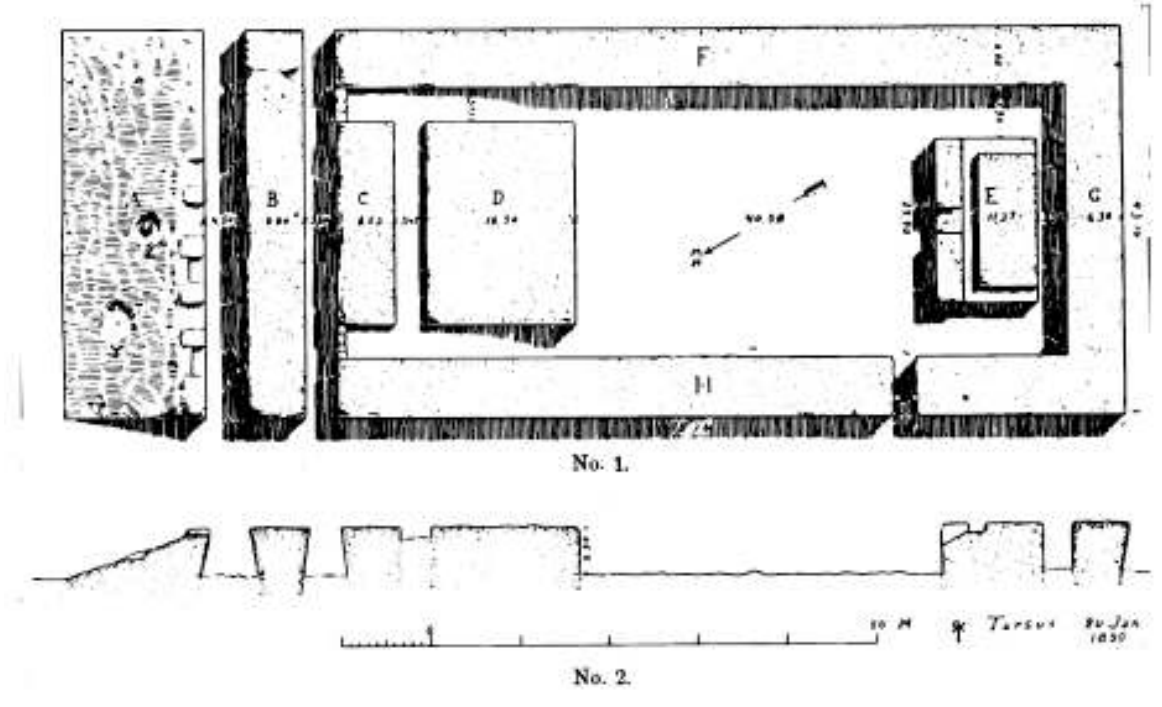
213 Ziegler 1985, 83.

214 Langlois 1861, 38.

215 Langlois 1853, 528.

terminolojiye de bu adla katılmıştır²¹⁶. Yapı 98 m uzunluğunda ve 43 m genişliğindedir. Yapı tekniği olarak Roma'nın çok bilinen duvar tekniği "opus caementicium" kullanılarak yapılmıştır²¹⁷.

19. yy sonlarına kadar gezginler tarafından bu karmaşık yapı kalıntılarının Asur kralı Sardanapal'e (Assurbanipal) ait olduğu iddia edilmiştir²¹⁸. Tüm bunlara karşın *Robert Koldewey*'in Kilikia'ya yaptığı gezi sırasında Donuktaş'ı incelemesiyle, yapının büyük ihtimalle cephesi on sütunlu bir Roma tapınağı olduğu ilk kez söz konusu olmuştur²¹⁹.

Şekil 1: Koldewey'in 1890'deki Donuktaş çizimi (Koldewey 1890, 179.)

Onun bu iddiasının yapılan kazılar ve araştırmalar sonucu doğru olduğu kanıtlanmıştır. Bununla birlikte Koldewey yapıdan geri kalanları

216 Zoroğlu 1996b, 68; Mietke 2004, 847.

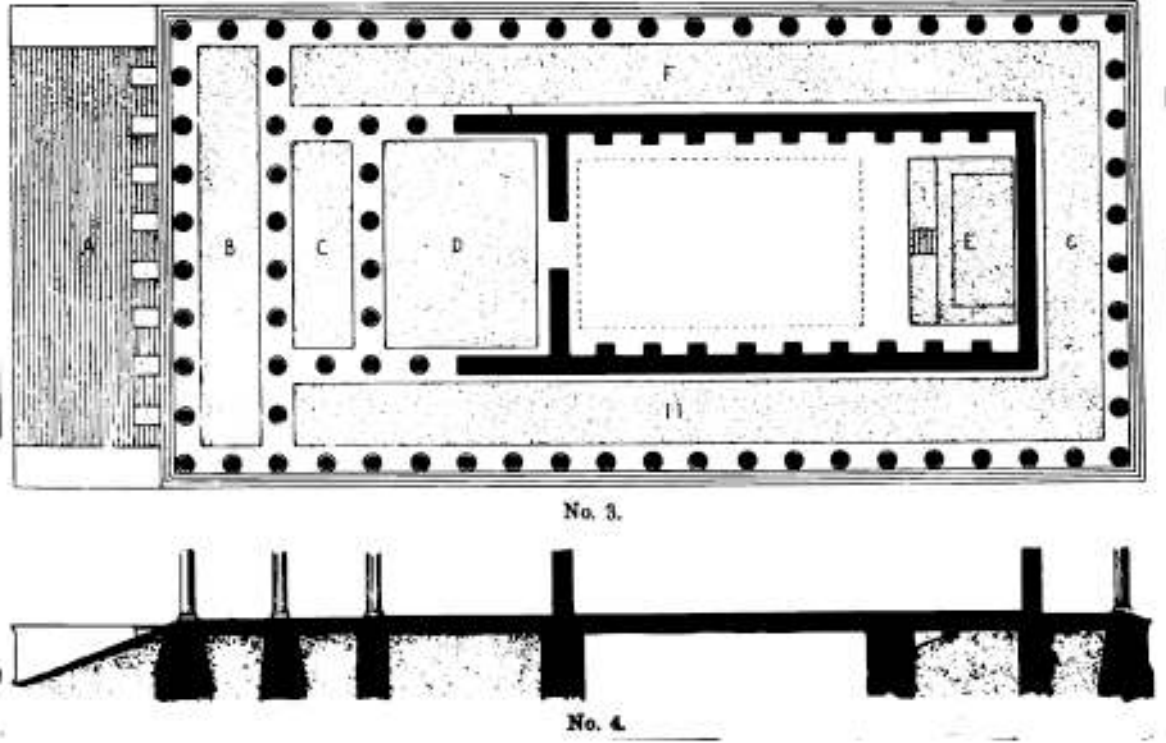
217 Lamprecht 1993, Bu teknikle ilgili ve Roma Mimarisi ile ilgili detaylı bilgi verilmekte.

218 Langlois 1853, 527 vd.

219 Koldewey 1890, 178, 185.

değerlendirerek, yapının pseudodipteros rekonstrüksiyonunu çizmiştir (Şekil 2).

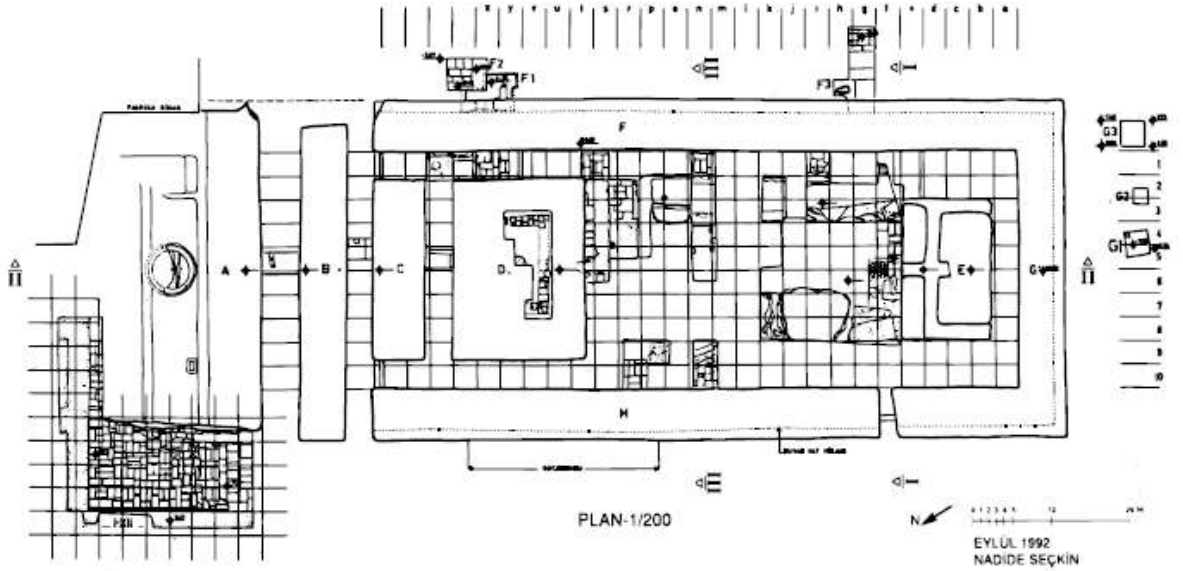

Şekil. 2: Koldewey tarafından çizilen Donuktaş'ın planı. (Koldewey 1890, 179).

Ama yapının pseudodipteros bir plana sahip olduğu yapılan kazılarca kanıtlanamamıştır. Burada kazılar yapan Nezahat Baydur tarafından defalarca rekonstrüksiyon denemeleri yapılmıştır. Baydur'a göre yapı, sekos formunda bir tapınak kompleksidir. Yani iç avlu duvarı H ve F, çapraz duvar G ve blok D, kaldırma amaçlı değil, aksine yapı planının orijinalinde var olan bir özelliktir. Bu tip planlı en meşhur yapı örneği olarak Didim Apollon Tapınağı gösterilebilir. Tam orada olduğu gibi Nezahat Baydur da Pronaos'tan iç avluya kubbeli bir çıkış bulunduğunu önermiştir (H ve F duvar sırasının ön tarafı ile C ve D blokları arasında). Baydur blok E'yi Sekos'un içinde yükseltilmiş bir podyum olarak belirtmek istemiştir²²⁰.

220 Baydur – Seçkin 2001, 7, 9.

Tapınağın 2001 yılı kazı sonucu raporunda, temelde az sayıda mermer bulunmuştur. Bu mermer parçaları M.S. 2. yy.ın ikinci yarısına tarihlenmiştir. Baydur bu etkileyici tapınak yapısının muhtemelen II. Neokoroi Kaiser kültüne ait olabileceğini söylemektedir. Bu dönemde Tarsos Commodus yönetimi altında ve onunla birlikte şehir iki tapınak koruyucusu olarak adlandırılırdı²²¹.

Şekil 3: Nezakhat Baydur'un Donuktaş planı (Baydur - Seçkin 2001, Res. 1).

Tip A: Tacında sur motifi bulunan Tykhe ve iki tarafında Tarsos şehrinin kutsal iki tapınağı bulunmakta. Yani şehirde iki Sebasteion vardı. Bu tip basımlar III. Gordianus döneminde (M.S. 238–244) görülür.

221 Dagron-Feissel 1987, 74f.; Ziegler 1995, 183–186 ; Ziegler 1996, Hadrianus dönemi sonlarında Donuktaş'ın ilk Neokoroi'nin ilk tapınağı olduğunu öne sürmektedir.

Tip B: Bu tip basımda başka bir tapınak profilden verilmiş olarak görülür. Perspektif çok iyi olamamakla birlikte çizime derinlik katmak amacıyla uygulanan bu çalışma Tarsos'ta basılan sikkelerden bu yönüyle farklı bir özellik göstermektedir. Severus Alexander döneminde (M.S. 222–235) basılan bu tipte perspektiften verilen tapınağın naiskosunda iki elinde birer kurt olan Apollon Lykeios figürü görülmektedir.

Tip C: Cepheden verilen tapınak motifli basımlarda naiskosunda ya da içinde duran Apollon figürü görülmektedir. Bu tip basım Maximinus I.Thrax döneminde (M.S. 235–238) yapılmıştır.

Tip D: Bu tipte on sütunlu dekastylos planlı tapınak cepheden verilmiştir ve bu tip Antonius Pius döneminde ortaya çıkmıştır. Bu cephe betiminin benzeri Anazarbos sikkelerinde de görülmektedir. Bu örneklerde cepheden görülen tapınağın alınlığında sekiz ışıklı yıldız görülmektedir. Anazarbos

örneklerinin Tarsos'a özenerek yapıldığı ve bunun sebebinin de Koinon etkinliklerinin (sportif ve resmi aktiviteler) Tarsos'tan Anazarbos'a alındıktan sonra ortaya çıkan bir güç gösterisi olduğu düşünülmektedir. Zaten iki şehir arasında tarih boyunca süren bir çekişme söz konusuydu²²².

Tip F: Yan yana betimlenmiş iki dekastylos tapınağın görüldüğü bu tip, Tarsos'un Koinon merkezi olduğu dönemlerde basılmış. Commodus (M.S. 180–192) döneminde görülen bir basımdır (Şek. 5). Bu dönemin, Tarsos'un Commodus tarafından ikinci kez Koinon merkezi seçildiği dönem olduğu bilinmektedir.

Sekil 4: Commodus dönemine ait üzerinde iki neokoroi tapınağı betimli sikke²²³.

Tapınakların iki basamaklı krepidoması olduğu görülmektedir. Ayrıca iki tapınağın alınlığını kaplayacak şekilde Kilikia Koinon'u yazılmıştır. Bu tapınaklar, yani Tarsos da yapılmış olan tapınaklar sadece Tarsoslulara değil tüm eyalet halklarına aitti. Bu lejant Tarsos'un sadece dinsel kült merkezi değil aynı zamanda idari merkez de olduğunu göstermektedir.

222 Ziegler 1995, 108.

223 Ramsay 1907, 237.

223 Sternberg 1981, 366.

Tip G: Kydnos nehrinin personifikasyonu görülen bu tipte, şehir

tanrıçası başka bir tapınağın naiskosunda oturur şekilde betimlenmiştir. III. Gordianus dönemine (M.S. 238 – 244) ait bu basımda şehir tanrısı ve onun ayağının altında Kydnos Nehri'nin personifikasyonu görülmektedir.

Tip H: Her ne kadar çok belirgin olmasa da bu tip basımda, tapınağın alınışındaki kartal motifi dikkat çekmektedir.

Antoninus II. Marcus Aurelius döneminde (M.S. 161–180) basılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Tip I: Hadrianus (M.S. 117–138) döneminde basılan bu tipte ön cephesi 4 sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınağın ön kısmında bir amphora durmaktadır. Fakat sikke çok fazla aşındığı için çok iyi görülememektedir.

Bu tapınağın diğerlerinden farkı muhtemelen daha küçük bir tapınak olması ve daha küçük bir plana sahip olmasıdır.

3.1.2. Anıtsal Çeşme²²⁴ (Nymphaion) (Lev. XXVI, 5):

Detayları rahatlıkla seçilebilen bir nymphaion bu tip sikkelerin arka yüzünde görülmektedir. Ama bu sikkedeki betim için bazı araştırmacılar anıtsal bir şehir kapısı olduğunu iddia etmektedir²²⁵. Bu tartışmaya açık bir konudur, zaten arkeolojik ve teknik açıdan çok fazla bir dayanağı da yoktur.

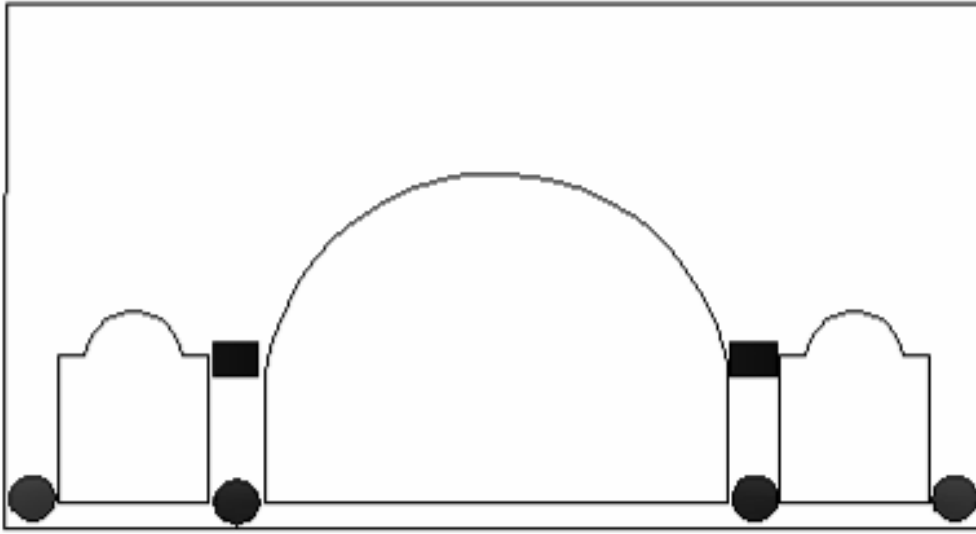
Sekil.6: Anıtsal Çeşme, Caracalla (211–217)

Üst orta kısımda kemerli bir tarzda yapılmıştır. Akroter olarak triton, fil quadriga ve diğer figürler olarak yan nişlerde havuzcukların üzerinde A-M-K lejanti bulunmaktadır. Quadriga formu bu tip anıtsal çeşmelerde bilinen bir tepe akroteridir (Lev. VII, 1).

224 Dorl-Klingenschmid 2001, 39.

225 Price – Trelle 1977, res. 511.

Prensip olarak planı Ephesos'taki Memmius yapısı yanındaki çeşmenin planına çok benzemektedir (Lev. IV, 1; Lev. V, 2 ve Lev. VI, 1). Cephe olarak Pollio yapısı yanındaki Sigma-Çeşme ile yapının ortasında bulunan kemerli yapıyla benzeşmektedir (Lev. IV, 1 ve Lev. VI, 1).

Şekil 7: Sikke üzerindeki anıtsal çeşme için plan önerisi.

Gerasa'daki apsis formlu çeşmenin cephesi üst üste iki baldachin formlu niş yapılarak oluşturulmuştur (Lev. VI, Res. 2). Sikkedeki örnekte bu tek niş olarak görülmektedir.

Tespit edilen örnekler ve elimizdeki materyale bakılarak bir plan önerisi yapmak mümkündür. Her ne kadar doğruluğu tartışmaya açık olsa da çalışılan konu açısından fikir edinmek için faydalı olacağı düşünülmektedir. Buna göre elimizdeki anıtsal çeşme betiminde öne çıkan özellikler temel alınarak Şekil 7'deki plan önerisi çizilmiştir.

Betimlemede dikkat çeken ve planın çiziminde temel alınan mimari öğeler; baldachin tarzında yapılmış nişler ve çeşmenin orta kısmını oluşturan kemerli yapıdır. Kemerli yapının bir apsis üzerine oturtulduğu düşünülmektedir. Plan üzerinde bu kemerin muhtemelen oturması gereken ayakları belirtilmektedir.

Baldachin tarzındaki nişlerdeki küçük sütunlar ve niş apsisi de plan üzerinde verilmeye çalışılmıştır.

3.1.3. Sur (Lev. XXVI, 6-8; Lev. XXVII, 1; Lev. X, 1):

Tip A: Mazaios (M.Ö. 361–334) döneminde basımı gerçekleşen bu tipte Aslan-boğa mücadelesi sahnesinin altında yer alan şehir surları dörder burçlu olarak betimlenmişlerdir.

Sur duvarından dışa çıkan kuleler antik çağ savunma sistemlerinin bilinen bir özelliğiydi. Bu sisteme uygun olarak yapılmış şehir surlarına Anadolu'da sıkça rastlanmaktadır. Bu kuleler gözetleme açısından avantaj sağladığı gibi bir kuşatma esnasında da saldırı ve savunma için taktiksel öneme sahiptir (Lev. VIII. Res. 1, 2; Lev. IX, 1,2, Lev. X, 1).

Sekil 5: Aslan boğa mücadelesi. Mazaios (M.Ö. 361–334) (çiz. Ramsay 1907, res. 4)

Assurbanipal'in Susa'yı kuşatmasının anlatıldığı Kuyundjik Kabartmasında da benzer şekilde sur betimi bulunmaktadır. İki betim arasında ilişki kurmak gerekirse, sikkelerde bu betimin kullanılmasının şehir

surlarının mimarisi hakkında bilgi vermesi yanında yöneticinin şehre egemen olduğunu da sembolize ettiği düşünülebilir²²⁶.

Tip B: Tykhe başı, tacı sur duvarı betimli olarak bu tip sikkelerde görülmektedir. Taçtaki burçların yanı sıra dikkat çekici bir ayrıntı da sur duvarında yer alan gözetleme ve okçu siper aralığıdır (Lev. VIII, Res. 2). Yaklaşık olarak M.Ö. 4. yy.da basılı bir tip. Bu tip sikkeleri tarihlemede ön yüzdeki Herakles betimi yardımcı olmaktadır²²⁷.

Tip C: Tip B'de olduğu gibi burada da bir Tyche başı sur duvarı motifli tacıyla betimlenmiş. Ama buradakinin Tip B'den farkı tacın üzerindeki sur betiminde burçlar daha belirgin ve uzun verilmiştir. Bu tip basım III. Gordianus döneminde (M.S. 238–244) yapılmıştır.

226 Fuchs 1969, 3.

227 Cox 1941, 3, 4.

Tip D: M.Ö. 164 yılına tarihlenen bu tipte yine bir Tykhe başı sur motifli tacıyla görülmekte. Buradaki betimde sur duvarının yerine burçların betimlendiği görülmektedir (Lev VIII, Res. 2).

3.1.4 Altar (Lev. XI, 1, 2; Lev. XII, 1, 2):

Tip A: Bu tip basımda Kilikia'ya özgü bir ritüel anlatılmıştır. Bir altarın üzerine yerleştirilmiş iki yarım Kilikia tacı bulunmaktadır. Üstteki çelengin üzerinde Kilikia'da hüküm süren ya da sürmüş yedi kişinin büstleri bulunmaktadır. Altta, üzerinde altı büst bulunan çelenkte de bu başların devamı ve iki Nike büstü taçlı olarak betimlenmiştir. III. Gordianus Pius döneminde (M.S. 238–244) basılmıştır.

Her ne kadar bir masa gibi görünse de kare formlu altar olduğu düşünülebilir (Lev. XIV. Res. 2)²²⁸. Tüm bunlara üçüncü bir öneri de törenler ve festivaller sırasında kullanılan ahşaptan tören arabası olmasıdır.

Tip B: Tip A örneğinde olduğu gibi yine IV. Antoninus Elagabal (M.S. 218–222) tarafından bastırılan bu tip sikkede yöneticilerin başlarının olduğu bir çelenk küçük bir altarın yanında betimlenmiştir (Lev. XIV. Res. 1).

²²⁸ Yavis 1949, 20, 21.

Tip C: Girlandlı bir altarın betimlendiği Severus Alexander dönemine (M.S. 222–235) ait bu tip basımda, aynı zamanda bir kurban sahnesi görülmektedir. Yuvarlak formlu altarın önünde diz çökmüş bir kurban hayvanı ve onun arkasında anıt sütunun üzerinde Apollon Lykeios iki elinde iki kurt tutmaktadır. Altarın etrafındaki insan figürleri de muhtemelen töreni yöneten rahiplerdir. Bu kurban sahnesinin en solunda Perseus elinde patera ve harp tutarak töreni izlemektedir (Sekil 5).

Şekil 5: Ritüel Sahnesi, soldaki Severus Alexander (M.S. 222- 235), sağdaki III. Gordianus sikkesi (M.S. 238–242)²²⁹.

Yuvarlak formlu girlandlı altarlara bu tip tören sahnelerinin sevilen motiflerinden biridir. Tabii ki bu durum, bu tip altarlara antik dünyada kullanımının da yaygın olduğunun bir başka kanıtıdır (Lev. XII. 1, 2; Lev. XIII, 1, 2).²³⁰

Şehrin kuruluşuyla ilgili var olan mitolojilerde Perseus da önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla bu sahnede muhtemelen Perseus'un şehri kurarken adaklar adadığı sahne temsil edilmektedir, yani aynı anda bir libation

229 Ramsay 1907, res. 14

230 Yavis 1949, 159, 160.

sahnesi olduğu söylenebilir. Kurban sahnesinde boğa vurgusu yapılması da Greko-Romen bir geleneğin etkisini göstermektedir.

Tip D: Perseus'un yanında küçük bir altar ve onun yanında üzerinde Apollon olan bir sütun bulunmaktadır. Yine bu sikkedeki sahnede şehrin mitolojik kurucusu Perseus'a gönderme yapılmaktadır ve yine bu tip kutsal törenlerde yuvarlak formlu altarlardan daha çok kullanım gördüğüne şahit olmaktadır.

Esasen bu bu tip altarlardan kültürel anlamının çok büyük olduğu bilinmemektedir. Hatta bu tip bir altarlardan Olympia Zeus Altarı'nda olduğu gibi büyük bir kült alanının odak noktası olduğu örneklerle birçok antik yerleşimde karşılaşılmaktadır²³¹ (Lev. XI. 1, 2 ve Lev. XII, 1).

Bir kaç örnekte ortaya çıkan anıt sütunlar da her ne kadar sahnedeki esas konu ya da obje olmamasına rağmen dikkat çekicidirler. Bu tip anıt sütunları Roma'daki örneklerden iyi tanımaktayız²³².

231 Yavis 1949, 212.

232 Küthmann 1989, 37.

3.2. Sandan Anıtı Betimli Sikkeler (Lev. XXVIII, 7, 8; Lev. XXVIX, 1–4):

Bu anıt, kökeni itibariyle yerli olmasına rağmen daha sonraları batılı tanrılarla özdeşleştirilmiş, hatta onların adlarıyla anılır olmuştur. Yapılan çalışmalar ve ele geçen buluntulara bakılarak anıtın ait olduğu tanrı kültünün seramikten sikkeye kadar halkın yaşamında geniş bir yer tuttuğu tespit edilmiştir.

1936 yılı bahar ve yaz aylarında Tarsos'ta yapılan arkeolojik kazılarda, farklı ayrıntılarda, boylarda ve aynı kalıptan çıkmamış olsa da aynı tapınağa ait olduğu belli olan tamamlanmamış pişmiş toprak levha (Lev. XV, 1) parçaları ortaya çıkarılmıştır. Buldukları seviye ve beraberinde bulunan arkeolojik malzemeye göre M.Ö. 2.yy ortalarına tarihlenmiştir. Dolayısıyla bu levhalar, M.Ö. II. binyıl başından beri Kilikia pantheonunun baş tanrısı Sandan'a ait olan kutsal betimlemenin olduğu sikkeler ile hemen hemen çağdaştır. Bu sikkeler imparator Gallienus dönemine kadar (M.S. 260–268) basılmıştır (Lev. XXVIII, 7, 8; Lev. XXVIX, 1–4).²³³ Bu sikkeler Tarsos Kazı raporlarında küçük bir açıklama ile yayınlanmış ve tapınağa sunulan ucuz hediyeler olarak yorumlanmıştır²³⁴.

Kazı bitene kadar kabartmalarda betimlenen tapınağın temellerinin bulunabileceği düşünülmediği için ele geçen materyal değerlendirilip, ikonografik ve sembolik bir tapınak yorumu yapılmıştır. Hâlbuki bu levhaların Tarsos yakınlarında bulunan, hayali değil gerçek bir tapınağı betimlediğini düşünmek mantıklıdır.

233 Hill 1964, Pls. XXXII

234 Goldman 1937, 274-276 res. 26; Cox 1950, 38-83.

Bölgenin önemli tanrısı Sandan'ın Herakles olarak önce Yunanlılar, daha sonra da Romalılar tarafından benimsendiği bilinmektedir²³⁵. Bu plakaların bulunduğu tepenin değişik yerlerinde ve M.Ö. 14.-13. yy Hitit tipi tapınak yerleşimi üzerinde, aralarında birçok Herakles betimlemesi olan figürinlerden bol miktarda çıkarılmıştır²³⁶. Bunlar, topuz, kupa ve aslan postu tutan genç figür, sakallı “Farnese” Herakles figürü ve şarap kupası tutan yatmış kahraman figürüne ek olarak tipik Geç Helenistik bir örnektir. Mimari mermer parçalara ve yazıt parçalarına göre Geç Roma Tapınağının yakın bir yerde olduğu düşünülmektedir. Fakat 1. Dünya Savaşı sırasında tepenin üzerine yerleştirilen top yüzünden tapınağın temelleri maalesef yok edilmiştir. Dolayısıyla şöyle bir sonuç çıkartılabilir; tapınağın tanrısı Hellenleştirilmiş eski bir kahraman tanrıdır ve Herakles ile beraber varlığını sürdürmüş olan Sandan'dır. Peki, Pyre festivali kimin için yapılmaktadır? Dio Chyrsostom, Tarsos yazısında Pyre 'nin Herakles için yapıldığını söyler. Şöyle der²³⁷:

*“Ne diyorsunuz? Şayet kahramanlar ve tanrılar kurdukları ülkeleri ve festivalleri ziyarete geliyorsa da kimse göremez onları; asıl kurucu Herakles gelmeden, söyleyin ki Pyre'yi onun için yapıyorsunuz.”*²³⁸

Buradan anlaşılıyor ki Pyre yılda bir yapılan ve özellikle festival için üretilen bir şey olmalıdır. Festival için yakılan büyük bir ateş ya da tören arabası gibi. Tahminlere göre, bu festivalde Fenikelilerde olduğu gibi tanrının sureti yakılmaktadır ve bu geçici yapı sikkelerde tasvir edilmiştir²³⁹. Ancak Dio'nun sözlerinde bunu kanıtlayacak delillere rastlanmamıştır. Sikke yorumları ne olursa olsun levhalardaki betimlemeler geçici olmayan somut bir yapıya ait olduğunu göstermektedir. İster Pyre bir tapınağın önünde

235 Dindorf 1871, 221

236 Goldman 1940 72 res. 22 ve 39.

237 Dio, 408.

238 Dio, 408.

239 Hill 1964, 86. ;Ramsay 1907, 148.

isterse bir anıtın önünde kurulmuş olsun, bir festival için kurulsada, bu ikisinden ayrı üçüncü bir noktada olduğu gayet açıktır.

Herakles için kurulan Pyre'yi yok sayıp Lev. XV, Res.1'de çizilmiş olan anıta bakıldığında; rekonstrüksiyon çiziminin, levhalar örnek alınarak ve sikkelerdeki betimlere göre çizilmiş olduğu anlaşılır. Cephenin de bunlara göre değerlendirilmiş olduğu açıkça görülür²⁴⁰. Sadece bazı küçük detaylar ve kabartmalarda emin olunamamıştır. Ayrıca üçüncü boyut için kanıt yoktur. İki basamaklı temelin üzerine plasterlerin arasında İon düzeninde bir sütunla süslenmiş duvarın çıktığı görülmektedir. İki yanda bulunan plasterlerin ve sütunun arasında kısa kılıç ve kalkanın olduğu bezemeler vardır. Duvarın üzerinde arşitrav görülmektedir. Detayları çok açık olmasada ya İonik düzenindeki üç bantlı silme veya o dönemde Fenike ve Yakınoğu da popüler olan Mısır tipi silme olabilir. Bunun üzerinde ise bilinen Yunan veya Roma binalarından farklı, dışbükey ve oldukça dik kenarları bulunan üçgen bir alınlık yer almaktadır. Parçalardan ölçülen eğimler 55° ile 60° arasında değiştiği ve rekonstrüksiyon için en eğimin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Üçgenin ortasında, anıtlardan iyi bildiğimiz kabartma şekilli ve kalın sınırları olan tanrı betimlemesi bulunmaktadır. Fenike Amrit steli veya Sannherib Sarayı'ndaki silindir mührü andırmaktadır²⁴¹ (Lev. XVI, 2). Her ne kadar pişmiş toprak levha iyi korunmamış olsa da, rekonstrüksiyon çiziminde bu örneklere benzer olarak stelin üzeri yuvarlak yapılmıştır. Hitit heykelleri içinde bu şekilde olan tek stel Fasıllar Kabartması'dır²⁴². Bu kabartmada Sandan sağda ayakta durmakta, muhtemelen bir cübbe ile örtünmüş, sağ eli silindir mühürdeki tanrılar gibi kalkmış şekilde gösterilmiştir. Sol eli ise çift ağızlı balta ve stilize bir çelenk tutmaktadır. Sırtında ise bir sadak ve iki farklı silah, genellikle yay ve kılıç olması gerekirken bu örnekte yay, ya pekiyi görülememektedir ya da bulunmaktadır. Boynuzlu ve kanatları kapalı bir

240 Goldman 1940, 545

241 Perrot – Cipiez 1884, II 204 res. 69

242 Swoboda 1935, 14 res. 9.

aslan üzerinde durmaktadır. Genellikle bu hayvanın ön ayakları kedi pençesi arka ayakları ise akbaba pençesi olarak gösterilir²⁴³. Bu detay rekonstrüksiyonda gösterilmemiştir. Kabartmanın iki tarafında bazen pileus²⁴⁴ ile bazen de sunak²⁴⁵ ile karşılaştırılan iki silindir vardır. Bunların küçük altınlar olduğu önerilmektedir. Sol üst levhada atlardan çıkan alevleri gösteren bazı betimler görülmektedir. Üstte ise, üçgenin kenarları ip veya metal halkalarla birleştirilmiş ve üstünde bir kartal yerleştirilmiş gibi durmaktadır. Üçgenin tepesinin ve kartalın özellikleri ve detayları sikkelerdeki detaylara benzemektedir.

Her ne kadar üçgen üst yapı kabartmada ve sikkelerde aynı olsa da aynı şeyi tabanı için söylemek mümkün değildir. Sikkeler de orantılı olarak daha alçaktır ve çelenkler, silmelerle bağlanmış üçgen bir altara benzemektedir. Marcus Aurelius dönemi sikkelerinde ve daha sonraki dönemlerde anıt, Phryg başlıkları giymiş gençlerin başları ve tek elle taşınan bir örtünün üzerinde gösterilmiştir²⁴⁶ (Tip A, B). Kaidede duran bu figürler, diğer elleriyle palmiye dalları taşır şekilde betimlenmişlerdir. Ramsay'in yorumuna göre bu, soylu gençler tarafından törenler sırasında taşınan kutsal bir sandığı göstermektedir ki mantıklıdır. Myrina'da bunu destekleyen bazı kanıtlar görülebilir. Benzer şekilde örtülmüş bir sunağın veya temelin üzerinde Pan'ın mağarasının girişini göstermektedir ve örtü kemerli bir girişin karakteristiği olarak kaşımıza çıkmaktadır (Lev. XIX, 3). Çelenklerle süslü olan sunak, dinlenen tanrının durduğu üçgen alınlıktan daha fazla klasik dönem geleneği gösterir. Yunan geleneğindeki bezemesi bir tarafa bırakılırsa, sunağın temelinin yakınoğu kökenli olduğu söylenebilir. Sunak, tapınak, mezar ve yerden yükseltilmiş heykel, Mezopotamya'daki Zigurrat'tan başlayarak Anadolu'da yapılmaya devam etmiş birçok taş yapının (Van Gölü yakınlarındaki Urartu binalarının) veya yarı taş mezar

243 Heuzey 1915, 239.

244 Imhoof-Blumer-Gardner 1886, 72, 78, 89, 112.

245 Hill 1964, 180-181.

246 Newell 1937, lev. VII 26.

binalarının benzeridir. Bu yükseltilmiş anıt tipi Batı'dan başlayarak, İonialılar ve Anadolu'nun karışık kökenli kıyı uygarlıkları arasında, Halikarnassos Maussolleion ve Xanthos'taki Nereidler Anıtı'nda olduğu gibi uygulanmaya devam etmiştir. Bu üç taşıyıcılı cephe tipi Paphlagonia kaya mezarları²⁴⁷ ve Termessos kaya mezarlarıyla²⁴⁸ paralellik göstermektedir. Bütün bu anıtların portiko tasarlı olduğunu söyleyebiliriz.

Anıtın alınlıklarına bakıldığında, bu tür düzenlemelerin M.Ö. 8.yy.da Yunanistan'da ve Anadolu'da bilinen bir tip olduğu görülür. Ama kayaya oyulmuş, alınlığı ve cephesi bazı paralellikler gösterdiğinden dolayı Phrygia mezar tipini andırır²⁴⁹ (Lev. XVII. 1). Yunanistan'da Korinth'in karşısındaki Perakhora'da²⁵⁰ ve Hera Tapınağı'nın yakınındaki erken Argos²⁵¹ yapılarında aynı özellikleri gösteren modeller vardır. Bu iki tip de, dik bir çatıya sahip olmasına rağmen, birinde cephe tamamen açıktır, diğerinde ise geniş bir kapı vardır. Aynı zamanda Sargon'un sekizinci seferini anlatan alınlığı Asurlu Khorsabad süslemeleri ile bezenmiş Muşasşir'deki Urartu tapınağı ile benzerlikler kurulabilir²⁵² (Lev. XVII. Res. 2). Bu yapı da M.Ö. 8.yy a aittir. Alınlığın erken dönemlere ait olduğu ile ilgili kanıtlar olsa da, bu yapının bir çadır olduğunu ve heykelin bunun altında ve kenarlarda çadır direkleri olduğu ile ilgili bir yorum yapılabilir. Tapınaklardan önce, heykelleri korumak için böyle düzenlemeler olduğunu düşünebiliriz. Bu şekilde basit bir korumanın altında olan tanrı suretleri Mısır Sanatı'nda²⁵³ ve Anadolu'da da bu şekilde devam etmiş olabilir. Diğer taraftan bunun Anadolu tanrılarının çoğunlukla üzerinde oturduğu dağların bir yorumu olan piramit olabileceği de iddia edilmektedir. Zaten heykelin stil olarak Hitit Tanrısı Kubaba'ya

247 Perrot and Chipiez 1884, V 201, 204, res. 136, 139.; Pottier-Reinach 1888, 545 lev. xix.

248 Lanckoronski 1892, res. 76, 110.

249 Reber 1898, 594 res. 16 sol.

250 Welter 1923, Lev. VI.

251 Schleif 1934, 153-154, res. 11, 12.

252 Herzfeld 1935, 16 res. 5.

253 Capart 1942, 171.

benzediği görülmektedir (Lev. XVII, res. 3)²⁵⁴. Bununla ilgili olarak üzerinde bir piramit taşıyan ve bir altar üzerinde konumlanmış, tanrılardan biriyle karşı karşıya olan bir hayvanın betimlemesi olan Byblos'tan bir silindir mühür örnek gösterilebilir²⁵⁵. Burada tanrı bir dağın tepesindedir ki bu Hitit sanatında çokça kullanılmıştır. Yunanistan'da bile Zeus'a piramit şekli altında tapınılmıştır ki Pausanias Sikyon'daki Zeus ve Artemis heykeli hakkında, Zeus'un bir piramide Artemis'in ise bir sütuna benzediğini söyler²⁵⁶. Piramidal form Anadolu'dan gelip, Avrupa'nın birçok kesiminde görülen Zeus Dolichenos betimlemeleri ile Kilikia'daki üçgen üzüm salkımını²⁵⁷ beraber yorumlanmış olabilir. Zeus Dolichenos, boğanın üzerinde yıldırım taşıyan Hitit tanrılarında birinin devamıdır. Bir piramidin iki yüzünü oluşturduğu düşünülen iki plağın illüstrasyonu verilmiştir (Lev. XVIII 2)²⁵⁸. Üçüncüsü bunlarla beraber bir piramit oluşturuyor olmalıdır ama ne yazık ki kayıptır. Burada kesin bir kanıya varmak zordur. Bu iki boyutlu üçgenler, tanrının üzerinde oturduğu dağların durduğu kaideler olabilir. Bazı kabartmalarda tepe üstleri bir ok başına, bazılarında ise tanrının taşıdığı yıldırım başına benzetilmektedirler. Yorum ne olursa olsun, bu Dolikhenos kabartmasındaki figürlerin dini sembolizm taşımakta olduğu kesindir.

Her ne kadar Sandan'ın M.Ö. II. bin yılda önemli bir tanrı olduğu ile ilgili kanıtlarımız olsa da, üzerinde durduğu hayvanın, en azından bu haliyle, M.Ö. I. binyıl'dan öncesine tarihlenmesi ile ilgili kanıtımız yoktur. Buna rağmen önemli sembollerin son stilize halini göstermektedir. Bunlar kanatlı aslan, griphon veya kuş-aslandır. Boynuzlar ise ya Ningizida kuş-aslanı²⁵⁹ kaynaklı veya hibrid chiamaera'dan gelen bir özellik olabilir. Anadolu tanrıları ise doğal olarak aslan ve boğa ile temsil edilmişlerdir. Bu tip ise M.Ö. I.

---

254 Vieyra 1955, res. 85.

255 Contenau 1926, res. 18.

256Pausanias II 9. 6.

257 Hill 1964, lev. XV 12.

258 Rostovtzeff 1926, Lev. XCI 4.

259 Frankfort 1937, 38, 106.

binyılın ilk yüzyıllarında Asur Sanatı'nda²⁶⁰, Pers Sanatı'nda²⁶¹ ve Van çevresinde Urartu yerleşimlerinde bulunan kanatlı aslan üzerindeki tanrı ile benzerlik gösterir²⁶².

Anıtın arka detaylarına bakıldığında kılıç ve kalkan görülür. Bazıları bunları dekoratif objeler olarak görebilir, bazıları da dini nesnelere olarak yorumlayabilir. Muşafir'deki tapınağa bakıldığında (Lev. XVII. Res. 6). Buradan çatıya kadar ulaşan muazzam mızraklar ve duvarlarda Sargon'un yıllıklarında anlatılan büyük krallara adanmış altın kalkanlar bulunmaktadır. Marduk'un amblemi olan mızrak burada tanrı Haldi'nin amblemi olarak kullanılmıştır. Yazılıkaya'daki kaya kabartmalarında ise, yarı insan yarı kılıç bir Hitit tanrısı²⁶³ ve mızrak, Hattuşaş'ın sunaklarının ardındaki yapı duvarlarında bulunmaktadır (Lev. V. Res.9)²⁶⁴. Bütün bu benzerlikler, silahların yalnızca Sandon'un dini sembolizmi dışında gücünü de temsil ettiğini akla getirmektedir. Anadolu veya Suriye kaynaklı kalkanın Girit sembolizminde önemli bir yeri vardır. Bu durum önemlidir, çünkü Knossos ve Zakro'dan bulunmuş birçok mühür ile örneklendirilebilir. Bir tanesinde kalkan ve kutsal sütun²⁶⁵ varken diğerinde tanrının kalkan şeklindeki amblemi ile korunmuş şehir surları vardır (Lev. XIX, 1). Üçüncüsünde ise kalkan ile tapınak beraber görünmektedir (Lev. XIX, 2)²⁶⁶. Kalkan apotropeiktir ve şehri kötülüklerden korur. Troia IV'ün yakınındaki kolonlar hisarların en zayıf yerini, geçiti korumaktadırlar²⁶⁷. Biri eski anlamını taşımadığını iddia etse de, apothropeik sembollerin kullanımı zaman içinde kaybolmamıştır. Muhtemelen M.Ö. 1.yy.da, Isauria'daki akropolisin kulelerinden birinin duvarının üzerinde kalkan ve kılıç ile beraber diğer zırh parçalarının da tasvir

---

260 Heuzey 1915, 239

261 Swindler 1929, res. 129

262 Heuzey 1915, Lev. IX.

263 Garstang 1929, Lev. XXV.

264 Garstang 1929, res. 5, 92.

265 Evans 1935, res. 208, 317.

266 Hogarth 1902, res. 29 and 30, 88.

267 Blegen 1934, 241 ve res. 18.

edildiği plakalar da vardır²⁶⁸. Keil ve meslektaşlarının savaşı halk ile ilişkilendirdiği kılıç ve kalkana, bölgedeki mezarlarda sıklıkla rastlanmaktadır²⁶⁹ (Lev. XIX, 3).

Fetişe yaklaşan anikonik formlar ile apothropeik amblemler arasındaki ayrım ilişkilendirildiğinde mistik düşüncenin zamanla değişen en son özne olduğunu söyleyebiliriz. Haç, Hıristiyanlıkta İsa'nın kendisini tanımlamayan ama kefaretin ve kendini kurban etmenin sembolü olarak kullanılan bir nesne olmuştur. Buna benzer şekilde kalkan ve kılıç da, dini tanımlamayan ama dini gücü gösteren birer sembol olabilirler. Dolayısıyla Tarsos'taki Sandan tapınağı, geç Hellenistik ve erken Roma dönemi tapınakları içinde eski dini düşüncelerin ikonlarını ve sembollerini barındıran bir yapı olarak yer almaktadır. Pedrizet'in belirttiği gibi²⁷⁰, oryantal formların ve fikirlerin yeniden değer kazandığı bir zamanda Sandan Tapınağı yapılmış olabilir.

Kabartma ile ilgili mimari değerlendirmeye geri dönüldüğünde, kabartmanın birbiriyle ilişkili üç ayrı tipe ilgili olduğu söylenebilir;

- (1) kayadan oyulmuş mezar odası,
- (2) kaya kabartması ve
- (3) anıtsal yapı.

Bu üçünden en azından sonuncusunun Suriye ve Filistin'de görüldüğünü biliyoruz. Bu anıtın kaya kabartması olması oldukça ağır basmaktadır. Böylece Sandan'ın kabartması dikey yüzeye rahatlıkla yerleştirilebilir. Alınlığı bu kadar eğimli bu anıtle, Hellenistik Dönem yapılarıyla bir paralellik kurulamamaktadır. Kaya kabartmaları Hitit ve

268 Swoboda 1935, 125 res. 41; yapı Galat Kralı Amyntas ile anılır.

269 Swoboda 1935, 49. Böyle altı mezar listelenmiş.

270 Perdizet 1938, 66.

Anadolu kökenlidir²⁷¹. Kırılmamış kapalı, portikosuz pişmiş toprak cepheden gördüğümüz gibi, kayadan oyulmuş bir mezar odası fikrinden vazgeçilmiştir. Fakat katı merkezli anıtlarla benzer özellikleri vardır. Bu tipin en ilginç örneklerinden bir tanesi Kudüs yakınlarındaki “Absolom’un Mezarı”dır (Lev. XX, 1)²⁷². Kabartmalaştırılmış yapısı ve plakadaki dışbükey çatısı Sandan anıtına benzemektedir. Perdrizet’in yerel bir kral için yapıldığını söylediği Helmer – Suriye’deki piramidal süsleme için aynı şey geçerlidir²⁷³. Anıtsal yapı ve kabartmalı tapınakların, mimari elemanlar ile bütünleşmiş Tarsos’taki tapınakla ortak yönleri vardır ve bu üçünün önemleri de içinde barındırdıkları mezar ile ilgili değil birbirleriyle ortak mimari özellikleridir.

Tip A²⁷⁴: Seleukos Kralı VIII. Antiokhos Grypos dönemi (M.Ö. 121 – 96)

basımı olan sikkede girlandla süslenmiş kaide üzerinde Sandan Heykeli bulunan bir anıtın betimlendiği görülmektedir. Anıtın orta kısmında Sandan karışık bir mitolojik yaratık²⁷⁵ üzerinde durmaktadır. Anıtın üst kısmında ise kartal motifi yer alır.

Tip B: Tip A’daki detayların hemen

hemen hepsine sahip olan IX. Antiokhos (M.Ö 113–112) tarafından bastırılan bu tipte, girlandın motifi diğerinden farklı verilmiş ve ayrıca üstteki kartal motifi de profilden tasvir edilmiştir. Bu da bize anıt

271 Vieyra 1955, 10-15, 45 vd.

272 Fyfe 1939, Lev. VI A.

273 Perdrizet 1938, 66.

274 Martini 2003, 29

için perspektif vermektedir. Yani, tip A'da profilden görülen kartalın B'de profilden görülmemesi, anıtın bir kabartma yerine başlı başına bağımsız bir yapı olduğunu düşündürmektedir.

Tip C: Tranquillina basımı (M.S. 241–244) olan bu örneğin Sandan Anıtı olduğu ileri sürülmesine rağmen, Sandan anıtının başka bir tipte verilmiş olduğu da düşünülmektedir. Yani anıtın tören arabası şeklinde tasvir edilmiş olduğu düşünülmektedir.

Bu tip süslenmiş kutsal tören arabaları Hindistan'da yapılan dinsel ayinlerde günümüzde de kullanılmaktadır.

Şekil 8. Marcus Aurelius (M.S. 161–180) ve Decius (M.S. 249–251) dönemlerindeki sikkeler üzerinde Sandan betimi, Ramsay 1907, Fig. 13).

Sonuç

Araştırmada değerlendirilen sikkeler üzerindeki betimlemeler her ne kadar büyük bir ustalık ve incelikle verilmiş olsa da bu onların çalışılmasında sadece araştırmacıya objeyi görsel olarak algılamasına yardımcı olmaktan daha fazla kolaylık sağlamamaktadır.

Çünkü eldeki malzeme görsel olduğu için bizi doğrudan araştırma objesine yönlendirebilmektedir. Ama tam bu noktada, yapılan çalışma sırasında tespit edilmiştir ki; sikkede görülen her mimari yapı betiminin doğruluğunu ve gerçekliğini ciddi anlamda sorgulamadan böyle bir yapının ya da anıtın varlığının kabul edilmemesi gerekmektedir.

Dolayısıyla sadece sikke üzerindeki bir betimden yola çıkılarak doğrudan ne bir restütisyon çalışması yapılması ne de betimlenen yapıya uygun olacağı düşünülen bir plan önerisi yapılmasının uygun olmayacağı görülmüştür. Prensipte böyle önerilerin yapılmasının bilimsel olarak doğru olmadığı kabul edilir. Ama bu önerilerin, malzemenin değerlendirilmesinde faydalı olduğu anlaşılmıştır.

Bu tez çalışması sırasında elimizdeki iki sikke arkeolojik olarak çok tartışılmıştır. Bunlar Donuktaş Tapınağı betimli sikkeler ve Sandan Anıtı betimli sikkelerdir. Tarsos şehrinin en tanınan ve bilinen sikkeleridir, yani hemen hemen antik çağ boyunca Tarsos darphanelerinde bu tip sikke basımları yapılmıştır. Tabi ki bu tip sikke basımı, Tarsosluların sosyolojik ve dinsel dünyasına gönderme yapmaktadır. Ama arkeolojik olarak diğer bir çıkarım daha yapılabilir. Sikkelerdeki bu yapı betimlerini bu kadar sık ve uzun bir dönemi kapsayan tarih sürecinde tekrar tekrar basılması, bu yapıların varlığının ciddi anlamda sorgulanmasına neden olmaktadır.

Örneğin sikkelerde dekastylos bir tapınağın tekrar tekrar basıldığı görülmektedir. Ziegler'e göre bu yapı Tarsos eyaletin başkenti olduğu sırada yapılan baş tapınaktır²⁷⁶. Aynı zamanda Nezahat Baydur'un yaptığı çalışmalarda tapınağın boyutlarının dekastylos bir tapınağa uygun olduğu belirlenmiştir²⁷⁷. Ama buna rağmen kimi bilim insanları bu kalıntının bir tapınaktan çok Pers döneminde yapılmış Kral Sardanapal'in mezarı olduğunu savunmuştur. Bu konu bugün de tartışılmaktadır.

Bu örnekten anlaşılıyor ki, sadece sikkedeki görsel malzeme ve yazınsal kaynakların sağladığı veriler sikke üzerindeki yapının varlığını kanıtlamak için çok da yeterli olmamaktadır. Bu yüzden arkeolojik kazılar sürdürülerek daha çok veri sağlanması gerekmektedir.

Aynı şekilde, Sandan Anıtı için de farklı öneriler sunulmaktadır. Örneğin, sikkelerdeki anıt betiminin varlığı ciddi anlamda sorgulanmaktadır. Yani bu sikkelerdeki betimlemenin tek başına bir anıtsal yapı mı olduğu ya da sadece bir kabartma mı olduğuna karar verilememektedir. Bu konuda üçüncü öneri de kutsal törenlerde, Sandan figürü taşıyan ahşaptan yapılan bir tören arabasının betimlenmiş olduğudur. Ayrıca Sandan Kültü yoksa Sandan Anıtı'yla ilgili pişmiş toprak buluntular da ele geçmiş bulunmaktadır. Ama bunlardan da somut bir çıkarım yapılamamaktadır.

Bu iki örnek için arkeolojik veriler bulunmasına karşın, yinede bunlar söz konusu yapıların varlığının kanıtlanması için yeterli olmamaktadır. Sadece bu yapılarla ilgili öngörüler yapılabilmektedir.

Bu iki örnek karşılaştırma yöntemiyle incelenerek, elimizdeki anıtsal çeşme (nymphaion) betimli sikke için plan önermesi yapılmaya çalışılmıştır.

---

276 Ziegler 1996, 108.

277 Baydur – Seçkin 2001, 7, 9.

Bu çalışma esnasında sikke üzerindeki anıtsal çeşme Anadolu'daki kazılarda tespit edilen benzer örnekleriyle karşılaştırılmış ve Ephesos'taki anıtsal çeşmeyle büyük benzerlikler gösterdiği saptanmıştır²⁷⁸.

Bu benzerlikler gerek çeşmenin planında gerekse çeşmenin üst yapısında saptanmıştır. Tespit edilen benzerlikler, ileride yapılacak kazılarda bu plana benzer bir çeşme bulunduğu takdirde muhtemel bir restorasyon çalışması için görsel kaynak oluşturacaktır. Bu yönüyle çalışma sonuçlarımızın gelecekteki kazılara önemli katkılar yapabileceği söylenebilir.

Şehir betimli surlar hakkında durum daha bir karışıktır. Çünkü surlarla ilgili elimizde pek fazla arkeolojik kanıt yoktur. Yani şu ana kadar tespit edilmiş olan bir sur kalıntısı yoktur. Şu an hala ayakta olan Kleopatra Kapısı olarak adlandırılan şehir kapısının ise ne kadar eski olduğu tartışmalıdır (Lev. III res. 1, 2). Evliya Çelebi Seyahatname'sinde şehrin surlarıyla ilgili olarak iki ana kapısı olduğunu söylemiştir. Bunlardan birisi dağ kapısı diğeri iskele kapısıdır. Bugün hala ayakta olan kapının meşhur Kleopatra Kapısı'nın iskele kapısı olduğunu bize bildirmektedir. Şehir surlarının Bizans Dönemi'nde yenilendiği ya da yeniden inşa edildiği (?) düşünülmektedir. Ama son çalışmalara göre de bu kapının Anadolu'daki Beylikler döneminde yapıldığı iddia edilmektedir.

Değnilmesi gereken son başlık da sikkelerde betimlenmiş olan altarlardır. Çalışma sonucunda anlaşılmıştır ki, yuvarlak formlu altarlardan antik çağdaki kullanımı Tarsos'ta da devam etmiştir. Sikkelerde sık olarak betimlenmesinden yola çıkılarak Olympia'da kült merkezine benzer şekildeki yuvarlak altarlardan ana öge olarak görüldüğü bir kült merkezinin olduğu öne sürülebilmektedir.

²⁷⁸ Bu tip çalışma metodu Anadolu'daki köprü ve mimari betimli sikkeler çalışılırken kullanılmıştır. Ancak eldeki materyal yeterli arkeolojik verilerle desteklenmemiştir. Anabolu 1981, 263–270; Anabolu 1995, 263–270.

Sonuç olarak tüm bu incelemeler ve karşılaştırmalar sırasında çok yönlü bir araştırma metodu kullanırken ve sikkelerdeki mimari betimlerde olduğu gibi antik ikonografideki gerçeğin resme aktarılırken sembolize edildiği unutulmamıştır. Böylece değerlendirme yapılırken neyin sembolize edilmiş ya da edilmemiş olduğu dikkatle incelenmiştir. Çalışma, bu yöndeki araştırmalar için bir başlangıç olacağı ya da yol gösterici olacaktır.

LEVHALAR

Levha I:

1. Kilikia bölgesi haritası, Ziegler 1985, 161

Levha II:

1. Şehir planı, Zoroğlu 1995
2. Gözlükule, Goldman 1956, Lev. 1.

Levha III:

1. Kleopatra Kapısı, Davis 1879, Fig. 23.
2. Kleopatra Kapısı

Levha IV:

1. Ephesos Pollio yapısının güneyindeki apsisli çeşme Dorl-Klingenschmid 2001, 267, Taf. 2.
2. Ephesos Pollio yapısının yanındaki Sigma Formlu Çeşme; Dorl-Klingenschmid 2001, 39, Abb. 13.

Levha V:

1. Ephesos apsis formlu çeşmenin cephe tamamlama çizimi,; Dorl-Klingenschmid 2001, 185, Abb. 111b.
2. Ephesos Memmius yapısındaki çeşme planı; Dorl-Klingenschmid 2001, 267, Taf. 2.

Levha VI:

1. Memmius yapısındaki çeşmenin cepheden fotoğrafı, Ephesos; Dorl-Klingenschmid 2001, 186, Abb. 112b.
2. Sigma Formlu çeşme, Gerasa; Dorl-Klingenschmid 2001, 48, Abb. 18.

Levha VII:

1. Roma'da Septimus Severus dönemine ait anıtsal çeşme; Durm 1905, 473.

Levha VIII:

1. Side şehir surları; Winter 1971, 203, Fig. 205.
2. Rusafa, Suriye, Geç Antik Sur planı, Winter 1971, 204, Fig. 206.

Levha IX:

1. Selinus, kuzey giriş, Winter 1971, 120, Fig. 95.
2. Panopeus, Dış sur duvarı ve akropolis boyunca belli aralıklarda dikilmiş kulelerden biri, Winter 1971, 172.

Levha X:

1. Miletos, güney sur duvarı çizimi, Winter 1971, 122, Fig. 100.

Levha XI:

1. Tepeden ritüel alanı (Olympia Zeus Altarı); Yavis 1949, 212, Fig. 54.
2. Olympia, Zeus Altarı (kutsal yakma alanı). Profilden ritüel alanı rekonstrüksiyonu; Yavis 1949, 212, Fig. 54.

Levha XII:

1. Olympia, Zeus altarı (kutsal yakma alanı), Yavis 1949, 211, Fig. 53.
2. Girlandlı silindir altar (Atina), Yavis 1949, Fig. 75.

Levha XIII:

1. Atina, Nymphe dansı, Yavis 1949, res. 74.
2. Pergamon, silindir monolitik altanın yanında kahraman kabartması, Yavis 1949, Fig. 73.

Levha XIV:

1. Pergamon, kare monolitik altar. Yavis 1949, 159, Fig. 42.
2. Pompei, kare formlu altar. Yavis 1949, 159, Fig. 80.
3. Traianus Sütunu ve Sikkesi (M.S. 113), Küthmann-Overbeck-Steinhilber-Weber 1989, 38, Fig. 89.

Levha XV:

1. Pişmiş toprak levha üzerinde Sandan betimi, Goldman 1940, Fig. 1.
2. Pişmiş toprak Herakles Figürü, Goldman 1940, Fig. 2.

Levha XVI:

1. Pişmiş toprak Sandan Kabartması, Goldman 1940, Fig. 3.
2. Silindir Mühür, Perrot and Chipiez 1884, 204, Fig. 69.

Levha XVII:

1. Phryg tipi kaya mezarı, Reber 1898, 594, Fig. 16
2. Musasir'deki Kaya Tapınağı, Herzfeld 1935, 16, Fig. 5.

3. Hitit Tanrısı Kubaba, Vieyra 1955, Fig. 85.

Levha XVIII:

1. Silindir mühür, Contenau 1926, Fig. 18.
2. Dolikhenos kabartması, Rostovtzeff 1926, Pl. xci 4.
3. Hitit Tanrısı (Yazılıkaya), Garstang 1929, Pl. xxv.

Levha XIX:

1. Silindir Mühür, Evans 1935, Figs. 208, 317
2. Silindir Mühür, Hogarth 1902, Pl. 88, Figs. 29 ve 30
3. Savaşçı mezar steli, Swoboda, Keil, Knoll 1935, 49.

Levha XX:

1. Absolom'un Mezarı, Fyfe 1939, Pl. vi a.

Levha XXI

1. Pers Sikkesi (AR), M.Ö. 450–380, stater, Hill 1964, Pl. xxviii, 6.

Ön: At üzerinde Pers başlıklı kral betimi. Kral iki elinde atın gemini tutuyor.

Arka: Kare incus içinde Korinth başlıklı çıplak hoplit bir elinde mızrak diğer elinde kalkan ve mızrak tutuyor.

2. Pers Sikkesi (AR), M.Ö. 450–380, stater, Hill 1964, Pl. xxviii, 9.

Ön: At üzerinde Pers başlıklı kral betimi. Kral iki ellinde atın gemini tutuyor.

Arka: Korinth başlıklı çıplak hoplit bir elinde kısa bir kılıç diğer elinde kalkan tutuyor.

3. Pers Sikkesi (AR), M.Ö. 450–380, tetrobol, Hill 1964, Pl. xxviii, 10.

Ön: At üzerinde pers başlıklı kral betimi. Kral bir elinde atın gemini diğerinde kısa bir kılıç tutuyor.

Arka: Korinth başlıklı çıplak hoplit bir elinde kısa bir kılıç diğer elinde kalkan tutuyor

4. Pers Sikkesi (AR), M.Ö. 450–380, Tetrobol, Hill 1964, Pl. xxviii, 9.

Ön: Aslan boğa mücadelesi.

Arka: Buğday başağı.

5. Pers Sikkesi (AR), Tribazos (M.Ö. 386–380), stater, Hill 1964, Pl. xxix, 1.

Ön: Himationlu Baal ayakta bir mızrak tutuyor, sağ kolunda bir kartal tutuyor.

Arka: Çıplak Ahuramazda gövdesi, vücudun alt kısmı kanatlı pers güneş diskiyle betimlenmiş, solda lotus çiçeği.

6. Pers Sikkesi (AR), Pharnabazos (M.Ö. 379–374), stater, Hill 1964, Pl. xxix, 2.

Ön: Dalgalı saçlı, küpeli ve kolyeli kadın başı.

Arka: Athena başlıklı sakallı erkek başı (Ares?), başlık yuvarlak bitkisel çelenkle süslenmiş.

7. Pers Sikkesi (AR), Datamenes, (M.Ö. 378–372), stater, Hill 1964, Pl. xxix 11.

Ön: Himationlu Baal difros üzerinde oturuyor, sağ omzu üzerinde bir kartal yükseliyor, üzüm salkımı ve buğday başağı betimleri var.

Arka: Pers başlıklı pelerinli difros üzerinde oturun satrap betimi, iki elinde ok tutuyor, yukarıda sağda kanatlı güneş diski.

8. Pers Sikkesi (AR), Datamenes, (M.Ö. 378–372), stater, Hill 1964, Pl. xxix 14.

Ön: Himationlu Baal difros üzerinde oturuyor, sağ omzu üzerinde bir kartal yükseliyor, üzüm salkımı ve buğday başağı betimleri var.

Arka: Datamenes ve Ana. Datamenes uzun khitonlu ve khimationlu ayakta duruyor. Önünde ismi yazılı. Solda Ana çıplak, arkada ismi yazılı.

Levha XXII

1. Pers Sikkesi (AR), Mazaeus (M.Ö. 361–333), stater, Hill 1964, Pl. xxx, 9.

Ön: Himationlu Baal difros üzerinde oturuyor, üzüm salkımı ve buğday başağı betimleri var.

Arka: Aslan boğa mücadelesi, altta dört burçlu iki sıra şehir surları.

2. Pers Sikkesi (AR), Mazaeus (M.Ö. 361–333), stater, Hill 1964, Pl. xxxi, 9.

Ön: Himationlu Baal difros üzerinde oturuyor, lotus çiçeği başlı asa, üzüm salkımı ve buğday başağı betimleri var.

Arka: Atina tipli üç topuzlu başlık takan küpeli ve kolyeli Athena büstü.

3. Pers Sikkesi (AR), Mazaeus (M.Ö. 361-333), stater, Hill 1964, Pl. xxxii, 5.

Ön: Himationlu Baal difros üzerinde oturuyor, lotus çiçeği başlı asa, üzüm salkımı ve buğday başağı betimleri var.

Arka: Atina tipli üç topuzlu başlık takan küpeli ve kolyeli Athena büstü.

4. Roma Sikkesi (AE), Erken İmparatorluk dönemi (M.Ö. 1.yy-M.S. 1.yy), Hill 1964, Pl. xxxiii, 9.

Ön: Himation giymiş Zeus tahta oturuyor. Sağda Nike ve çelenk, ön tarafta hilal ve yıldız bulunmakta.

Arka: Topuz ve çelenk.

5. Roma Sikkesi (AE), Erken İmparatorluk dönemi (M.Ö. 1.yy-M.S. 1.yy), Hill 1964, Pl. xxxiii, 10.

Ön: Şehir tanrıçası büstü, üst kısmı kulelerle taçlandırılmış.

Arka: Dekastil tapınak ön cephesi betimi, alınlıkta kartal ve arşitravda yazıt var.

Levha XXIII

1. Roma Sikkesi (AE), Hadrianus dönemi (M.S. 117) (ya da daha geç?), Hill 1964, Pl. xxxiii, 11.

Ön: Sakallı Herakles başı, meşe yaprağı çelenkli, omuzun arka tarafında topuz.

Arka: Kanatlı ayakkabılarıyla Perseus betimi.

2. Roma Sikkesi (AE), Hadrianus dönemi (M.S. 117), Hill 1964, Pl. xxxiv, 4.

Ön: Hadrianus büstü

Arka: Diz çökmüş boğaya Aslan saldırması sahnesi

3. Roma Sikkesi (AE), Hadrianus dönemi (M.S. 117), Hill 1964, Pl. xxxiv, 7.

Ön: Hadrianus büstü.

Arka: Sabina büstü.

4. Roma Sikkesi (AE), Tarcondimotus (M.Ö. 39-31), Hill 1964, Pl. xxxiv, 8.

Ön: Antonius Büstü

Arka: Tek ayağı öndeki asa (thyrsos) üzerinde yükselen panter betimi.

5. Roma Sikkesi (AE), Marcus Aurelius (M.S. 161–180), Hill 1964, Pl. xxxiv, 10.

Arka: Sandan anıtı ya da sandan pyresi. Anıtın ya da çelengin iki tarafında iki erkek figürü durmakta.

6. Roma Sikkesi (AE), Annius Verus ve Commodus (M.S. 161–169), Hill 1964, Pl. xxxiv, 11.

Ön: Sakallı Annius Verus ve Commodus büstü.

Arka: Dekastil tapınağın ön cephesi, alınlıkta kartal betimi.

7. Roma Sikkesi (AE), Commodus (M.S. 177–192), Hill 1964, Pl. xxxv, 1.

Ön: Commodus büstü.

Arka: İki dekastil tapınak cephesi, hükümdarlık çelengi.

8. Roma Sikkesi (AE), Caracalla (M.S. 198–211), Hill 1964, Pl. xxxv, 6.

Arka: Yanan altar önünde kalathos giymiş kadın figürü.

9. Roma Sikkesi (AE), Caracalla (M.S. 198–211), Hill 1964, Pl. xxxv, 7.

Arka: İki tapınak arasında duran kalathos giymiş kadın figürü, üst kısımda uçan bir kartal.

Levha XXIV

1. Roma Sikkesi (AE), Caracalla (M.S. 198–211), Hill 1964, Pl. xxxv, 8.

Ön: Caracalla

Arka: Quadriga üzerinde imparator betimi, sağda Nike figürü.

2. Roma Sikkesi (AE), Maximinus (M.S. 305–312), Hill 1964, Pl. xxxvi, 6.

Arka: Paris'in seçimi ve üç güzeller. Phryg başlıklı Paris önünde Aphrodite çıplak olarak duruyor.

3. Roma Sikkesi (AE), Maximinus (M.S. 305–312), Hill 1964, Pl. xxxvi, 11.

Arka: Üç gruba ayrılmış on bir yönetici büstü olan çelenk.

4. Roma Sikkesi (AE), Gordianus III. (M.S. 238–244), Hill 1964, Pl. xxxvii, 8.

Arka: Üç bacaklı masa üzerinde iki bant şeklinde imparator büstleri olan çelenk.

5. Roma Sikkesi (AE), Tranquillina (M.S. 241–244), Hill 1964, Pl. xxxvii, 9.

Arka: Sandan anıtı veya Pyre'si üstte kartal figürü, anıtın etrafında Phryg başlıklı iki erkek figürü.

6. Roma Sikkesi (AE), Valerian Senior (M.S. 253–260), Hill 1964, Pl. xxxviii, 1.

Arka: Avcı Artemis, iki boynuzlu başlık ve kısa bir khiton taşıyor.

7. Roma Sikkesi(AE), Gallienus (M.S. 253–268), Hill 1964, Pl. xxxviii, 4.

Arka: Başlıklı tanrıça, yanında aslan yürüyor. Sağda uçan Nike.

8. Roma Sikkesi (AE), Salonina (M.S. 253–268), Hill 1964, Pl. xxxviii, 5.

Arka: Yanında hydria duran Knidos Aphrodite'si.

9. Roma Sikkesi (AE), Stater, M.S. 380, *SNG Levante* 403.

Ön: Zeytin ağacı önünde oturan Athena figürü. Bir elinde mızrak tutarken diğer tarafında kalkanına yaslanmış.

Arka: Aşağıdaki yaydan destek alan Aphrodite Hermes'e sarılmakta.

10. Roma Sikkesi (AR), M.S. 383, Hill 1964, Pl. xl, 12.

Ön: Tykhe büstü.

Arka: Boğayla mücadele eden diz çökmüş Herakles figürü.

Levha XXV

1. Roma Sikkesi (AE), İmparatorluk dönemi Gordianus III. (M.S. 238–244). Kilikia/Tarsos, 26.40 gr. *SNG Cop* 1144.

Ön: Kalkanlı ve mızraklı bir büst.

Arka: Taht üzerinde Tykhe 2 tapınak modeliyle betimlenmiş.

2. Roma Sikkesi (AE), Kilikia/Tarsos, İmparatorluk dönemi Eyalet Darphanesi basımı. Severus Alexander (M.S. 222–235).22,09 g., *SNG Levante*, 275.

Ön: ...]EQUHROS ALEXAND[...], Zırlı Büst, defne çelengi, omuza alınmış mızrak ve kalkan, kalkanın solunda Athena oturarak bir urnenin içine taş fırlatıyor ve en sağda bir nehir tanrısı.

Arka: [...]OUH ALEXA MH[...] / GB, solda perspektiften Apollon Lykkeios'a adanmış bir tapınak. Apollon her elinde bir kurt taşıyor. Bunun sağında Kilikia 'ya özgü egemenlik çelengini tutan Nyke frontal betimlenmiş.

3. Roma Sikkesi (AE), Tarsos/Kilikia, Caracalla (M.S. 198–211), *SNG France*, 1514.

Ön: Caracalla büstü.

Arka: Dekastylos tapınak, tapınağın önünde bir kurban töreni.

4. Roma Sikkesi (AE), Tarsos/Kilikia, Maximinus I. Thrax (M.S. 235–238), Eyalet Darphanesi basımı.22.87 gr. *SNG Cop*, 1100, Ziegler 1989, 740.

Ön: Büst

Arka: Tapınak sütunları arasında Apollon betimi.

5. Roma sikkesi (AE), Tarsos/Kilikia, İmparatorluk dönemi eyalet darphanesi basımı, Antonius Pius (M.S. 138–161), 18.23 gr., *SNG Levante*, 1014.

Ön: AUT KAI TI AI ADRI ANTWNINOS SEB EU / P - P, Göğüs zırlı paludamentum giymiş büst.

Arka: ADRIANWN TARSEWN MHTROPOLEWS B, dekastylos tapınak, tapınağın arsitravındaki yazıtta "KOINOS KILKIAS".

6. Roma Sikkesi (AE), İmparatorluk dönemi, Antonius II. Marcus Aurelius ve Lucius Verus (M.S. 161–180), Anazarbos/Kilikia, *SNG France*, 2031, *SNG Levante*, 1392.

Ön: İki imparator el sıkışıyor.

Arka: 10 sütunlu tapınak, alınlıkta 8 ışını olan yıldız.

7. Roma Sikkesi (AE), Tarsos/Kilikia, Commodus (M.S. 180–192), *SNG Aul.*, 5996.

Ön: Büst, yazıtta “ADRIAN KOMODIANH-C T-ARCOU MHTROPOL. / DIC N.WKOR/OU”.

Arka: Yanyana yüksek podyumlu iki tapınak. Soldakinin arsitravında “KOINOI” sağdakinde ise “KILIKIAC” yazıyor. En üste ise çelenk bulunmakta.

8. Roma Sikkesi (AE), İmparatorluk dönemi eyalet darphanesi basımı, Annius ve Commodus, Kilikia/Tarsos, 2.81 gr. *SNG BN*, 1018.

Ön: Karsı karşıya iki paludamentum giymiş büst. Aralarında topuz ve kerykeion.

Arka: Dekastylos tapınak. Arsitravında “KOINOS KILIKIAS”, altta “TARSOU MHTROPOKLEWS”

Levha XXVI

1. Roma Sikkesi (AE), İmparatorluk dönemi eyalet darphanesi basımı, Gordianus III (M.S. 238–244), *SNG Levante*, 1142.

Ön: Paludumentumlu büst, “AUT K M ANT GORDIANUSOS SEB / P – P” , omuzu kapatan göğüs zırhı, mızrak ve ışın demeti.

Arka: Tarsos’un şehir tanrıçası bir naiskosta oturuyor. Ayaklarının yanında yüzen bir nehir tanrısı. Yazıt” TARSOU MHTROPOLEWS AMK / B – G”.

2. Roma sikkesi (AE), İmparatorluk dönemi, Antonius II. Marcus Aurelius (M.S. 161–180), Commodus ve Annus Verus için bastırılmış, Tarsos/Kilikia, 3,50 gr..*SNG France*, 1455, *SNG Levante*, 1018.

Ön: Karşılıklı iki büst, yukarda topuz ve keryeion.

Arka: 10 sütunlu tapınak.

3. Roma Sikkesi (AE), Eyalet Darphanesi basımı, Hadrianus (M.S. 117–138), Kilikia/Tarsos, 12,44 gr., Burstein 2000, 441.

Ön: Büst

Arka: Lejant (Kilikia Koinon'unun kutsal alanı)

4. Roma Sikkesi (AE), Eyalet Darphanesi basımı, Hadrianus (M.S. 117–138), Tarsos/Kilikia, Antinoos için bastırılmış, 16,65 gr., Burstein 2000, 52,

Ön: Büst

Arka: Tapınak, Amphora, parmaklık(?)

5. Roma Sikkesi (AE), İmparatorluk dönemi eyalet darphanesi basımı, Caracalla (M.S 211–217) Tarsos/Kilikia, *SNG Levante*, 265 , *SNG Aul.*, 6016 .

Ön: Göğüs zırlı büst, kafasında çelenk var. AU K M AUR SEUH ANTW[...].

Arka: Üst orta kısımda kemerli bir tarzda yapılmış. Akroter olarak triton, fil quadriga ve diğer figürler olarak yan nişlerde havuzcukların üzerinde A-M bulunmakta. Merkezde [...] / R MHT / DEX / K. En altta "TARSOU".

6. Yunan Sikkesi(AR), Mazaios (M.Ö. 361–364), Tarsos/Kilikia, stater 10.94 gr., *SNG BN*, 354, *SNG Levante* 113.

Ön: Baaltars, taht, kartal, asa, buğday basağı, üzüm salkımı.

Arka: Aslan ve boğa, sur.

7. Yunan sikkesi (AR), Tarsos/Kilikia, Mazaios (M.Ö. 361–331), Stater 10,94 gr.
SNG BN, 354, *SNG Levante*, 113.

Ön: Baaltars, taht, kartallı asa, buğday basağı, üzüm salkımı.

Arka: Aslan ve boğa, sur.

8. Yunan sikkesi, Mazaios (M.Ö. 361–334), Tarsos/Kilikia, Tetradrahmi 10,79 g,
Hill 1964, xxxiv, 11.

Ön: Tahta oturan Zeus-Baal.

Arka: Aslan boğa mücadelesi, altta şehir surları.

Levha XXVII

1. Yunan Sikkesi (AR), Tarsos/Kilikia, Balakros (M.Ö. 333–323), Stater 10,51 g,
SNG France 2, 365.

Ön: Baaltars elinde lotuslu asasıyla oturuyor, onun önünde bir buğday başağı.

Arka: Aslan boğa mücadelesi, üstte topuz, altta her biri 4 kuleli iki sıra sur duvarı.

2. Yunan sikkesi, M.Ö. 4.yy sonu. Tarsos/ Kilikia, obol 0,49 gr., *SNG Levante* 242.

Ön: Aslan postlu Herakles başı.

Arka: Sur duvarı motifli taçlı Tcyhe başı.

3. Roma Sikkesi(Bronz), Eyalet darphanesi basımı, Kilikia/Tarsos, III. Gordianus döneminde (M.S. 238-244), 18,95 gr., *SNG CH* 1145.

Ön: Mızraklı, kalkanlı büst.

Arka: Tykhe başı.

4. Yunan Sikkesi (AE), Kilikia/Tarsos, M.Ö. 164, 6,32 gr., *SNG Levante*, 942, *SNG France*, 1319.

Ön: Sur kulesi motifli taçlı Tykhe.

Arka: Sandan mitolojik hayvanın sırtında, tepesinde kartal bulunan piramidal bir yapı solda iki monogram.

5. Yunan Sikkesi (AE), Kilikia/Tarsos, M.Ö. 2./1. yy, *SNG BN*, 1316. *SNG Levante*, 942.

Ön: Sur motifli taç taşıyan Tykhe başı

Arka: Lejant" TARSEWN", piramidal formlu Sandan anıtı. Monogramda "KA ve HR"

6. Yunan Sikkesi (AE), M. Ö. 174–164, 3,66 gr., *SNG Levante*, 910.

Ön: Kule motifleriyle çevrili taç takan Tcyhe motifi.

Arka: Sandan boynuzlu ve kanatlı bir yaratık üzerinde durmaktadır. Bir elinde basak diğer elinde bipennis bulunmakta.

7. Yunan sikkesi (Bronz), Kilikia/Tarsos, M.Ö. 2./1. yy, 5,76 gr., *SNG BN*, 1285 vd., *SNG Levante*, 919 vd., Ziegler 1989, 85, 623.

Ön: Sur duvarı betimli taçlı Tykhe başı, "DI".

Arka: Himation giymiş Zeus tahta oturmakta. Tahtın sırt yaslanan kısmı yüksek yapılmış. Zeus elinde asasını tutuyor ve kartal betimi ile verilmiş. Monogramda "PA ve DI" görülmekte.

8. Yunan Sikkesi (AE), M.Ö. 2. yy., Kilikia/Tarsos, 7,48 gr, *SNG Cop.*, 326, *SNG Aul.*, 5973.

Ön: Sur motifli taç takan Tykhe başı, solunda "S".

Arka: Zeus asasıyla tahta oturmakta, sağda iki monogram var. Soldaki, "TARSEWN".

Levha XXVIII

1. Yunan sikkesi (AE, Roma egemenliğindeyken basılmış), Gordianus III (M.S. 238–244), 24,95 g., *SNG BN*, 1650., *SNG Levante*, 1135.

Ön: Işın demeti motifli taçlı Büst, P-P Rv. T-ARCOU - M-HT-ROP/OL-'&/C /

Arka: A-M-K-G-B iki tane Kilikia'ya özgü yarım taç masada (Kilikiarchenkrone). Bu taç yedi baş motiflidir. Bir tanesi çelenk taşıyan Nike başıdır.

2. Roma Sikkesi (AE), İmparatorluk dönemi basımı, Antoninus VI. Elagabal (M.S. 218-222), Kilikia/Tarsos, *SNG France*, 1565, *SNG Levante*, 1078.

Ön: Büst

Arka: Altarın üzerinde defne çelengi, yedi kral başı figürlü Kilikia tacı.

3. Roma Sikkesi(AE), İmparatorluk dönemi basımı, Antoninus VI. Elagabal (M.S. 218–222), Kilikia/Tarsos, 14.31 gr, *SNG France*, 1568.

Ön: Işın demeti taçlı Büst.

Arka: Altı kral kafalı Kilikia tacı.

4. Roma sikkesi(AE), İmparatorluk dönemi basımı, Traianus Decius (M.S. 249–251), 7,72 gr., *SNG BN*, 1769.

Ön: Zırhlı büst, paludamentum giymiş, ışın demeti taçlı büst, lejant “KE G MES KOU DEKI TRAIANOS / P – P”.

Arka: Altar ya da sütun(?) üzerinde bir taç, hemen yanında büyük bir Kilikia tacı.

5. Roma Sikkesi, Septimus Severus (M.S. 193–211), SNG Aul., 5999.

Ön: Defne çelengi içinde Caracalla büstü,

Arka: Ayakta Perseus betimi himation giymiş, sol elinde Harp tutuyor. Sütunun üzerinde Apollon Lykeios heykeli, iki elinde kurt tutuyor. Altar üzerinde kurban sahnesi.

6. Roma sikkesi(AE), Kilikia/Tarsos Severus Alexander (M.S. 222–235), 48,41 gr., SNG Levante 1087, SNG Aul., 6027.

Ön: Defne yapraklarından taç taşıyan bir büst.

Arka: Girlandlı altar ve bir kurban sahnesi (?).

7. Yunan sikkesi (AE), Antiokhos VIII.Grypos, Seleukos Krallığı, (M.Ö. 121–96), Kilikia/Tarsos, SNG Aul., 6941.

Ön: Diademli Antiokhos başı.

Arka: Piramidal formlu Sandan anıtı. İki Monogram, “[B]ASILEWS / ANTIOXOY / EPIFA NOUS”. Karışık yaratık üstünde Sandan, sağ ve sol altta iki baitylos var.

8. Yunan sikkesi (AR), Suriye Seleukos Kralı IX. Antiokhos (M.Ö. 113–112), Kilikia/Tarsos, Tertradrahmi 16,43 gr., Babelon 1893, 1482.

Ön: Diademli baş.

Arka: Sandan anıtı “[B]ASILEWS ANTIOCOUI FILOPATOROS” onun solunda “DI ve ME”.

Levha XXIX

1. Yunan sikkesi (AE), M.Ö. 164, Kilikia/Tarsos, *SNG France*, 1341, *SNG Levante*, 944.

Ön: Sur duvarı motifli taç taşıyan Tykhe başı.

Arka: Sandal anıtı.

2. Roma Sikkesi(AR), Hadrianus (117–138), Kilikia/Tarsos, tridrahmi 9,40 gr., *SNG Levante*, 996, *SNG France*, 1407.

Ön: Defne yapraklı taç taşıyan büst.

Arka: Sandan boynuzlu bir yaratık üzerinde, elinde balta, sadak, kılıç ve çelenk tutuyor.

3. Yunan sikkesi (AE), M.Ö. 2. yy. - M.S. 1. yy., Kilikia/Tarsos, 9,29 gr., *SNG Levante*, 958.

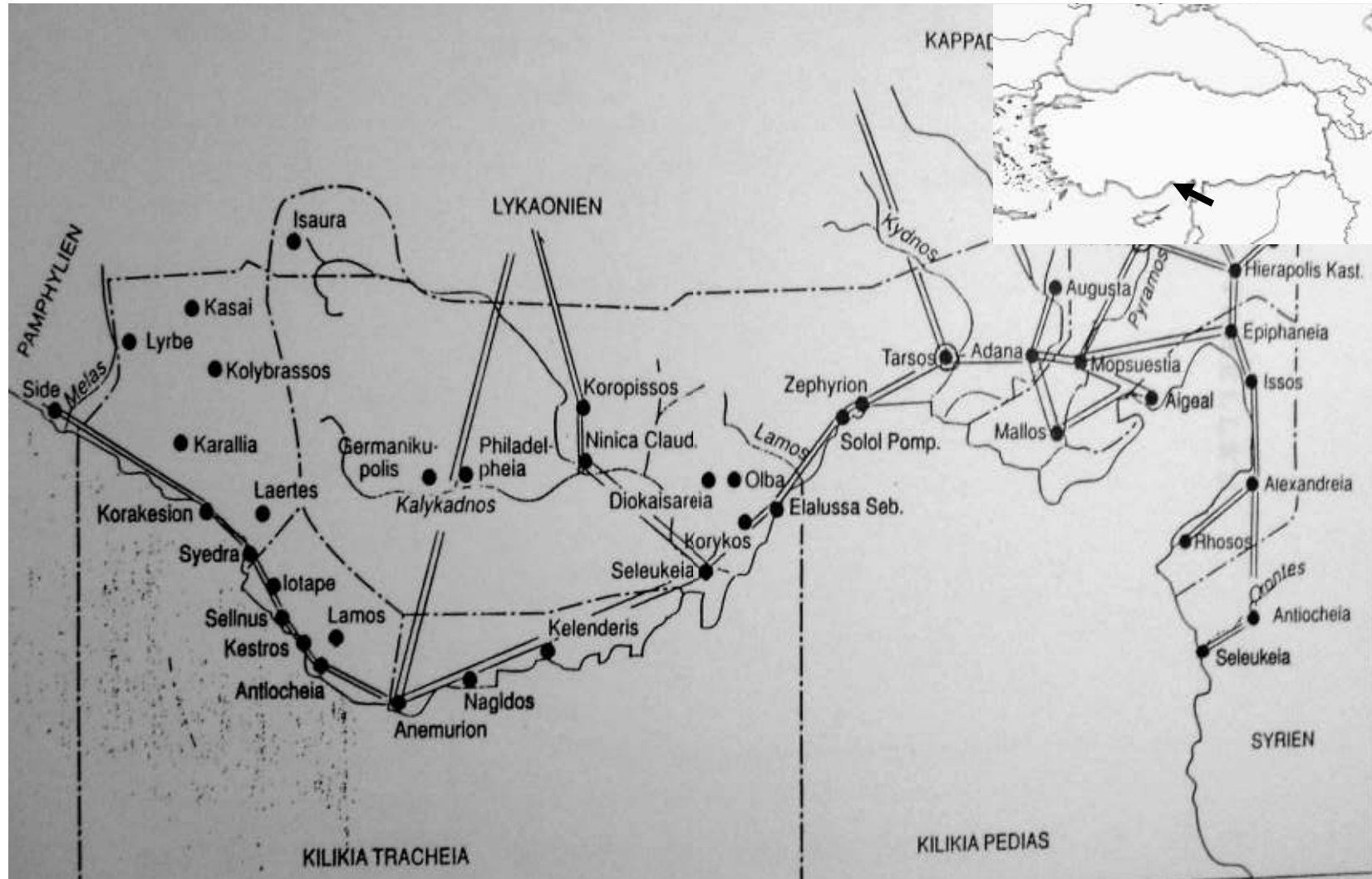
Ön: Tykhe büstü, tacı sur kuleleri motifi ile çevrilerek süslenmiş.

Arka: Girlandlı, piramidal Sandan anıtı.

4. Tarsos (AE) - Tranquillina, M.S. 241–244 (10.05g), *SNG France*, 1727–8,

Ön: Diademli büst

Arka: İki yanında figürler duran Sandan anıtı

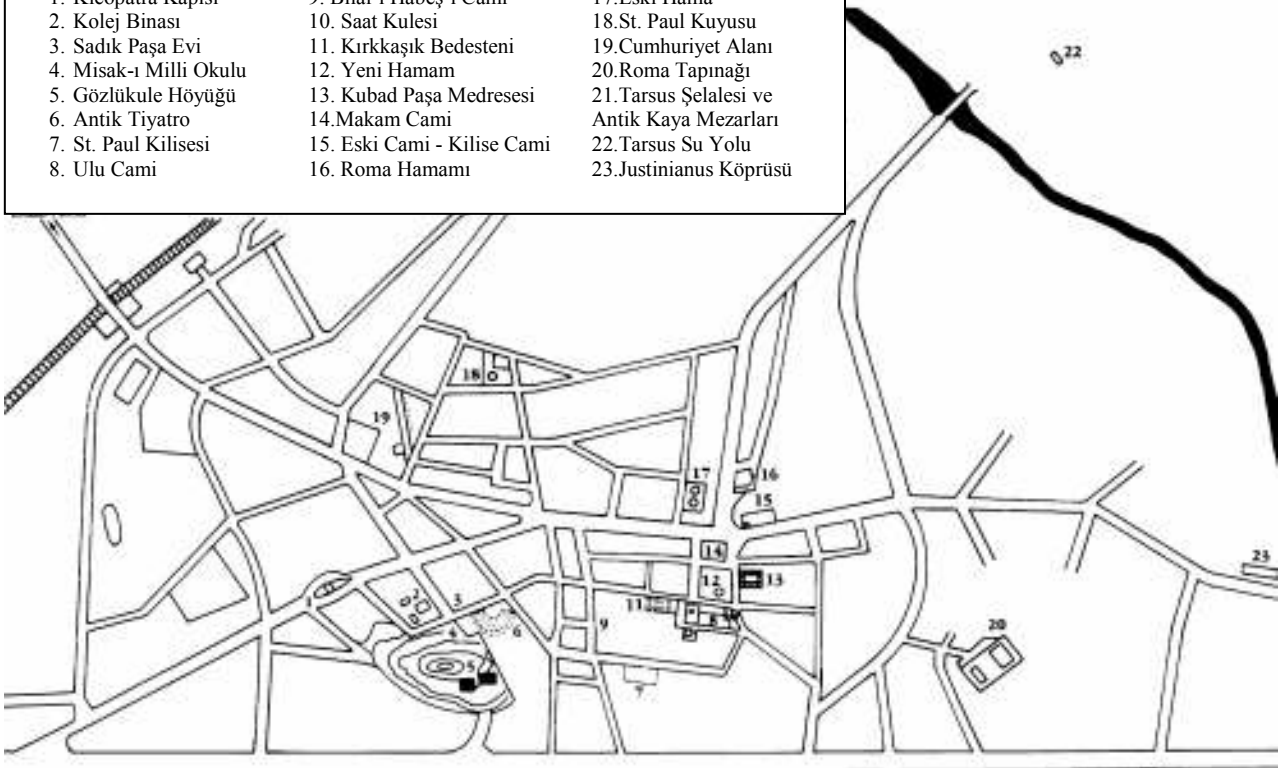
Levha I :

Res. 1. Kilikia Bölgesi

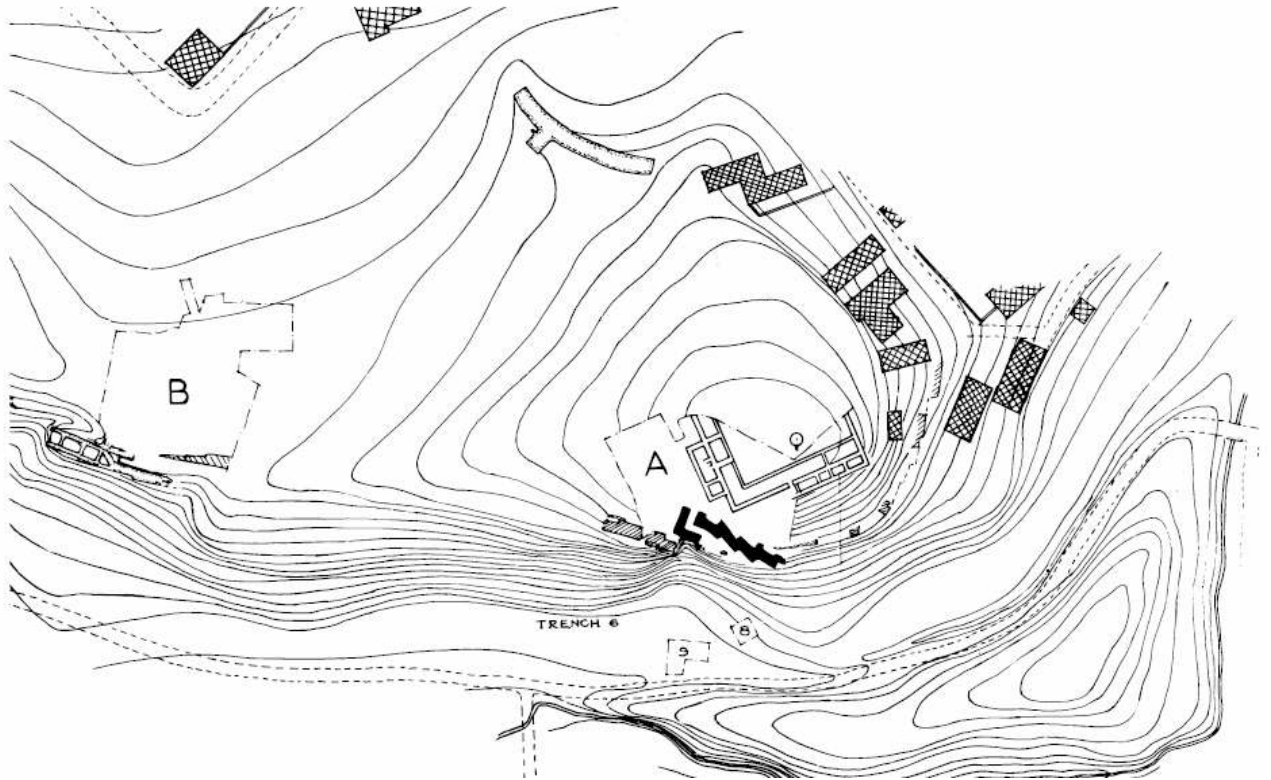

Levha II:

1. Kleopatra Kapısı	9. Bilal-i Habeş-i Cami	17.Eski Hama
2. Kolej Binası	10. Saat Kulesi	18.St. Paul Kuyusu
3. Sadık Paşa Evi	11. Kırkkışık Bedesteni	19.Cumhuriyet Alanı
4. Misak-ı Milli Okulu	12. Yeni Hamam	20.Roma Tapınağı
5. Gözlükule Höyüğü	13. Kubad Paşa Medresesi	21.Tarsus Şelalesi ve Antik Kaya Mezarları
6. Antik Tiyatro	14.Makam Cami	22.Tarsus Su Yolu
7. St. Paul Kilisesi	15. Eski Cami - Kilise Cami	23.Justinianus Köprüsü
8. Ulu Cami	16. Roma Hamamı	

Res. 1: Şehir planı

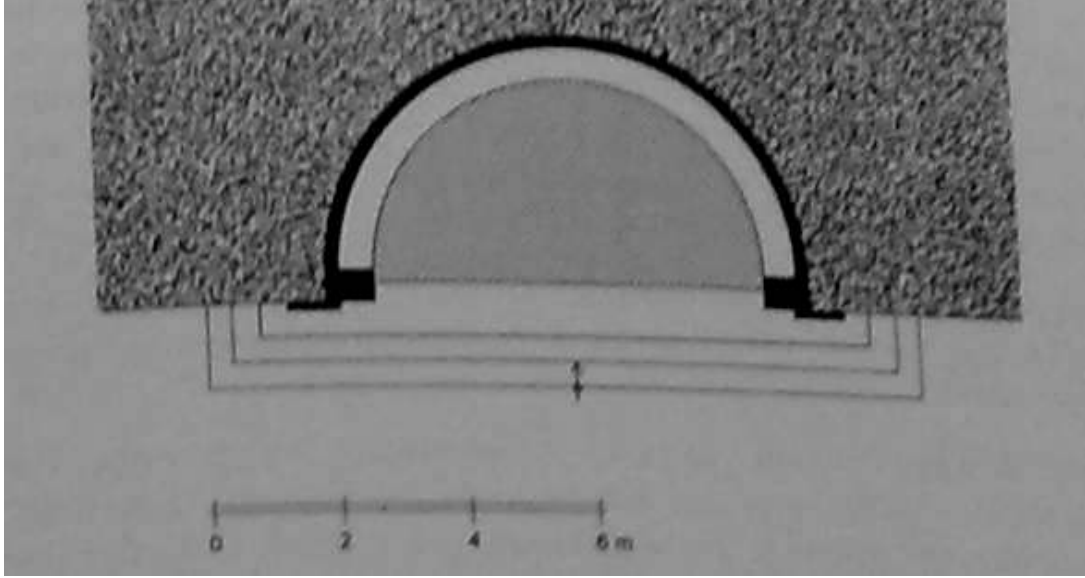
Res. 2: Gözlükule Kazısı

Levha III:

Res. 1: Kleopatra kapısı 1879

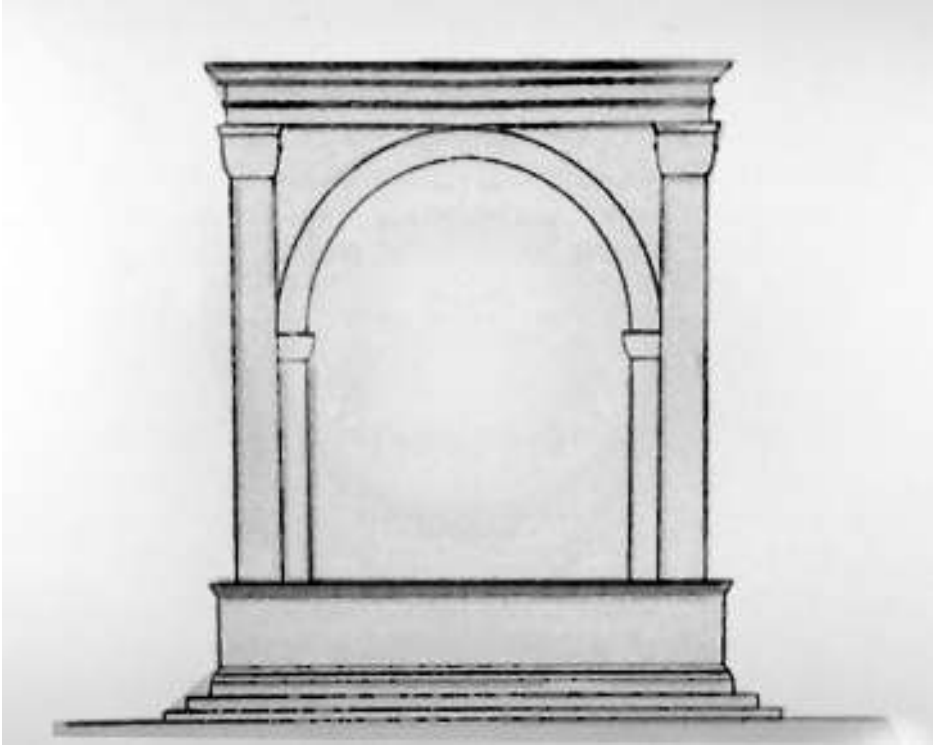
Res. 2: Kleopatra Kapısı

Levha VI:

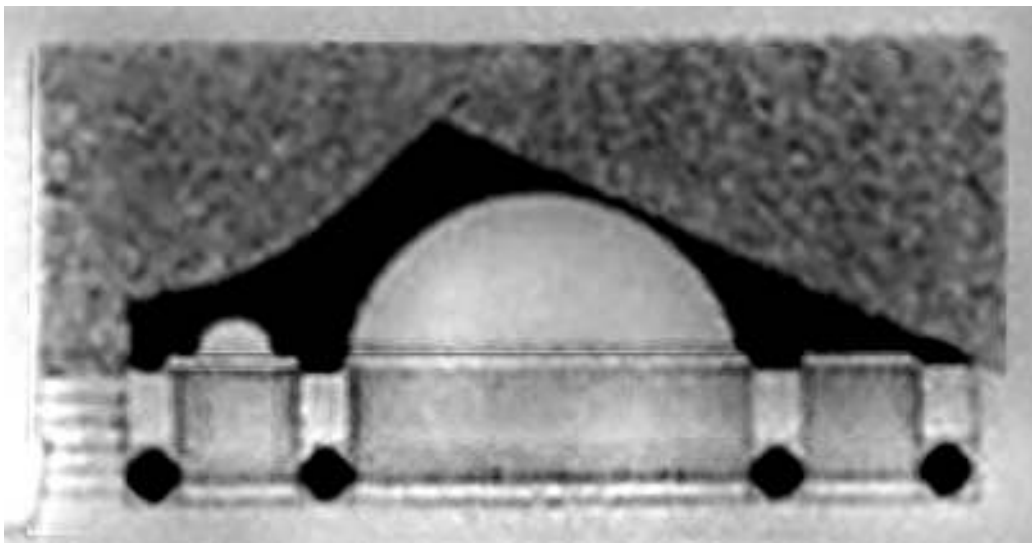
Res. 1: Pollio yapısının güneyinde apsisli çeşme, Ephesos.

Res. 2: Pollio yapısının yanındaki Sigma formu çeşme, Ephesos.

Levha V:

Res. 1: Ephesos, apsis formlu çeşmenin cephe tamamlama çizimi.

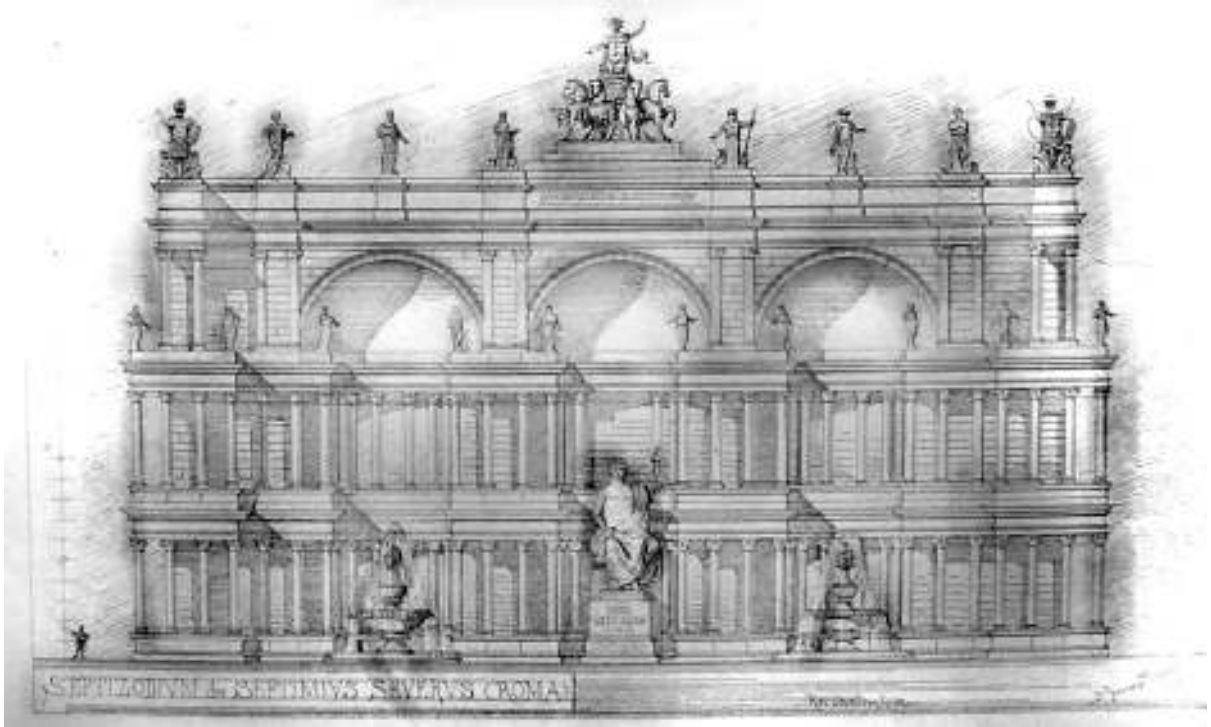
Res. 2: Memmius yapısındaki çeşme planı, Ephesos.

Levha VI:

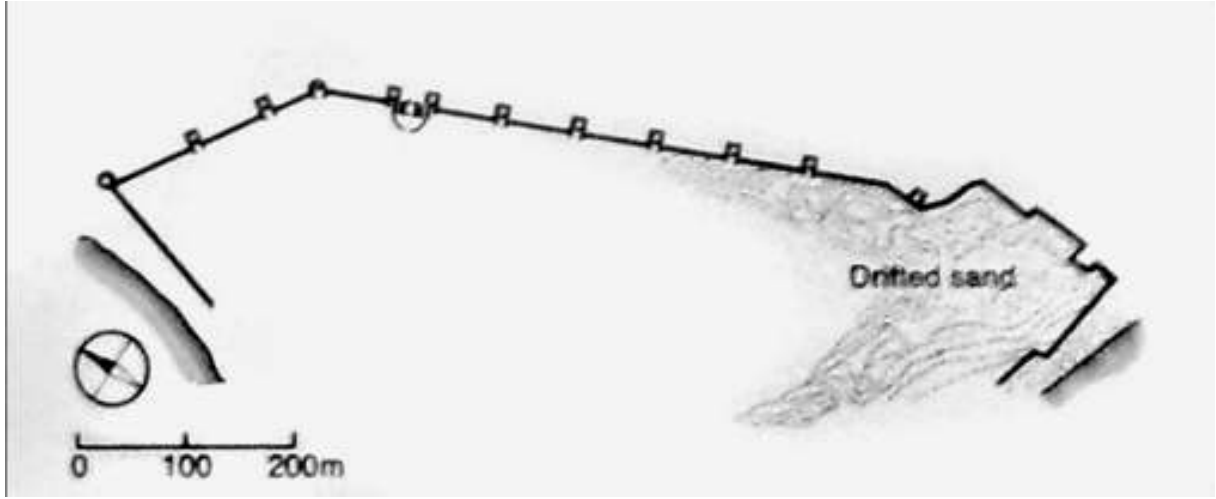
Res. 1: Memmius yapısındaki çeşme cepheden fotoğrafı, Ephesos.

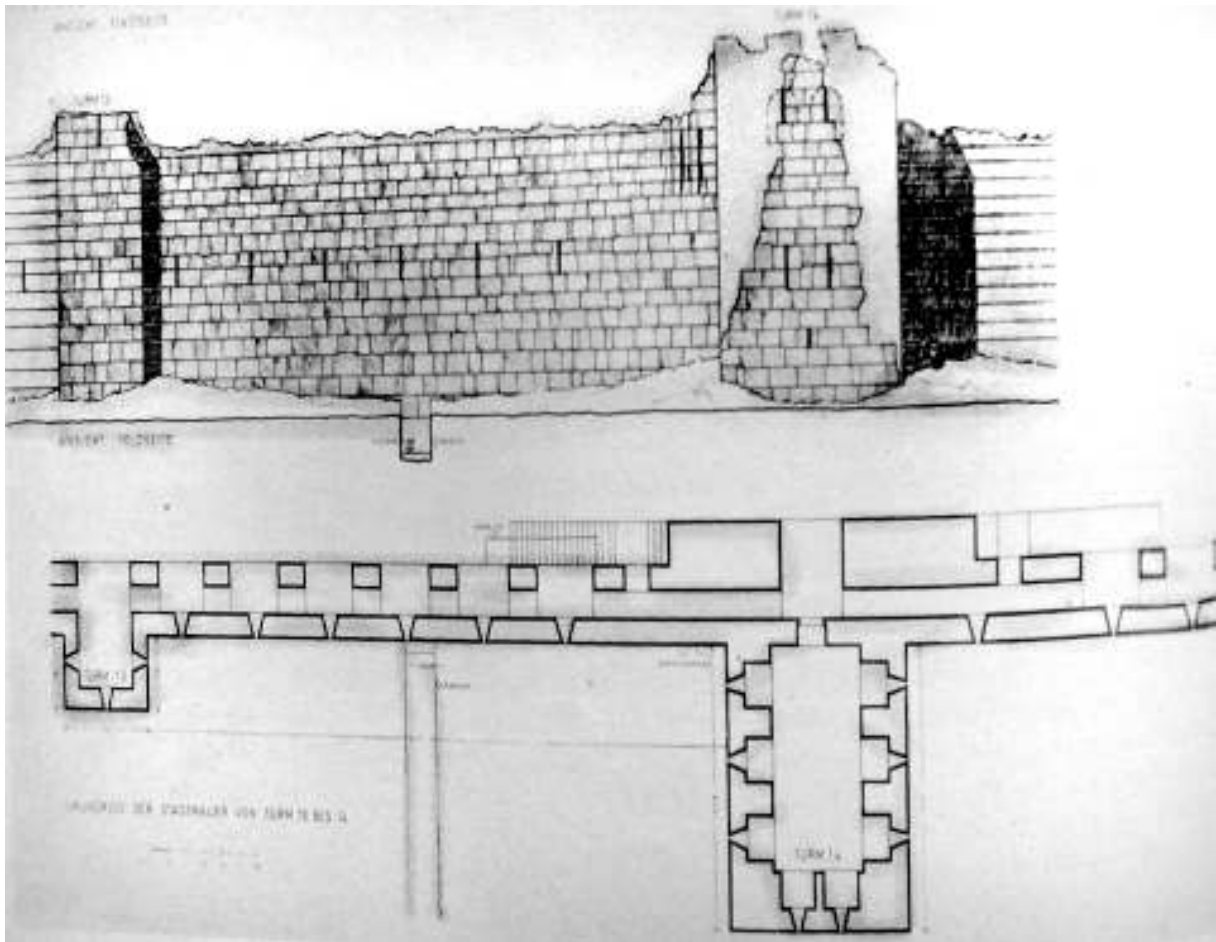
Res. 2: Sigma formlu çeşme, Gerasa

Levha VII:**Res. 1:** Roma'da Septimus Severus dönemine ait anıtsal çeşme

Levha VIII:

Res. 1: Side şehir surları

Res. 2: Rusafa, Suriye, Geç Antik Sur planı

Levha IX:

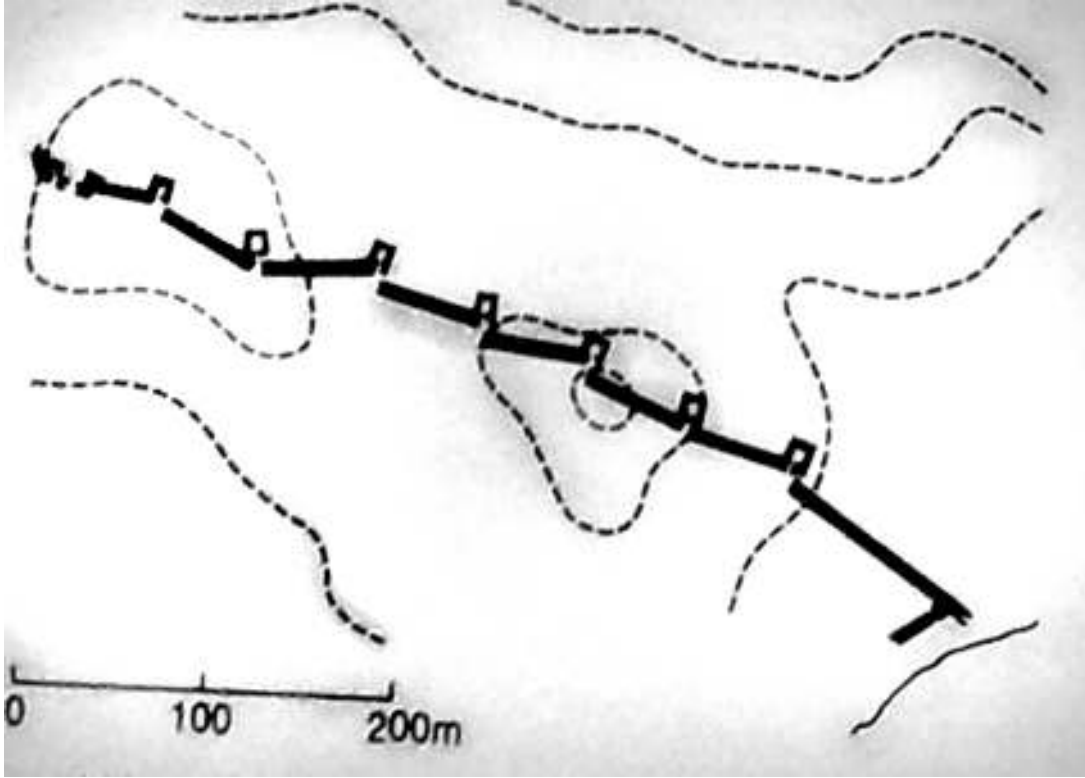
Res. 1: Selinus, kuzey giriş.

Res. 2: Panopeus, Dış sur duvarı

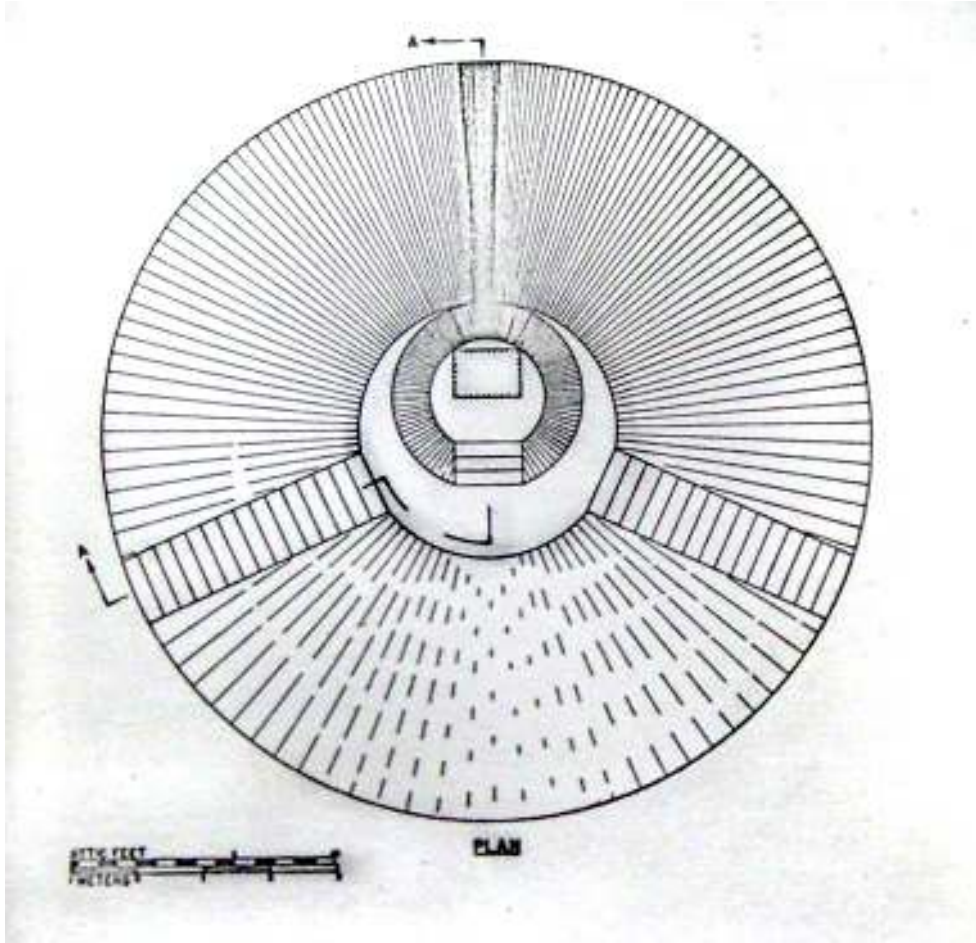

Levha X:

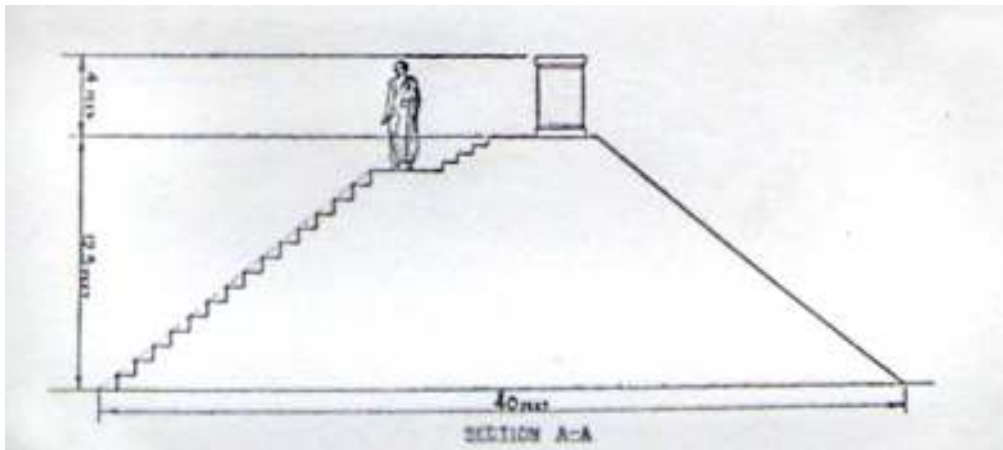

Res. 1: Miletos, güney sur duvarı.

Levha XI:

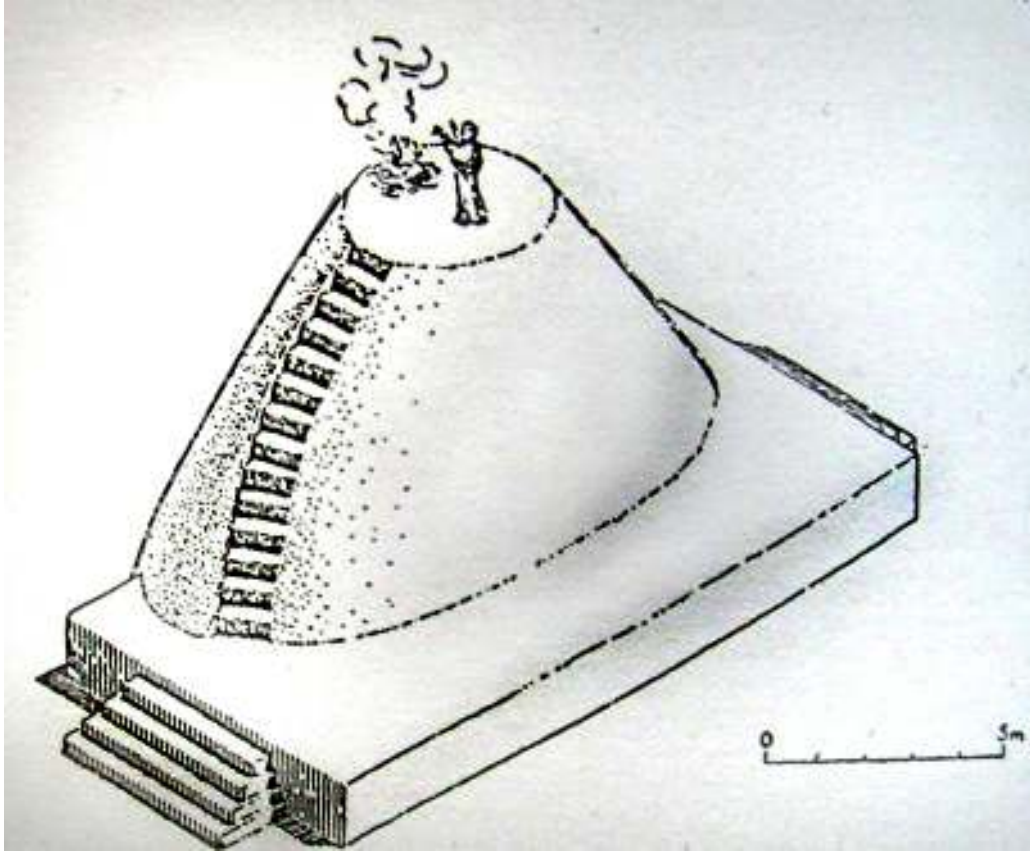

Res. 1: Tepeden ritüel alanı (Olympia Zeus Altarı).

Res. 2: Olympia, Zeus Altar'ı (kutsal yakma alanı). Profilden ritüel alanı rekonstrüksiyonu.

Levha XII:

Res. 1: Olympia, Zeus Altar'ı (kutsal yakma alanı).

Res. 2: Girlandlı silindirik altar (Atina).

Levha XIII:

Res. 1: Atina, Nymphe dansı

Res. 2: Pergamon, silindir monolitik altarı yanında kahraman kabartması

Levha XIV:

Res. 1: Pergamon, kare monolitik altar.

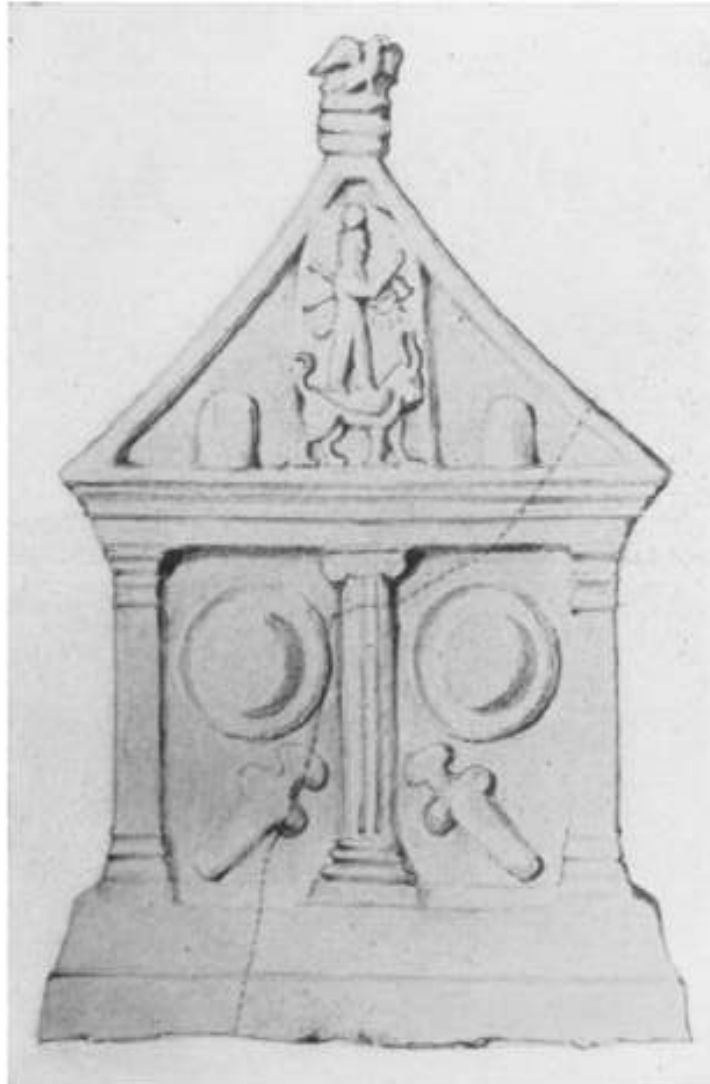
Res. 3: Traianus Sütunu ve sütunun betimlendiği bir Traianus sikkesi.

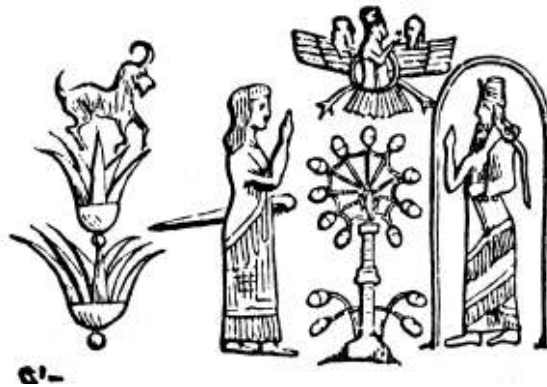
Res 2: Pompei, kare formlu atlar.

Levha XV:**Res. 1:** Pişmiş toprak levha üzerinde Sandan betimi**Res. 2:** Pişmiş toprak Herakles kabartması

Levha XVI:

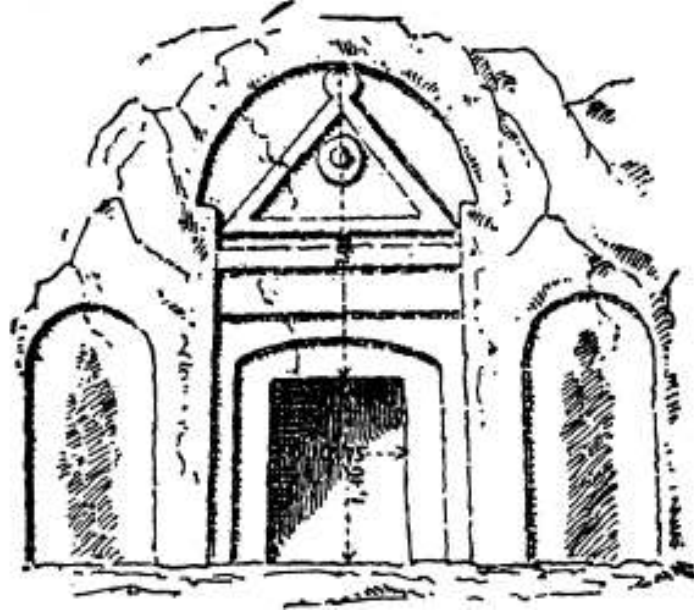

Res. 1: Pişmiş toprak Sandan Figürü

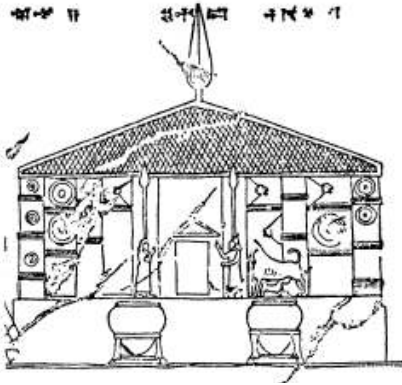

Res. 2: Silindir Mühür

Levha XVII:

Res. 1: Phryg tipi kaya mezarı

Res. 2: Musasir'deki Kaya Tapınağı

3. Hitit Tanrısı Kubaba

Levha XVIII:

Res.1: Silindir mühür

Res. 3: Hitit Tanrısı (Yazılıkaya)

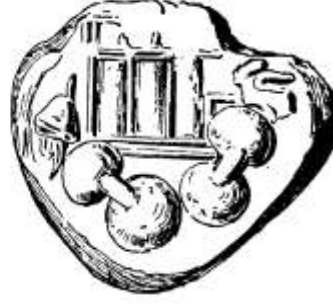

Res. 2: Dolikhenos kabartması

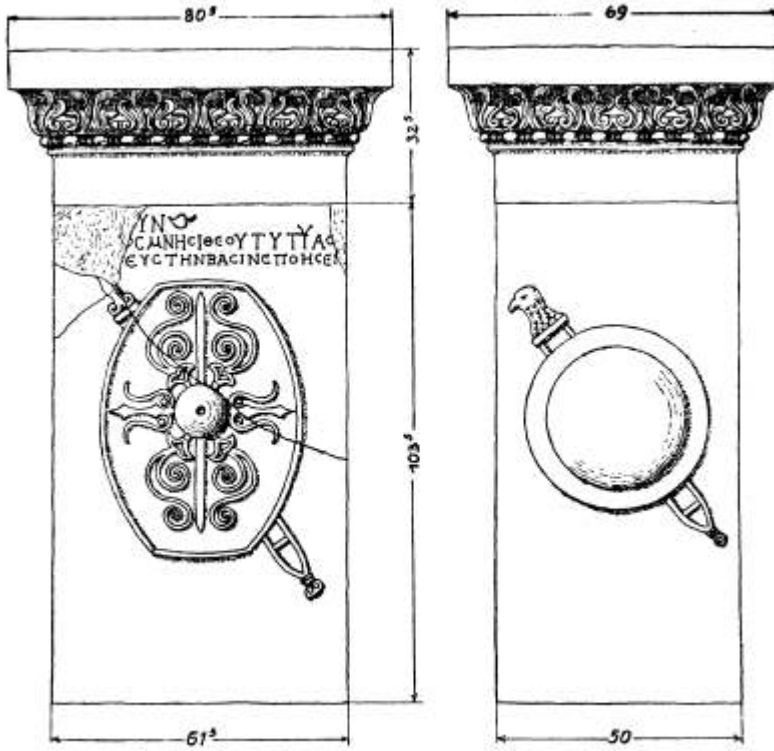
Levha XIX:

Res. 1: Silindir Mühür

Res. 2: Silindir Mühür

Res. 3: Savaşçı Mezar Steli

Levha XX:**Res.1:** Absalom'un Mezarı

Levha XXI

Res.1

Res.2

Res.3

Res.4

Res.5

Res.6

Res.7

Res.8

Levha XXII

Res.1

Res.2

Res.3

Res. 4

Res.5

Levha XXIII

Res.1

Res. 2

Res.3

Res.4

Res.5

Res.6

Res.7

Res.8

Levha XXIV

Res.1

Res.2

Res.3

Res.4

Res.5

Res.6

Res.7

Res.8

Res.9

Res.10

Levha XXV

Res.1

Res.2

Res.3

Res.4

Res.5

Res.6

Res.7

Res.8

Levha XXVI

Levha XXVII

Res.1

Res.2

Res.3

Res.4

Res.5

Res.6

Res.7

Res.8

Levha XXVIII

Levha XXIX

Res.1

Res.2

Res.3

Res.4

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : ERTAN ÖZCAN

Doğum Yeri : MERSİN

Doğum Yılı : 01.07.1978

Medeni Hali : BEKAR

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1992-1995 : Mersin Gazi Lisesi

Lisans 1998-2003 : Mersin Üniversitesi Klasik Arkeoloji Bölümü

Yabancı Dil : Almanca, İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

2007/2008 Köln Şehir Kazıları (Stadt Köln)

2007/2008 LANU Survey Projesi (Instituts für Ur- und Frühgeschichte, Universität zu Köln)

10.2004 Idyma Surveyi (Akyaka-Mugla), Muğla Üniversitesi (Karia)

06.2004/10.2004 Tümüls Projesi, Saray Kazıları, Edirne Müzesi

06.2003/08.2003 Kerkenes Dağı Projesi ve Eco-Village, The British Institute of Archaeology & ODTÜ, Yozgat

06.2002/08.2002 Kerkenes Dağı Projesi ve Eco-Village, The British Institute of Archaeology & ODTÜ, Yozgat

06.2001/09.2001 Allianoi Kazıları, Bergama Müzesi

06.2000/09.2000 Allianoi Kazıları, Bergama Müzesi

06.1999/08.1999 Soloi-Pompeiopolis Kazıları, Mersin Üniversitesi